
4. VALSTYBĖ IR JOS INSTITUCIJOS

4.1. VALSTYBĖS SAMPRATA IR FUNKCIJOS

Valstybė, vykdydama savo funkcijas, turi veikti visuomenės interesais

Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 4 d. nutarimas

<...> valstybė, kaip visos visuomenės organizacija, vykdydama savo funkcijas, turi veikti visuomenės interesais. <...>

<...> valstybė (jos institucijos) turi veikti visuomenės interesais, todėl valstybės institucijų veiklos sąlygų vykdant jų funkcijas visuomenės interesais užtikrinimas yra ir visuomenės poreikis.

Valstybės samprata

Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimas

Konstitucinėje teisėje visuotinai pripažįstama, kad valstybė yra visos visuomenės politinė organizacija, kurios valdžia apima visą valstybės teritoriją ir kuri yra skirta žmogaus teisėms ir laisvėms užtikrinti, viešajam interesui garantuoti.

Valstybės samprata

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Valstybė yra visos visuomenės organizacija (Konstitucinio Teismo 2002 m. lapkričio 25 d., 2003 m. kovo 4 d., 2003 m. rugsėjo 30 d., 2003 m. gruodžio 3 d., 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimai). Valstybės, kaip visos visuomenės politinės organizacijos, valdžia apima visą valstybės teritoriją, jos paskirtis – užtikrinti žmogaus teises ir laisves, garantuoti viešąjį interesą (Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimas). Konstitucijoje yra įtvirtintas socialinės darnos imperatyvas (Konstitucinio Teismo 2002 m. sausio 14 d., 2003 m. gruodžio 3 d., 2004 m. kovo 5 d. nutarimai). Valstybė, vykdydama savo funkcijas, turi veikti visos visuomenės interesais (Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 4 d. nutarimas). Kad būtų garantuotas visos valstybinės bendruomenės – pilietinės Tautos viešasis interesas, valstybė turi užtikrinti viešojo administravimo vykdymą ir viešųjų paslaugų teikimą.

Valstybės funkcijų vykdymas

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Valstybė savo funkcijas vykdo per atitinkamų institucijų sistemą, apimančią visų pirma valstybės institucijas; savo funkcijas valstybė taip pat gali tam tikra apimtimi vykdyti per kitas (ne valstybės) institucijas, kurioms pagal įstatymus yra pavesta (patikėta) vykdyti tam tikras valstybės funkcijas arba kurios tam tikromis įstatymuose apibrėžtomis formomis ir būdais dalyvauja vykdamas valstybės funkcijas. Įstatymu nustatant, kad tam tikros valstybės funkcijos tam tikra apimtimi gali būti vykdomos ne per valstybės, bet per kitas institucijas, būtina paisyti Konstitucijos principų ir normų.

<...>

Konstitucinis socialinės darnos imperatyvas, Konstitucijoje įtvirtinti pilietinės visuomenės ir teisingumo siekiai, Lietuvos valstybės unitarinis pobūdis, kiti konstituciniai imperatyvai suponuoja tai, kad savivaldybės – teritorinės bendruomenės viešasis interesas negali būti priešpriešinamas visos valstybinės bendruomenės – pilietinės Tautos, kurios dalis yra ir atitinkama teritorinė bendruomenė, viešajam interesui. Ir dėl šios priežasties, be tų funkcijų, kurios priklauso išimtinai savivaldybėms, joms gali būti pavesta vykdyti ir tam tikras valstybės funkcijas; taip yra užtikrinama veiksmingesnė valstybės valdžios ir piliečių sąveika, valdymo demokratiškumas; pagal Konstituciją tokios valstybės funkcijos savivaldybėms vykdyti turi būti perduodamos įstatymu (Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimas).

<...>

Valstybės, kaip visos visuomenės organizacijos, turinčios veikti visos visuomenės interesais taip, kad būtų užtikrinta socialinė darna, funkcijos yra tarp savęs susijusios, jos sudaro vieną siste-

mą ir negali būti priešpriešinamos. Todėl negali būti priešpriešinamos ir valstybės institucijos, per kurias šios funkcijos yra vykdomos.

Valstybės *raison d'être*

Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas

Referendumu priėmusi Konstituciją – aukščiausios teisinės galios aktą, Lietuvos Tauta padėjo savo, kaip valstybinės bendruomenės – pilietinės Tautos, bendro gyvenimo norminį pagrindą ir įtvirtino valstybę kaip bendrą visos visuomenės gerį. Konstitucija yra grindžiama universaliomis, nekvestionuojamomis vertybėmis, *inter alia* pagarba teisei ir teisės viešpatavimu, valdžios galių ribojimu, valdžios įstaigų priederme tarnauti žmonėms ir atsakomybe visuomenei, teisingumu, atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekiu, žmogaus teisių ir laisvių pripažinimu ir jų gerbimu (Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas). Šiame kontekste paminėtina, jog Konstitucijos 18 straipsnyje nustatyta, kad žmogaus teisės ir laisvės yra prigimtinės. Žmogaus teisių ir laisvių prigimtinio pobūdžio pripažinimas reiškia *inter alia* tai, kad žmogui *ipso facto* priklauso teisės ir laisvės, kurios yra neatskiriamos nuo jo asmens ir kurios negali būti iš jo atimtos. Prigimtinės žmogaus teisės – tai individo prigimtinės galimybės, užtikrinančios jo žmogiškąjį orumą socialinio gyvenimo srityse (Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d., 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimai). Teise ir teisingumu grindžiamos demokratinės valstybės viena svarbiausių priedermių – gerbti, ginti ir saugoti tas vertybes, taip pat ir žmogaus teises ir laisves, kuriomis yra grindžiama pati Tautos priimta Konstitucija ir kurių realus įtvirtinimas, gynimas ir apsauga yra pačios valstybės *raison d'être*; priešingu atveju valstybė negalėtų būti laikoma bendru visos visuomenės geriu.

<...>

<...> Jeigu įstatymu, juo labiau kitu teisės aktu, būtų nustatytas toks teisinis reguliavimas, kad valstybė visiškai arba iš dalies išvengtų pareigos teisingai atlyginti materialinę ir (arba) moralinę žalą, padarytą neteisėtai pačios valstybės institucijų, pareigūnų veiksmis, tai ne tik reikėtų, kad yra nepaisoma konstitucinės žalos atlyginimo sampratos, ir būtų nesuderinama su Konstitucija (*inter alia* su jos 30 straipsnio 2 dalimi), bet ir pakirstų pačios valstybės, kaip bendro visos visuomenės gėrio, *raison d'être*.

Valstybės paskirtis garantuoti viešąjį interesą

Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas

Konstitucija įtvirtina valstybę kaip bendrą visos visuomenės gerį (Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d., 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimai). Valstybės, kaip visos visuomenės politinės organizacijos, paskirtis – užtikrinti žmogaus teises ir laisves, garantuoti viešąjį interesą (Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2004 m. gruodžio 29 d., 2006 m. sausio 16 d. nutarimai). Kiekvienas viešasis interesas tegali būti grindžiamas pamatinėmis visuomenės vertybėmis, kurias įtvirtina, saugo ir gina Konstitucija; jo įtvirtinimas ir užtikrinimas, gynimas ir apsauga yra konstituciškai motyvuoti. Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje yra konstatuota, kad viešojo intereso, kaip valstybės pripažinto ir teisės ginamo visuomeninio intereso, įgyvendinimas yra viena svarbiausių pačios visuomenės egzistavimo ir raidos sąlygų (Konstitucinio Teismo 1997 m. gegužės 6 d., 2005 m. gegužės 13 d. nutarimai). Kita vertus, viešasis interesas, kaip bendras valstybės, visos visuomenės ar visuomenės dalies interesas, turi būti derinamas su individo autonominiiais interesais, nes ne tik viešasis interesas, bet ir asmens teisės yra konstitucinės vertybės (Konstitucinio Teismo 1997 m. gegužės 6 d., 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimai). Šios Konstitucijoje įtvirtintos vertybės – asmens teisių ir teisėtų interesų apsauga bei gynimas ir viešasis interesas – negali būti priešpriešinamos. Šioje srityje būtina užtikrinti teisingą pusiausvyrą.

Kartu pažymėtina, kad viešuoju interesu laikytinas ne bet koks teisėtas asmens ar grupės asmenų interesas, o tik toks, kuris atspindi ir išreiškia pamatines visuomenės vertybes, kurias įtvirtina, saugo ir gina Konstitucija; tai *inter alia* visuomenės atvirumas ir darna, teisingumas, asmens teisės ir laisvės, teisės viešpatavimas ir kt. Tai toks visuomenės ar jos dalies interesas, kurį valstybė, vykdydama savo funkcijas, yra konstituciškai įpareigota užtikrinti ir tenkinti, *inter alia* per teismus, pagal savo kompetenciją sprendžiančius bylas.

Todėl kiekvieną kartą, kai kyla klausimas, ar tam tikras interesas laikytinas viešuoju, turi būti įmanoma pagrįsti, kad, nepatenkinus tam tikro asmens ar grupės asmenų intereso, būtų pažeistos ir tam tikros Konstitucijoje įtvirtintos, jos saugomos ir ginamos vertybės. O tais atvejais, kai sprendimą, ar tam tikras interesas turi būti laikomas viešuoju ir ginamas bei saugomas kaip viešasis interesas, turi priimti byla sprendžiantis teismas, būtina tai motyvuoti atitinkamame teismo akte. Priešingu atveju kiltų pagrįsta abejonė, kad tai, kas teismo yra ginama ir saugoma kaip viešasis interesas, iš tikrųjų yra ne viešasis, bet privatus tam tikro asmens interesas.

Pabrėžtina, kad viešasis interesas yra dinamiškas, kinta (Konstitucinio Teismo 2005 m. liepos 8 d. nutarimas). Kita vertus, jis yra labai įvairus. Iš esmės neįmanoma *a priori* pasakyti, kokiose gyvenimo srityse, dėl kurių gali kilti teisinių ginčų arba kuriose gali pririekti taikyti teisę, viešajam interesui gali atsirasti grėsmių arba gali pririekti viešąjį interesą užtikrinti įsikišant viešosios valdžios institucijoms ar pareigūnams.

<...> Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad įstatymuose, nepažeidžiant Konstitucijos, gali būti nustatyta, kokiais atvejais ir kokia tvarka įgaliotos institucijos ar įgalioti pareigūnai gali viešąjį interesą ginti teismine tvarka (Konstitucinio Teismo 2001 m. vasario 22 d. nutarimas). Paminėtina, kad Konstitucijoje yra *expressis verbis* įtvirtinti atitinkami įgaliojimai (pagal Konstitucijos 118 straipsnio 2 dalį prokuroras įstatymo nustatytais atvejais gina asmens, visuomenės ir valstybės teises bei teisėtus interesus).

Valstybės paskirtis garantuoti viešąjį interesą (*inter alia* visuomenės interesą būti informuoti) (plačiau apie informacijos laisvę žr. 2. Asmens konstitucinis statusas, 2.2. Pilietinės (asmens) teisės ir laisvės, 2.2.7. Įsitikinimų išraiškos ir informacijos laisvė)

Konstitucinio Teismo 2006 m. gruodžio 21 d. nutarimas

Valstybės, kaip visos visuomenės politinės organizacijos, paskirtis – užtikrinti žmogaus teises ir laisves, garantuoti viešąjį interesą (Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2004 m. gruodžio 29 d., 2006 m. sausio 16 d., 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimai). Viešojo intereso, kaip valstybės pripažinto ir teisės ginamo visuomeninio intereso, įgyvendinimas yra viena svarbiausių pačios visuomenės egzistavimo ir raidos sąlygų (Konstitucinio Teismo 1997 m. gegužės 6 d., 2005 m. gegužės 13 d., 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimai). Tai pasakytina ir apie visuomenės interesą būti informuoti. Laisvas ir visuotinis keitimasis informacija, nevaržomas jos skleidimas yra ypač svarbus demokratinų procesų veiksnys, užtikrinantis ne tik individualios nuomonės, subjektyvių įsitikinimų, bet ir grupinių pažiūrų, įskaitant ir politines, bei visos Tautos valios formavimą (Konstitucinio Teismo 1997 m. vasario 13 d. nutarimas).

Valstybės funkcijų vykdymo finansavimas

Konstitucinio Teismo 2006 m. gruodžio 21 d. nutarimas

<...> Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad negalima savivaldos institucijoms priskirti tokių funkcijų, kurių jos nebūtų pajėgios vykdyti (Konstitucinio Teismo 2002 m. sausio 14 d., 2005 m. liepos 8 d. nutarimai), ir kad jeigu įstatymais savivaldybėms perduodamos valstybės funkcijos, taip pat jeigu joms įstatymais ar kitais teisės aktais sukuriama pareigos, turi būti numatomos ir šioms funkcijoms (pareigoms) reikalingos lėšos (Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d., 2005 m. liepos 8 d. nutarimai). Konstitucinio Teismo 2002 m. sausio 14 d., 2002 m. gruodžio 24 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2005 m. liepos 8 d. nutarimuose konstatuota, kad pagal Konstituciją savivaldybės privalo vykdyti įstatymus, taigi ir įstatymus, kuriais savivaldybės įpareigojamos vykdyti joms perduotas valstybės funkcijas, ir kad valstybės biudžete turi būti numatytos lėšos, reikalingos visaverčiam savivaldos funkcionavimui, savivaldybių funkcijų įgyvendinimui užtikrinti.

Pacituotos oficialios konstitucinės doktrininės nuostatos yra *mutatis mutandis* taikytinos ne tik savivaldos (savivaldybių) institucijoms, bet ir visoms valstybės įsteigtoms institucijoms – įstaiigoms, įmonėms, organizacijoms; iš Konstitucijos išplaukia, kad jeigu įstatymų leidėjas yra įsteigęs kokią nors instituciją, kuriai patikėta vykdyti tam tikrą valstybės funkciją ar funkcijas, jis turi numatyti ir jos finansavimo šaltinius, nustatyti tokią teisinį reguliavimą, kad tas finansavimas būtų pakankamas atitinkamai funkcijai (funkcijoms) vykdyti. <...>

<...>

Konstitucinis Teismas savo 2005 m. liepos 8 d. nutarime yra konstatavęs, jog „konstitucinė įstatymų leidėjo pareiga nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad, atsižvelgiant į valstybės ir visuomenės išteklius, materialines ir finansines galimybes, kitus svarbius veiksnius, būtų užtikrintas savivaldybių funkcijų finansavimas, nepaneigia pačių savivaldybių (jų institucijų, pareigūnų) pareigos pagal Konstitucijos ir įstatymų apibrėžtą kompetenciją priimti sprendimus, kad būtų surinktos jų funkcijoms vykdyti reikalingos lėšos ir kad šios lėšos būtų tinkamai panaudotos“, jog „minėta įstatymų leidėjo konstitucinė pareiga nepaneigia ir pačių savivaldybių (jų institucijų, pareigūnų) atsakomybės už joms perduotų funkcijų tinkamą vykdymą“.

Pacituotos oficialios konstitucinės doktrininės nuostatos yra *mutatis mutandis* taikytinos ne tik savivaldos (savivaldybių) institucijoms, bet ir visoms valstybės įsteigtoms institucijoms – įstaigoms, įmonėms, organizacijoms (jų pareigūnams), nebent savarankiškas lėšų rinkimas, paramos gavimas ir pan. prieštarautų atitinkamos institucijos paskirčiai, veiklos pobūdžiui, kliudytų jai deramai vykdyti savo funkcijas, galėtų sukelti abejones dėl tos institucijos (jos pareigūnų) sprendimų (nepriklausomumo, nešališkumo, skaidrumo, interesų konflikto nebuvimo ar kitais atžvilgiais).

Valstybės paskirtis garantuoti viešąjį interesą

Konstitucinio Teismo 2007 m. gegužės 15 d. nutarimas

<...> viešojo intereso „įtvirtinimas ir užtikrinimas, gynimas ir apsauga yra konstituciškai motyvuoti“, nes kiekvienas viešasis interesas „atspindi ir išreiškia pamatines visuomenės vertybes, kurias įtvirtina, saugo ir gina Konstitucija“, tokias kaip visuomenės atvirumas ir darna, teisingumas, asmens teisės ir laisvės, teisės viešpatavimas ir kt. (Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas); viešojo intereso, kaip valstybės pripažinto ir teisės ginamo visuomeninio intereso, įgyvendinimas – viena svarbiausių pačios visuomenės egzistavimo ir raidos sąlygų (Konstitucinio Teismo 1997 m. gegužės 6 d., 2005 m. gegužės 13 d., 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimai). Garantuoti viešąjį interesą – valstybės priedermė.

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs ir tai, kad individo autonominiai interesai ir viešasis interesas negali būti priešpriešinami, juos būtina derinti (nes ir asmens teisės, ir viešasis interesas yra konstitucinės vertybės), čia turi būti užtikrinta teisinga pusiausvyra (Konstitucinio Teismo 1997 m. gegužės 6 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimai).

<...>

<...> kaip 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarime yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, kiekvieną kartą, kai teismui nagrinėjant bylą „kyla klausimas, ar tam tikras interesas laikytinas viešuoju, turi būti įmanoma pagrįsti, kad, nepatenkinus tam tikro asmens ar grupės asmenų intereso, būtų pažeistos ir tam tikros Konstitucijoje įtvirtintos, jos saugomos ir ginamos vertybės. O tais atvejais, kai sprendimą, ar tam tikras interesas turi būti laikomas viešuoju ir ginamas bei saugomas kaip viešasis interesas, turi priimti bylą sprendžiantis teismas, būtina tai motyvuoti atitinkamame teismo akte. Priešingu atveju kiltų pagrįsta abejonė, kad tai, kas teismo yra ginama ir saugoma kaip viešasis interesas, iš tikrųjų yra ne viešasis, bet privatus tam tikro asmens interesas“. Minėtame Konstitucinio Teismo nutarime taip pat konstatuota, kad „pagal Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kad viešojo intereso negalėtų apginti teismas, į kurį buvo kreiptasi, taip pat kad teismas, sprenddamas bylą, būtų priverstas priimti tokį sprendimą, kuriuo pačiu būtų pažeidžiamas viešasis interesas, vadinasi, ir kuri nors Konstitucijoje įtvirtinta, jos ginama ir saugoma vertybė (*inter alia* asmens teisė ar laisvė). Jeigu teismas priimtų tokį sprendimą, tas sprendimas nebūtų teisingas. Tai reikštų, kad teismas Lietuvos Respublikos vardu įvykdė ne tokį teisingumą, kokį įtvirtina Konstitucija, taigi pagal Konstituciją – ne teisingumą. Šitai būtų paneigta ir teismo, kaip Lietuvos Respublikos vardu teisingumą vykdančios institucijos, konstitucinė samprata“.

<...>

<...> kaip yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, viešasis interesas yra dinamiškas, kintantis (Konstitucinio Teismo 2005 m. liepos 8 d., 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimai); jis yra labai įvairus, todėl iš esmės neįmanoma *a priori* pasakyti, kokiose gyvenimo srityse, dėl kurių gali kilti teisinių ginčų arba kuriose gali pririekti taikyti teisę, viešajam interesui <...> gali atsirasti grėsmių arba gali pririekti viešąjį interesą užtikrinti įsikišant viešosios valdžios institucijoms ar pareigūnams.

Viešasis interesas

Konstitucinio Teismo 2007 m. lapkričio 23 d. nutarimas

<...> Sąvoka „visuomenės poreikiai“ (reiškianti tą patį, kaip ir sąvoka „visuomenės reikmės“) Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje ne kartą buvo aiškinta, daugiausia ekspropriacijos (*eminent domain*) ir restitucijos institutų kontekste, susiejus su Konstitucijos 23 straipsnio 3 dalimi (kurioje tokia sąvoka yra pavartota). Kai kurios oficialios konstitucinės visuomenės poreikių doktrinos nuostatos *mutatis mutandis* taikytinos ir privatizavimo santykiams. Visuomenės poreikiai – tai visos visuomenės ar jos dalies interesai, kuriuos valstybė, vykdydama savo funkcijas, yra konstituciškai įpareigota užtikrinti ir tenkinti (Konstitucinio Teismo 2001 m. balandžio 2 d., 2002 m. gegužės 10 d., 2002 m. rugsėjo 19 d., 2003 m. kovo 4 d. nutarimai), taigi kartu ir valstybės reikmės (Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 4 d. nutarimas). Be to, sąvoka „valstybės reikmės“, atsižvelgiant į kontekstą, gali būti aiškinama ne tik plačiąja prasme – kaip visų valstybės, kaip visos visuomenės organizacijos, funkcijų tinkamo vykdymo užtikrinimas, bet ir siaurąja prasme – kaip reikmės užtikrinti valstybės institucijų (valstybės aparato) veiklą, tačiau šios sąvokos turinio aiškinimas turėtų būti grindžiamas nuostata, kad valstybė (jos institucijos) turi veikti visuomenės interesais, todėl valstybės institucijų veiklos sąlygų vykdant savo funkcijas visuomenės interesais užtikrinimas yra ir visuomenės poreikis, dėl to sąvokos „valstybės reikmės“, net ir suvokiamos siaurąja prasme, negalima aiškinti kaip savaimė neatitinkančios sąvokos „visuomenės poreikiai“ (Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 4 d. nutarimas). Sąvokų „valstybės poreikiai (reikmės)“ ir „visuomenės poreikiai (reikmės)“ negalima priešinti, nes jos ne paneigia, bet papildo viena kitą. Lygiai taip pat negalima priešinti šių sąvokų ir sąvokos „savivaldybės poreikiai (reikmės)“, nes savivaldybės poreikiai – tai vietos gyventojų poreikiai.

Beje, Konstitucinio Teismo aktuose ne kartą buvo pavartotos formuluotės „visuomenės ir valstybės reikmės“ (Konstitucinio Teismo 1998 m. spalio 9 d., 2002 m. sausio 14 d. nutarimai, 2007 m. lapkričio 13 d. sprendimas), „visuomenės ir valstybės poreikiai“ (Konstitucinio Teismo 2002 m. sausio 14 d., 2002 m. liepos 11 d., 2007 m. birželio 7 d. nutarimai), „visuomenės ir valstybės viešieji poreikiai“ (Konstitucinio Teismo 1997 m. liepos 10 d., 2003 m. lapkričio 17 d. nutarimai), „visuomenės bei valstybės interesas“ (Konstitucinio Teismo 2002 m. sausio 14 d. nutarimas), kuriose žodžiai „visuomenė“ ir „valstybė“ ne priešinami, bet papildo vienas kitą. Sąvokos „visuomenės poreikis“ ir „viešasis interesas“ taip pat viena kitą papildo (Konstitucinio Teismo 2003 m. rugsėjo 30 d. nutarimas); „visuomenės interesas“ sietinas su „socialiai svarbiais tikslais“ (Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 4 d. nutarimas). Kaip ne paneigiančios, bet papildančios viena kitą Konstitucinio Teismo aktuose vartojamos ir sąvokos „visuomenės reikalai (poreikiai)“ ir „vietos gyventojų poreikiai“ (t. y. savivaldybės poreikiai) (Konstitucinio Teismo 1996 m. spalio 22 d., 1998 m. vasario 18 d., 2000 m. birželio 13 d., 2005 m. gegužės 7 d. nutarimai). Visos šios sąvokos – „visuomenės poreikiai (reikmės)“, „valstybės poreikiai (reikmės)“, „savivaldybės poreikiai (reikmės)“ – žymi viešąjį interesą ir yra sietinos su konstitucine tautos gerovės samprata.

Valstybės funkcijų vykdymas

Konstitucinio Teismo 2008 m. sausio 7 d. nutarimas

<...> valstybė savo funkcijas gali vykdyti ne tik per atitinkamų institucijų sistemą, apimančią valstybės ir savivaldybių institucijas (kaip ji paprastai daro), bet ir – tam tikra apimtimi – per kitas (ne valstybės) institucijas, kurioms pagal įstatymus yra pavesta (patikėta) vykdyti tam tikras valstybės funkcijas arba kurios tam tikromis įstatymuose apibrėžtomis formomis ir būdais dalyvauja vykdant valstybės funkcijas (Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 13 d., 2006 m. gruodžio 21 d., 2007 m. kovo 20 d. nutarimai).

Valstybės samprata

Konstitucinio Teismo 2008 m. spalio 30 d. nutarimas

<...> Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad valstybė yra visos visuomenės organizacija. Valstybė, vykdydama savo funkcijas, turi veikti visos visuomenės interesais (Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 4 d., 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimai).

Valstybės samprata ir paskirtis*Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 8 d. nutarimas*

Konstitucinis Teismas, aiškindamas konstitucinę valstybės sampratą, savo aktuose ne kartą yra konstatavęs, kad valstybė yra visos visuomenės organizacija (2002 m. lapkričio 25 d., 2003 m. kovo 4 d., 2003 m. rugsėjo 30 d., 2003 m. gruodžio 3 d., 2003 m. gruodžio 30 d., 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimai); valstybės, kaip visos visuomenės politinės organizacijos, valdžia apima visą valstybės teritoriją, jos paskirtis – užtikrinti žmogaus teises ir laisves, garantuoti viešąjį interesą (2003 m. gruodžio 30 d., 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimai); valstybė, vykdydama savo funkcijas, turi veikti visos visuomenės interesais (2003 m. kovo 4 d., 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimai).

Valstybės *raison d'être**Konstitucinio Teismo 2009 m. rugsėjo 24 d. nutarimas*

Konstitucinis Teismas yra ne kartą konstatavęs, kad valstybė yra visos visuomenės organizacija (2002 m. lapkričio 25 d., 2003 m. kovo 4 d., 2003 m. rugsėjo 30 d., 2003 m. gruodžio 3 d., 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimai). Konstitucinio Teismo aktuose konstatuota ir tai, kad: referendumu priėmusi Konstituciją – aukščiausios teisinės galios aktą, lietuvių tauta padėjo savo, kaip valstybinės bendruomenės – pilietinės Tautos, bendro gyvenimo norminių pagrindą ir įtvirtino valstybę kaip bendrą visos visuomenės gerį; Konstitucija yra grindžiama universaliais, nekvestionuojamomis vertybėmis, *inter alia* pagarba teisei ir teisės viešpatavimu, valdžios galių ribojimu, valdžios įstaigų priederme tarnauti žmonėms ir atsakomybe visuomenei, teisingumu, atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekiu, žmogaus teisių ir laisvių pripažinimu ir jų gerbimu (2004 m. gegužės 25 d., 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimai). Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarime taip pat konstatuota, kad teise ir teisingumu grindžiamos demokratinės valstybės viena svarbiausių priedermių – gerbti, ginti ir saugoti tas vertybes, taip pat ir žmogaus teises ir laisves, kuriomis yra grindžiama pati Tautos priimta Konstitucija ir kurių realus įtvirtinimas, gynimas ir apsauga yra pačios valstybės *raison d'être*; priešingu atveju valstybė negalėtų būti laikoma bendru visos visuomenės geriu.

4.2. VALSTYBĖS INSTITUCIJOS

Valstybės institucijos samprata*Konstitucinio Teismo 1998 m. balandžio 21 d. nutarimas*

Konstitucijos 67 straipsnio 5 punkte yra įtvirtinta, kad Seimas „steigia įstatymo numatytas valstybės institucijas bei skiria ir atleidžia jų vadovus“. Teisės doktrinoje valstybės institucija paprastai traktuojama kaip valstybės įstaiga, per kurią įgyvendinama valstybės valdžia. Taigi valstybės institucija yra valstybės funkcijų įgyvendinimo mechanizmo sudedamoji dalis. Valstybės funkcijas įgyvendina valstybės tarnautojai – valstybės institucijose dirbantys valdininkai.

Reikalavimai piliečiams, pretenduojantiems dirbti valstybės institucijose, nelaikytini diskriminaciniais ribojimais*Konstitucinio Teismo 1998 m. lapkričio 11 d. nutarimas*

<...> Prie diskriminacinių ribojimų nepriskiriami <...> specialūs reikalavimai arba tam tikros sąlygos, kai jų nustatymas būna susijęs su reguliuojamų santykių ypatumais. Pavyzdžiui, įvairūs išsilavinimo, kvalifikacijos, sveikatos ir darbo stažo reikalavimai įstatymuose būna numatyti piliečiams, stojantiems į valstybinę tarnybą. Atsižvelgiant į darbo ypatumus valstybės institucijose bei atsakomybę, tokie reikalavimai laikomi natūraliais, neišvengiamais, jie taikomi visose valstybėse, todėl paprastai šiais atvejais net nekyla klausimo dėl piliečių teisės dalyvauti valdant savo šalį pažeidimo ar ribojimo. Tai pasakytina ir apie Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalyje įtvirtintą piliečių teisę dalyvauti valdant savo šalį. Su šia teise tiesiogiai siejasi Konstitucijos 56 straipsnio 1 dalies normos, nustatančios specialius reikalavimus asmenims, pretenduojantiems būti išrinktais Seimo nariais, būtent: turėti Lietuvos Respublikos pilietybę, būti nesusijusiam priesaika ar pasižadėjimu užsienio valstybei, rinkimų dieną būti ne jaunesniam kaip 25 metų, nuolat gyventi Lietuvoje.

Konstitucinės teisės doktrinoje panašūs reikalavimai priskiriami prie pasyviosios rinkimų teisės realizavimo sąlygų ir jie yra plačiai taikomi.

Valstybės institucijose dirbantiems asmenims keliamas lojalumo reikalavimas

Konstitucinio Teismo 1998 m. lapkričio 11 d. nutarimas

<...> valstybės institucijose gali dirbti tik lojalūs tai valstybei asmenys, kurių ištikimybė jai ir patikimumas nekelia jokių abejonių.

Valstybės valdymas ir vietos savivalda – dvi viešosios valdžios sistemos

Žr. 10. Vietos savivalda ir valdymas, 10.1. Valstybės valdymas ir vietos savivalda – dvi viešosios valdžios sistemos, 2002 m. sausio 14 d., 2002 m. gruodžio 24 d., 2003 m. gegužės 30 d., 2004 m. gegužės 25 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2005 m. liepos 8 d. nutarimai.

Valstybės institucijų sąranga ir formavimo tvarka teisinėje valstybėje

Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas

Teisingumas, atvira, darni pilietinė visuomenė, teisinė valstybė būtų neįmanomi, jeigu visa valstybės valdžia būtų sutelkta kurioje nors vienoje valstybės valdžios institucijoje. Konstitucijoje įtvirtinta tokia valstybės valdžią įgyvendinančių institucijų sąranga ir jų formavimo tvarka, kad tarp valstybės valdžios institucijų būtų pusiausvyra, kad vienų valstybės valdžios institucijų galios būtų atsvara kitų valstybės valdžios institucijų galioms, kad visos valstybės valdžią įgyvendinančios institucijos veiktų darniai, vykdytų savo konstitucinę priedermę tarnauti žmonėms, kad ginčus dėl valstybės valdžios institucijoms pagal Konstituciją priklausančių galių spęstų Konstitucinis Teismas, kad visos valstybės valdžią vykdančios institucijos – Seimas, Respublikos Prezidentas, Vyriausybė, Teismas, taip pat kitos valstybės institucijos būtų sudaromos tik iš tokių piliečių, kurie be išlygų paklūsta Tautos priimtai Konstitucijai ir kurie eidami savo pareigas besąlygiškai vadovaujasi Konstitucija, teise, Tautos ir Lietuvos valstybės interesais.

Valstybės institucijos, jų sistema

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Valstybės institucijų sistema apima labai įvairias valstybės institucijas. Valstybės institucijų įvairovę, jų teisinį statusą ir įgaliojimus lemia valstybės vykdomų funkcijų įvairovė, visuomenės bendrųjų reikalų tvarkymo ypatumai, valstybės organizacinės ir finansinės galimybės, tam tikru visuomenės gyvenimo ir valstybės raidos laikotarpiu vykdomos politikos turinys, tikslingumas, valstybės tarptautiniai įsipareigojimai, kiti veiksniai. Seimas, turintis konstitucinius įgaliojimus steigti ir panaikinti valstybės institucijas, nustatyti jų teisinį statusą ir įgaliojimus, yra saistomas Konstitucijos.

Pažymėtina, kad Konstitucijoje yra vartojama sąvoka „valstybės (valstybinės) institucijos“ (Konstitucijos 8 straipsnis, 29 straipsnio 1 dalis, 61 straipsnio 1 dalis, 67 straipsnio 5 punktas, 104 straipsnio 1 dalis). Konstitucijoje taip pat yra įvardytos „kontrolės institucijos“ (Konstitucijos 73 straipsnio 3 dalis), „speciali įstatymo numatyta teisėjų institucija“, patarianti Respublikos Prezidentui dėl teisėjų paskyrimo, paaukštinimo, perkėlimo ar atleidimo iš pareigų (Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalis), „valstybinės valdžios ir valdymo institucijos“ (Konstitucijos 114 straipsnio 1 dalis), „savivaldos institucijos“ (Konstitucijos 119 straipsnio 3 dalis). Konstitucijoje „institucijos“ sąvoka turi ir platesnę reikšmę – ją įvardijamos ir nevalstybinės institucijos, kurioms Konstitucijoje yra nustatyti tam tikri draudimai, analogiški tiems, kurie yra *expressis verbis* nustatyti valstybei ir/arba jos institucijoms (Konstitucijos 44 straipsnio 2 dalis, 89 straipsnio 4 dalis).

Sistemiškai aiškinant minėtas Konstitucijos formuluotes matyti, kad „valstybės (valstybinės) institucijos“ sąvoka yra bendrinė, ji apima įvairias valstybės institucijas, per kurias valstybė vykdo savo funkcijas. Minėta, kad valstybės institucijos sudaro sistemą. Ši valstybės institucijų sistema yra įtvirtinta įvairios teisinės galios teisės aktais. Vienos valstybės institucijos yra *expressis verbis* įvardytos Konstitucijoje. Kitos valstybės institucijos pagal Konstituciją turi būti nustatytos įstatymu. Dar kitų valstybės institucijų steigimo poreikis kyla iš būtinumo įgyvendinti valstybės valdymą, tvarkyti krašto reikalus, užtikrinti įvairių valstybės funkcijų vykdymą – šių valstybės funkcijų

įgyvendinimui turi būti sudarytos valstybės institucijos, nors jų sudarymas ir nėra eksplacitiškai numatytas Konstitucijoje.

Konstitucijoje yra *expressis verbis* įvardytos įvairios valstybės institucijos: Seimas; Respublikos Prezidentas; Vyriausybė; Konstitucinis Teismas; Aukščiausiasis Teismas, Apeliacinis teismas, apygardų ir apylinkių teismai; Seimo kontrolieriai; Valstybės kontrolė; Lietuvos bankas; Valstybės gynimo taryba; kariuomenės vadas; Generalinė prokuratūra; Vyriausioji rinkimų komisija. Kai kurios valstybės institucijos Konstitucijoje yra įtvirtintos nenurodant jų tikslų pavadinimų: ministerijos; saugumo tarnyba; speciali įstatymo numatyta teisėjų institucija, patarianti Respublikos Prezidentui dėl teisėjų paskyrimo, paaukštinimo, perkėlimo ar atleidimo iš pareigų; teritorinės prokuratūros; Vyriausybės atstovai, prižiūrintys, ar savivaldybės laikosi Konstitucijos ir įstatymų, ar vykdo Vyriausybės sprendimus. Konstitucijoje yra numatytos ir tokios valstybės institucijos, kurios gali būti steigiamos Seimo priimamais įstatymais: kontrolės institucijos; Vyriausybės įstaigos; specializuoti teismai administracinių, darbo, šeimos ir kitų kategorijų byloms nagrinėti.

Valstybės valdžią vykdančios institucijos (Konstitucijos 5 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Vienos valstybės institucijos Konstitucijoje yra traktuojamos kaip valstybės valdžią vykdančios institucijos. Jos yra nurodytos Konstitucijos 5 straipsnio 1 dalyje, kurioje nustatyta, kad valstybės valdžią Lietuvoje vykdo Seimas, Respublikos Prezidentas ir Vyriausybė, Teismas. Santykiai tarp Seimo (vykdančio įstatymų leidžiamąją valdžią), Respublikos Prezidento ir Vyriausybės (vykdomosios valdžios institucijų), Teismo (vykdančių teisminę valdžią) yra grindžiami konstituciniu valdžių padalijimo principu.

Seimas – Tautos atstovybė vykdo įstatymų leidžiamąją valdžią, tai vienintelė įstatymų leidybos institucija Lietuvoje. Konstitucijoje yra tiesiogiai nustatyta, kad Seimas turi įgaliojimus įstatymu steigti tam tikras valstybės institucijas. Pagal Konstitucijos 67 straipsnio 5 punktą Seimas steigia įstatymo numatytas valstybės institucijas, skiria ir atleidžia jų vadovus. Konstitucinis Teismas, aiškindamas Konstitucijos 67 straipsnyje nustatytą teisinį reguliavimą, yra konstatavęs, kad šis punktas *inter alia* reiškia, jog Seimas turi įgaliojimus įstatyme numatyti valstybės institucijas, kurių vadovus skiria ir atleidžia pats Seimas, taip pat kad Seimas turi įgaliojimus skirti ir atleisti tokių institucijų vadovus (Konstitucinio Teismo 2003 m. sausio 24 d. nutarimas).

Konstitucijoje yra nustatyti vykdomosios valdžios institucijų sistemos pagrindai, taip pat aukščiausiųjų vykdomosios valdžios institucijų įgaliojimai. Lietuvos valstybės konstitucinei santvarkai yra būdingas dualistinės (sudvejintos) vykdomosios valdžios modelis: vykdomąją valdžią Lietuvoje vykdo Respublikos Prezidentas – valstybės vadovas bei Vyriausybė.

Respublikos Prezidentas – vykdomosios valdžios dalis (Konstitucinio Teismo 1998 m. sausio 10 d., 1999 m. gruodžio 21 d., 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimai). Konstitucijos 77 straipsnyje nustatyta, kad Respublikos Prezidentas yra valstybės vadovas (1 dalis); jis atstovauja Lietuvos valstybei ir daro visa, kas jam pavesta Konstitucijos ir įstatymų (2 dalis). Respublikos Prezidentas, įgyvendindamas jam suteiktus įgaliojimus, leidžia aktus-dekretus (Konstitucijos 85 straipsnis). Pabrėžtina, kad pagal Konstitucijos 94 straipsnio 2 punktą Vyriausybė vykdo *inter alia* Respublikos Prezidento dekretus.

Vyriausybė yra kolegiali vykdomosios valdžios institucija (Konstitucinio Teismo 1998 m. sausio 10 d. nutarimas). Konstitucijos 91 straipsnyje nustatyta, kad Lietuvos Respublikos Vyriausybė sudaro Ministras Pirmininkas ir ministrai; pagal Konstitucijos 98 straipsnio 1 dalį ministras *inter alia* vadovauja ministerijai. Pagal Konstitucijos 94 straipsnio 3 punktą Vyriausybė koordinuoja ministerijų ir kitų Vyriausybės įstaigų veiklą. Konstitucijoje nurodyta tik viena ministro pareigybė – krašto apsaugos ministras (Konstitucijos 140 straipsnio 1 dalis); taigi pagal Konstituciją Lietuvoje negali nebūti Krašto apsaugos ministerijos. Konstitucinis Teismas, aiškindamas Konstitucijos 94 straipsnio 3 punkte nustatytą teisinį reguliavimą, 1999 m. lapkričio 23 d. nutarime yra konstatavęs, kad Konstitucijoje nėra atskleidžiama, kokios įstaigos yra laikomos „Vyriausybės įstaigomis“, taip pat nėra nurodoma, koks yra minėtų Vyriausybės įstaigų teisinis statusas. Tai nustatyti paliekama įstatymų leidėjui, turinčiam šioje srityje diskreciją (ją riboja Konstitucija). Kita vertus, kai kurios Vyriausybės institucijos Konstitucijoje yra nurodytos; antai Konstitucijos 123 straipsnio 2 ir 3 dalyse

yra įtvirtinta Vyriausybės atstovo, turinčio įgaliojimus prižiūrėti, ar savivaldybės laikosi Konstitucijos ir įstatymų, ar vykdo Vyriausybės sprendimus, institucija. Šiame kontekste paminėtina ir tai, kad Konstitucijos 123 straipsnio 1 dalyje nustatyta, jog aukštesniuose administraciniuose vienetuose įstatymo nustatyta tvarka valdymą organizuoja Vyriausybė; taigi įstatymų leidėjas turi pareigą ne tik įsteigti aukštesnius administracinius organus, bet ir numatyti Vyriausybės institucijas, per kurias Vyriausybė organizuotą valdymą aukštesniuose administraciniuose vienetuose.

Pažymėtina, kad Respublikos Prezidento ir Vyriausybės, kaip dviejų dualinės (sudvejinotos) vykdomosios valdžios atšakų, įgaliojimai yra skirtingi, vienas kito atžvilgiu autonomiškai, savarankiškai. Kita vertus, Konstitucijoje yra *expressis verbis* nurodyti tie Respublikos Prezidento ir Vyriausybės įgaliojimai, kuriuos Respublikos Prezidentas ir Vyriausybė įgyvendina kartu. Antai Konstitucijos 85 straipsnyje *inter alia* nustatyta: „Kad Respublikos Prezidento dekretai, nurodyti Konstitucijos 84 straipsnio 3, 15, 17 ir 21 punktuose turėtų galią, jie privalo būti pasirašyti Ministro Pirmininko arba atitinkamo ministro.“ Pagal Konstitucijos 84 straipsnio 1 punktą Respublikos Prezidentas *inter alia* kartu su Vyriausybe vykdo užsienio politiką. Pažymėtina ir tai, kad, paisant Konstitucijos, įstatymu gali būti nustatytas ir toks teisinis reguliavimas, pagal kurį tam tikros valstybės institucijos būtų įsteigtos prie Respublikos Prezidento – valstybės vadovo.

Teisminę valdžią vykdo teismai. Lietuvos Respublikoje teisingumo įgyvendinimas yra teisminės valdžios kompetencija.

Konstitucijos 102 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad Konstitucinis Teismas sprendžia, ar įstatymai ir kiti Seimo aktai neprieštarauja Konstitucijai, o Respublikos Prezidento ir Vyriausybės aktai – Konstitucijai ir įstatymams. Konstitucinis Teismas užtikrina Konstitucijos viršenybę teisės sistemoje ir vykdo konstitucinį teisingumą.

Konstitucijos 111 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta, kad Lietuvos Respublikos teismai yra Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Lietuvos apeliacinis teismas, apygardų ir apylinkių teismai. Šie teismai sudaro bendrosios kompetencijos teismų sistemą.

Konstitucijos 111 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad administracinių, darbo, šeimos ir kitų kategorijų byloms nagrinėti gali būti įsteigti specializuoti teismai.

Konstitucinis Teismas savo nutarimuose ne kartą yra pabrėžęs teisminės valdžios nepriklausomumą nuo įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžių, teisminės valdžios visavertiskumą.

Valstybės institucijos, nepriskiriamos įstatymų leidžiamajai, vykdomajai ar teisminei valdžiai

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Konstitucijoje yra nurodytos ir kitos valstybės institucijos, kurios pagal Konstitucijos 5 straipsnio 1 dalį nėra priskiriamos nei įstatymų leidžiamajai, nei vykdomajai, nei teisminei valdžiai.

Antai pagal Konstituciją tokios institucijos ir/arba pareigūnai yra Seimo kontrolieriai (Konstitucijos 73 straipsnio 1 dalis), Generalinė prokuratūra ir teritorinės prokuratūros (Konstitucijos 118 straipsnis), Valstybės kontrolė (Konstitucijos XII skirsnis), Lietuvos bankas (Konstitucijos 125 ir 126 straipsniai), saugumo tarnyba (Konstitucijos 84 straipsnio 14 punktas), kariuomenės vadas (Konstitucijos 84 straipsnio 14 punktas, 140 straipsnio 1 ir 3 dalys), Vyriausioji rinkimų komisija (Konstitucijos 67 straipsnio 13 punktas).

Konstitucijos 67 straipsnio 5 punkte nustatyta, kad Seimas steigia įstatymo numatytas valstybės institucijas bei skiria jų vadovus; 94 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad Vyriausybė tvarko krašto reikalus; 123 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad aukštesniuose administraciniuose vienetuose įstatymo nustatyta tvarka valdymą organizuoja Vyriausybė.

Taigi Seimas, o pagal įstatymus – ir Vyriausybė turi įgaliojimus steigti ir tokias Konstitucijoje *expressis verbis* nenurodytas valstybės institucijas, kurias steigti poreikis kyla iš būtinumo įgyvendinti valstybės valdymą, tvarkyti krašto reikalus, užtikrinti įvairių valstybės funkcijų vykdymą.

Valstybės funkcijas vykdančių institucijų sistema

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Valstybės, kaip visos visuomenės organizacijos, turinčios veikti visos visuomenės interesais taip, kad būtų užtikrinta socialinė darna, funkcijos yra tarp savęs susijusios, jos sudaro vieną siste-

mą ir negali būti priešpriešinamos. Todėl negali būti priešpriešinamos ir valstybės institucijos, per kurias šios funkcijos yra vykdomos.

Taip pat pažymėtina, kad valstybės institucijos negali būti priešpriešinamos ir toms kitoms (ne valstybės) institucijoms, kurioms pagal įstatymus ir paisant Konstitucijos yra pavesta (patikėta) vykdyti tam tikras valstybės funkcijas arba kurios tam tikromis įstatymuose apibrėžtomis formomis ir būdais dalyvauja vykdančios valstybės funkcijas – vykdo viešąjį administravimą ir/arba teikia viešąsias paslaugas. Kaip institucijos, vykdančios viešąjį administravimą ir/arba teikiančios viešąsias paslaugas ir šitaip garantuojančios viešąjį interesą, jos sudaro vieną sistemą. <...> šiai sistemai priklauso ir valstybės, ir savivaldybių institucijos – dvi Konstitucijoje numatytos viešosios valdžios sistemos, kurių kiekviena <...> įgyvendina joms būdingas funkcijas, tačiau kurios yra viena su kita susijusios. Pagal Konstituciją turi būti nustatytas toks teisinis reguliavimas, kad būtų užtikrintos visų institucijų, vykdančių viešąjį administravimą ir/arba teikiančių viešąsias paslaugas ir šitaip garantuojančių viešąjį interesą, sisteminės sąsajos ir tarpusavio sąveika, apimanti *inter alia* jų kompetencijos racionalų santykį, veiksmingumą, profesionalumą, jose dirbančių asmenų žinių, įgūdžių ir patirties perimamumą, taip pat tokį veiklos vykdančios valstybės funkcijas ir garantuojant viešąjį interesą tęstinumą.

Valstybės funkcijas vykdančių institucijų diferencijavimas (civilinės ir karinės institucijos)

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Valstybės institucijų tarpusavio sąsajos, taip pat valstybės institucijų sąveika su savivaldybių institucijomis nepaneigia jų ypatumų. Kiekvienos valstybės funkcijos turinys ir jos vykdymo aplinkybės lemia tai, kad šias funkcijas vykdančios valstybės institucijos negali nesiskirti savo statusu ir veiklos pobūdžiu.

Vienos valstybės funkcijos yra vykdomos pirmiausia ar daugiausia per civilines valstybės (ir savivaldybių) institucijas, o kitos – per karines ir/arba sukarintas valstybės institucijas. Konstitucinis Teismas 2002 m. gruodžio 24 d. nutarime konstatavo, kad pagal Konstituciją karinė, sukarinta bei saugumo tarnybos yra atribotos nuo civilinės tarnybos. Konstitucijoje yra įtvirtinta diferencijuota civilinių valstybės institucijų ir karinių bei sukarintų valstybės institucijų samprata. Tai sudaro teisinės prielaidas teisės aktais diferencijuotai reguliuoti santykius, susijusius su civilinių valstybės institucijų ir karinių bei sukarintų valstybės institucijų veikla, taip pat nustatyti tokį civilinėse ir karinėse bei sukarintose valstybės institucijose dirbančių asmenų teisinį statusą, kuris turėtų tam tikrus ypatumus.

Šiame kontekste paminėtina, kad pagal Konstitucijos 140 straipsnį svarbiausius valstybės gynybos klausimus svarsto ir koordinuoja Valstybės gynimo taryba, į kurią įeina Respublikos Prezidentas, Ministras Pirmininkas, Seimo Pirmininkas, krašto apsaugos ministras ir kariuomenės vadas ir kuriai vadovauja Respublikos Prezidentas (1 dalis); vyriausiasis valstybės ginkluotųjų pajėgų vadas yra Respublikos Prezidentas (2 dalis); už valstybės ginkluotųjų pajėgų tvarkymą ir vadovavimą joms Seimui yra atsakingi Vyriausybė, krašto apsaugos ministras, kariuomenės vadas (3 dalis); krašto apsaugos ministru negali būti neišėjęs į atsargą karys (3 dalis). Paminėtina ir tai, kad pagal Konstitucijos 141 straipsnį asmenys, atliekantys tikrąją karo arba alternatyviąją tarnybą, taip pat neišėję į atsargą krašto apsaugos sistemos, policijos ir vidaus tarnybos karininkai, puskarininkiai ir liktiniai, kitų sukarintų ir saugumo tarnybų apmokami pareigūnai negali būti Seimo nariais ir savivaldybių tarybų nariais, jie negali užimti renkamų ar skiriamų pareigų civilinėje valstybinėje tarnyboje.

Konstitucinis Teismas 1996 m. gegužės 29 d. sprendime konstatavo, kad „asmenims, atliekantiems tikrąją karo tarnybą, krašto apsaugos sistemos, vidaus tarnybos karininkams, puskarininkiams, saugumo tarnybų ir kitų Konstitucijos 141 straipsnyje minimų pareigūnų veiklai svarbią reikšmę turi griežto pavaldumo ir kiti statutiniai santykiai“, taip pat kad „šių ir kitų Konstitucijos 141 straipsnyje paminėtų asmenų veikloje gali atsirasti vidinė kolizija tarp būtinumo įgyvendinti valstybinės valdžios funkcijas ir vykdyti statutinius reikalavimus“ ir kad „tai gali būti viena iš priežasčių, dėl kurios sutrikdomas demokratinis institutų funkcionavimas“, todėl „nėra jokių prielaidų tvirtinti, kad karinės, policijos, vidaus tarnybos karininkas ar kitas Konstitucijos 141 straipsnyje nurodytas asmuo, neišėjęs į atsargą, gali būti ministru ar užimti kitas šiame straipsnyje nurodytas pareigas“.

Iš konstitucinio reikalavimo, kad Lietuvos valstybės valdžia būtų organizuota demokratiškai ir kad šalyje būtų demokratinis politinis režimas, konstitucinio atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės imperatyvo, konstitucinio atsakingo valdymo principo, kitų Konstitucijos nuostatų išplaukia, kad karinės ir sukarintos valstybės institucijos negali turėti prioriteto prieš civilines, karinių ir sukarintų valstybės institucijų bei jų pareigūnų sprendimai turi būti grindžiami civilinių valstybės institucijų sprendimais, karinės valstybės institucijos turi būti atskaitingos civilinėms valstybės institucijoms ir jų kontroliuojamos. Demokratinė civilinė karinių ir sukarintų valstybės institucijų (įskaitant ginkluotąsias pajėgas) kontrolė – būtina pilietinio demokratinio valdymo, taisyti ir teisinės valstybės, prielaida.

Valstybės funkcijas vykdančiose institucijose dirbantys asmenys (valstybės pareigūnai, vykdančios funkcijas įgyvendinant valstybės valdžią, ir valstybės tarnautojai)

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Valstybės ir savivaldybių institucijos viešąjį administravimą vykdo ir/arba viešąsias paslaugas teikia per šiose institucijose dirbančius žmones, priimančius atitinkamus sprendimus. <...> Konstitucijoje yra įtvirtintas skirtingas asmenų, dirbančių institucijose, per kurias vykdomos valstybės funkcijos, statusas.

Vieni asmenys – Seimo nariai, Respublikos Prezidentas, Vyriausybės nariai ir teisėjai – vykdo funkcijas įgyvendinant valstybės valdžią; šias funkcijas jie vykdo savarankiškai; tuo tikslu jiems Konstitucijoje ir įstatymuose yra nustatyti atitinkami įgaliojimai, kuriuos gali įgyvendinti tik šie asmenys, niekas kitas. Savivaldybių tarybų nariai vykdo funkcijas įgyvendinant teritorinių bendruomenių savivaldos teisę, pagal įstatymuose jiems nustatytus įgaliojimus savivaldos funkcijas jie įgyvendina savarankiškai. Tai, kad minėtiems asmenims padeda, kitaip talkina ar jų veiklą aptarnauja kiti asmenys, dirbantys institucijose, per kurias vykdomos valstybės funkcijos, nereiškia, kad ir šie kiti asmenys vykdo kokias nors funkcijas įgyvendinant valstybės valdžią.

<...> valstybės valdžią vykdančios institucijos yra nurodytos Konstitucijos 5 straipsnio 1 dalyje – tai Seimas, Respublikos Prezidentas ir Vyriausybė, Teismas. Konstitucinis Teismas savo nutarimuose yra konstatavęs, kad jeigu valstybės pareigūnai savo funkcijas vykdo vadovaudamiesi Konstitucija, teise, veikdami Tautos ir Lietuvos valstybės interesais, jie turi būti apsaugoti nuo spaudimo ir nepagrįsto kišimosi į jų veiklą, sąžiningai eidami savo pareigas jie neturi patirti grėsmės savo asmeniui, teisėms ir laisvėms (Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d., 2004 m. liepos 1 d. nutarimai). Respublikos Prezidentui, Seimo nariams, Vyriausybės nariams bei teisėjams tam, kad jie galėtų vykdyti jiems Konstitucijoje nustatytas funkcijas įgyvendinant valstybės valdžią, Konstitucijoje yra nustatytas ypatingas teisinis statusas, *inter alia* apimantis darbo, atlyginimo bei politinės veiklos apribojimus, ypatingą pašalinimo iš užimamų pareigų ar mandato panaikinimo tvarką ir/arba imunitetus: asmens neliečiamybę, ypatingą patraukimo baudžiamojon ir/arba administracinėn atsakomybėn tvarką (Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimas). Jokie kiti asmenys, dirbantys institucijose, per kurias vykdomos valstybės funkcijos, pagal Konstituciją neturi minėtų imunitetų. Kita vertus, daugeliui minėtų valstybės pareigūnų Konstitucijoje yra nustatyta ir ypatinga – konstitucinė – atsakomybė. Valstybės pareigūnai, vykdančios funkcijas įgyvendinant valstybės valdžią, nuo visų kitų institucijose, per kurias vykdomos valstybės funkcijos, dirbančių asmenų skiriasi ir šiuo atžvilgiu.

Kiti asmenys, dirbantys institucijose, per kurias vykdomos valstybės funkcijos, sudaro valstybės tarnautojų korpusą. Valstybės tarnyba yra šių asmenų profesinė veikla, susijusi su viešojo intereso garantavimu.

Valstybės pareigūnų įgaliojimai negali būti apibūdinami kaip jų subjektinė teisė

Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas

<...> prokurorų, kaip valstybės pareigūnų, įgaliojimai teisės aktuose negali būti apibūdinami kaip jų subjektinė teisė, kurią jie gali įgyvendinti savo nuožiūra, t. y. tokia teisė, kuria jie gali pasinaudoti arba nepasinaudoti. Tokie įgaliojimai – tai ir pareigos, kurias prokurorai (kiti valstybės pareigūnai) ne tik gali, bet ir privalo įgyvendinti, jeigu yra įstatymuose nustatytos sąlygos.

<...>

<...> taisyklė, jog valstybės pareigūnų įgaliojimai teisės aktuose negali būti apibūdinami kaip jų subjektinė teisė, kurią jie gali įgyvendinti savo nuožiūra, *mutatis mutandis* taikytina ne tik prokurorams, bet ir kitiems valstybės pareigūnams, *inter alia* teisėjams, taip pat savivaldybių pareigūnams, viešosios valdžios institucijoms.

Valstybės pareigūnų įgaliojimai negali būti apibūdinami kaip jų subjektinė teisė

Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas

<...> kaip savo 2006 m. sausio 16 d. nutarime yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, valstybės pareigūnų, *inter alia* teisėjų, įgaliojimai teisės aktuose negali būti apibūdinami kaip jų subjektinė teisė, kurią jie gali įgyvendinti savo nuožiūra, t. y. tokia teisė, kuria jie gali pasinaudoti arba nepasinaudoti; tokie įgaliojimai – tai ir pareigos, kurias valstybės pareigūnai ne tik gali, bet ir privalo įgyvendinti, jeigu yra įstatymuose nustatytos sąlygos.

Valstybės institucijų, pareigūnų veikimas *ultra vires*

Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas

<...> valstybės institucijas, pareigūnus (ir tada, kai jie vykdo jiems patikėtas funkcijas, ir tada, kai neįgyvendina jokių savo įgaliojimų) žmonės pagrįstai gali laikyti valstybės valios reiškėjais ar vykdytojais. Valstybės institucijos, pareigūnai jokiais aplinkybėmis negali veikti *ultra vires*, neteisėtais veiksmais pažeisti žmogaus teisių ir laisvių. Antraip būtų griaunamas žmonių pasitikėjimas valstybės valdžia, įstatymais ir teise, tarptų teisinis nihilizmas. Toleruojant valstybės institucijų, pareigūnų neteisėtus veiksmus, kuriais pažeidžiamos žmogaus teisės ir laisvės, neužkirtus jiems kelio atsirastų didžiulis socialinis disbalansas, būtų pažeista pamatinė pusiausvyra, kai žmogus iš esmės neturi priemonių, galimybių pasipriešinti valstybės – galingo mechanizmo – savivalei ir, paliktas be veiksmingos institucionalizuotos pagalbos, yra gniuždomas visa valstybės mechanizmo jėga.

Valstybės institucijos, jų sistema

Konstitucinio Teismo 2005 m. liepos 8 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas 2004 m. gruodžio 13 d. nutarime konstatavo: valstybės institucijų sistema apima labai įvairias valstybės institucijas; valstybės institucijų įvairovė, jų teisinį statusą ir įgaliojimus lemia valstybės vykdomų funkcijų įvairovė, visuomenės bendrųjų reikalų tvarkymo ypatumai, valstybės organizacinės ir finansinės galimybės, tam tikru visuomenės gyvenimo ir valstybės raidos laikotarpiu vykdomos politikos turinys, tikslingumas, valstybės tarptautiniai išpareigojimai, kiti veiksniai; kai kurios valstybės institucijos yra *expressis verbis* nurodytos Konstitucijoje; Seimas, Respublikos Prezidentas, Vyriausybė, teismai yra valstybės valdžią vykdančios institucijos; Konstitucijoje yra nurodytos ir tam tikros valstybės institucijos, kurios pagal Konstituciją nėra priskiriamos nei įstatymų leidžiamajai, nei vykdomajai, nei teisminei valdžiai; Konstitucijoje sąvoka „institucija“ apima ne tik valstybės (valstybines) institucijas – ji turi ir platesnę prasmę, nes tam tikrais atvejais taip yra vadinamos ir nevalstybinės institucijos.

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarime taip pat konstatuota, jog pagal Konstituciją Seimas, o pagal įstatymus – ir Vyriausybė turi įgaliojimus steigti ir tokias Konstitucijoje *expressis verbis* nenurodytas valstybės institucijas, poreikis kurias steigti kyla iš būtinumo įgyvendinti valstybės valdymą, tvarkyti krašto reikalus, užtikrinti įvairių valstybės funkcijų vykdymą, jog, paisant Konstitucijos, įstatymu gali būti nustatytas ir toks teisinis reguliavimas, kad tam tikros valstybės institucijos būtų įsteigtos prie Respublikos Prezidento – valstybės vadovo, taip pat jog įstatymu gali ir turi būti nustatytas toks teisinis reguliavimas, kad tam tikros valstybės institucijos, užtikrinančios nepriklausomą teismų administravimą, būtų įsteigtos prie teisminės valdžios.

Konstatuotina, kad įvairias valstybės institucijas (taip pat ir įstaigas, įmones) pagal savo kompetenciją ir laikydamosi įstatymų reikalavimų gali, o tam tikrais atvejais ir turi, steigti ir tos valstybės institucijos, kurių Konstitucija nepriskiria nei įstatymų leidžiamajai, nei vykdomajai, nei teisminei valdžiai.

Taip pat konstatuotina, kad įvairias valstybės institucijas (taip pat ir įstaigas, įmones) pagal savo kompetenciją ir laikydamosi įstatymų reikalavimų gali, o tam tikrais atvejais ir turi, steigti ir

tos valstybės institucijos, kurios Konstitucijoje nėra nurodytos ir kurios pačios buvo pagal įstatymą įsteigtos kitų valstybės institucijų.

Šiame kontekste pabrėžtina, kad Konstitucijoje vartojama sąvoka „valstybės (valstybinė) institucija“ – tai konstitucinė sąvoka, ji turi konstitucinį turinį ir negali būti aiškinama remiantis vien tuo, kaip analogiška sąvoka yra apibrėžta įstatymuose ar kituose teisės aktuose; pagal Konstituciją valstybės institucijomis laikytinos visos institucijos (taip pat ir įstaigos, įmonės), per kurias valstybė vykdo savo funkcijas, kurių steigėjo teisės turi valstybė (jos institucijos), nepriklausomai nuo to, kaip tam tikros institucijos yra vadinamos įstatymuose ir (arba) poįstatyminiuose teisės aktuose. Šiuo atžvilgiu sąvoka „valstybės (valstybinės) institucijos“ yra apibendrinanti. Konstitucinis Teismas 2004 m. gruodžio 13 d. nutarime konstatavo, kad Konstitucijoje vartojama sąvoka „valstybės (valstybinė) institucija“ yra bendrinė, ji apima įvairias valstybės institucijas, per kurias valstybė vykdo savo funkcijas, kad valstybės institucijos sudaro sistemą, taip pat kad valstybės institucijų sistema yra įtvirtinta įvairios teisinės galios teisės aktais: vienos valstybės institucijos yra *expressis verbis* nurodytos Konstitucijoje, kitos pagal Konstituciją turi būti nustatytos įstatymu, dar kitas steigti poreikis kyla iš būtinumo įgyvendinti valstybės valdymą, tvarkyti krašto reikalus, užtikrinti įvairių valstybės funkcijų vykdymą – šių valstybės funkcijų įgyvendinimui turi būti sudarytos valstybės institucijos, nors jų sudarymas ir nėra eksplicitiškai numatytas Konstitucijoje.

Nurodytos nuostatos dėl įstatymais grindžiamo valstybės institucijų (taip pat ir įstaigų, įmonių), per kurias valstybė vykdo savo funkcijas, steigimo yra *mutatis mutandis* taikytinos ir valstybės institucijų (taip pat ir įstaigų, įmonių), per kurias valstybė vykdo savo funkcijas, likvidavimui bei reorganizavimui arba kitokiam pertvarkymui nustatytą tvarka, nesvarbu, kaip šis valstybės institucijų likvidavimas ar reorganizavimas, arba kitoks pertvarkymas yra vadinamas įstatymuose ar poįstatyminiuose teisės aktuose.

Pažymėtina, kad Konstitucija neužkerta kelio valstybės institucijoms tam tikrų įstaigų, įmonių steigėjo teisės, jeigu tai leidžia įstatymai, turėti kartu su kitais subjektais, *inter alia* su savivaldybėmis. Taigi Konstitucija neužkerta kelio valstybės institucijoms pagal savo kompetenciją ir laikantis įstatymų reikalavimų tam tikras įstaigas, įmones steigti ir kartu su kitais subjektais, *inter alia* su savivaldybėmis.

Valstybės institucijų, pareigūnų veikimas *ultra vires*

Konstitucinio Teismo 2008 m. spalio 30 d. nutarimas

<...> Valstybės institucijų ar pareigūnų veikimas *ultra vires* negali būti be išlygų tapatinamas su pačios valstybės veikimu. <...> jeigu valstybės pareigūnai, veikdami *ultra vires*, padaro nusikaltrimą, tai nereiškia, kad tokia jų nusikalstama veika gali būti tapatinama su pačios valstybės veikimu (neveikimu) <...>.

Valstybės institucijų sistema

Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 8 d. nutarimas

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarime pabrėžta, kad valstybė savo funkcijas vykdo per atitinkamų institucijų sistemą; valstybės institucijų sistema apima labai įvairias valstybės institucijas; „valstybės (valstybinės) institucijos“ sąvoka yra bendrinė, ji apima įvairias valstybės institucijas, per kurias valstybė vykdo savo funkcijas.

<...>

<...> valstybei, savivaldybėms ir valstybės bei savivaldybių institucijoms ir įstaigoms būdingas specifinis teisinis statusas: šių subjektų teisės ir pareigos negali prieštarauti valstybės tikslams ir uždaviniams.

Valstybės funkcijas vykdančių institucijų diferencijavimas (civilinės ir karinės institucijos)

Konstitucinio Teismo 2009 m. rugsėjo 24 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas 2004 m. gruodžio 13 d. nutarime konstatavo, kad vienos valstybės funkcijos yra vykdomos pirmiausia ar daugiausia per civilines valstybės (ir savivaldybių) institucijas, o kitos – per karines ir (arba) sukarintas valstybės institucijas. Konstatuota ir tai, kad pagal Konsti-

tuciją valstybės tarnyba – tai tarnyba Lietuvos valstybei ir pilietinei Tautai, todėl valstybės tarnyba turi būti lojali Lietuvos valstybei ir jos konstitucinei santvarkai; Konstitucijoje netoleruojamos tokios situacijos, kai kuri nors valstybės tarnybos sistemos grandis, kuri nors valstybės ar savivaldybės institucija arba atskiri valstybės tarnautojai veikia priešingai Lietuvos valstybės interesams ar pažeidžia Lietuvos valstybės konstitucinę tvarką. Minėtame nutarime konstatuota ir tai, kad dėl valstybės tarnybos lojalumo Lietuvos valstybei konstitucinio imperatyvo valstybės tarnybai keliami ypatingi reikalavimai; valstybės tarnautojai ne tik privalo patys nepažeisti Konstitucijos ir teisės, bet ir turi pareigą imtis visų reikalingų pozityvių veikslių saugant Lietuvos Respublikos konstitucinę santvarką.

<...> valstybės nepriklausomybė, teritorijos vientisumas, konstitucinė santvarka yra vienos svarbiausių konstitucinių vertybių, kurių apsauga yra prioritetinga visų piliečių ir valstybės valdžios priedermė. Todėl valstybės apsaugos funkcijai, kuri apima konstitucinių vertybių, kaip prioritetingų, apsaugą, vykdyti yra reikalinga atskira institucinė sistema, sudaryta iš karinių ir sukarintų valstybės institucijų. Tarnyba šioje sistemoje yra viena iš konstitucinio valstybės tarnybos, kaip tarnybos Lietuvos valstybei ir pilietinei Tautai, instituto rūšių, apimanti ir karo tarnybą, kuri tiesiogiai užtikrina valstybės apsaugos funkcijos vykdymą. Todėl tarnybai sukarintose ir karinėse institucijose yra taikomi valstybės tarnybai keliami pagrindiniai konstituciniai reikalavimai, *inter alia* lojalumo valstybei reikalavimas.

Šiame kontekste pažymėtina, kad nors konstitucinė valstybės tarnybos samprata aprėpia karo tarnybą, tačiau, atsižvelgiant į karo tarnybos vykdomos valstybės apsaugos, kuri, kaip minėta, apima prioritetingų konstitucinių vertybių apsaugą, funkcijos konstitucinę svarbą, ji yra atribota nuo civilinės tarnybos sistemos.

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad pagal Konstituciją karinė, sukarinta ir saugumo tarnybos yra atribotos nuo civilinės tarnybos; Konstitucijoje yra įtvirtinta diferencijuota civilinių valstybės institucijų ir karinių bei sukarintų valstybės institucijų samprata; tai sudaro teisinę prielaidą teisės aktais diferencijuotai reguliuoti santykius, susijusius su civilinių valstybės institucijų ir karinių bei sukarintų valstybės institucijų veikla, taip pat nustatyti tokį civilinėse ir karinėse bei sukarintose valstybės institucijose dirbančių asmenų teisinį statusą, kuris turėtų tam tikrus ypatumus (Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d., 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimai).

Šiame kontekste paminėtina, kad pagal Konstitucijos 140 straipsnį svarbiausius valstybės gynybos klausimus svarsto ir koordinuoja Valstybės gynimo taryba, į kurią įeina Respublikos Prezidentas, Ministras Pirmininkas, Seimo Pirmininkas, krašto apsaugos ministras ir kariuomenės vadas ir kuriai vadovauja Respublikos Prezidentas (1 dalis); vyriausiasis valstybės ginkluotųjų pajėgų vadas yra Respublikos Prezidentas (2 dalis); už valstybės ginkluotųjų pajėgų tvarkymą ir vadovavimą joms Seimui yra atsakingi Vyriausybė, krašto apsaugos ministras, kariuomenės vadas (3 dalis); krašto apsaugos ministru negali būti neišėjęs į atsargą karys (3 dalis). Paminėtina ir tai, kad pagal Konstitucijos 141 straipsnį asmenys, atliekantys tikrąją karo arba alternatyviąją tarnybą, taip pat neišėję į atsargą krašto apsaugos sistemos, policijos ir vidaus tarnybos karininkai, puskarininkiai ir liktiniai, kitų sukarintų ir saugumo tarnybų apmokami pareigūnai negali būti Seimo nariais ir savivaldybių tarybų nariais, jie negali užimti renkamų ar skiriamų pareigų civilinėje valstybinėje tarnyboje.

<...> Konstitucijoje įtvirtintos nuostatos ir principai, susiję su valstybės saugumu, suvereniteto ir konstitucinės santvarkos saugojimu, valstybės užsienio ir gynybos politika, krašto apsaugos sistemos organizavimu, taip pat paminėti oficialiosios konstitucinės doktrinos teiginiai, susiję su valstybės tarnybos konstitucinės sampratos aiškinimu, suponuoja konstitucinę karo tarnybos sampratą, apimančią šiuos svarbiausius aspektus: karo tarnyba yra skirta gynybinėms valstybės funkcijoms vykdyti, todėl ji yra viena iš valstybės tarnybos rūšių, tačiau atribota nuo civilinės tarnybos; karo tarnyba laiduoja vienu svarbiausių konstitucinių vertybių – valstybės nepriklausomybės, teritorijos vientisumo, konstitucinės santvarkos – apsaugą ir valstybės gynimą nuo užsienio ginkluoto užpuolimo; karo tarnybos subjektai turi specifinį teisinį statusą, jiems yra keliami specialūs reikalavimai ir nustatyti draudimai, *inter alia* Konstitucijos 141 straipsnyje įtvirtintas konstitucinis draudimas būti Seimo nariais ir savivaldybių tarybų nariais, užimti renkamas ar skiriamas pareigas civilinėje valstybinėje

tarnyboje; karo tarnybos, kuri yra vienas iš krašto apsaugos sistemos pagrindų, teisinis reguliavimas yra konstitucinė įstatymų leidėjo prerogatyva, įtvirtinta Konstitucijos 139 straipsnio 3 dalyje.

4.3. VALSTYBĖS TARNYBA

Valdininko tarnyba

Konstitucinio Teismo 1997 m. gegužės 6 d. nutarimas

<...> iš kitų darbuotojų valdininkai išsiskiria ryšio su valstybe pobūdžiu: valdininkas yra pilietis, esantis tarnybos santykiuose su viešosios valdžios, tai yra valstybės arba savivaldybės, institucijomis ir jų pavedimu vykdomas viešosios valdžios funkcijas. Valdininko tarnyba grindžiama tuo, kad jis savo veikloje viešuosius interesus turi laikyti pirmesniais už savo asmeninius, atskirų asmenų ar jų grupių, politinių partijų ar organizacijų interesus, negali prisiimti jokių išipareigojimų kitiems asmenims, jeigu tai nesuderinama su valstybės valdymo tarnyba.

<...>

<...> valdininkai sudaro tokią visuomenės socialinę grupę, kurios bendrą teisinį statusą lemia valstybės valdymo tarnybos paskirtis ir visuomeninis reikšmingumas.

Viešasis interesas valstybės tarnybos santykiuose (Konstitucijos 5 straipsnio 3 dalis)

Konstitucinio Teismo 1997 m. gegužės 6 d. nutarimas

Viešasis interesas valstybinės tarnybos santykiuose bendriausia prasme apibūdintas Konstitucijos 5 straipsnio trečiosios dalies nuostatoje „Valdžios įstaigos tarnauja žmonėms“. Tai reiškia, kad valstybės ir savivaldybių tarnautojai vykdo specifines funkcijas, priklausomas nuo valstybės valdymo tarnybos paskirties. Kad galėtų šias funkcijas tinkamai vykdyti, pilietis, stojantis į valstybės valdymo tarnybą, turi atitikti įstatymų nustatytas sąlygas.

<...>

<...> Įstatymų leidėjas, vadovaudamasis viešuoju interesu, gali nustatyti Konstitucijai neprieštaraujančias valstybės valdymo tarnybos sąlygas.

Valstybės tarnyba; reikalavimai valstybės tarnautojams

Konstitucinio Teismo 1998 m. kovo 10 d. nutarimas

Mūsų šalyje valstybės valdymo pagrindus lemia pamatinė Konstitucijos nuostata, kad Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė valstybė. Iš Konstitucijos, kuri yra vientisas aktas, kyla pagrindiniai demokratinėms valstybėms būdingi valstybės tarnybos principai.

<...>

Valstybės valdymo tarnybos paskirtis, jai keliamų uždavinių visuomeninė svarba sąlygoja atitinkamas valdininkų pareigas. <...>

<...>

<...> valstybės valdžios institucijos – Seimas, Respublikos Prezidentas, Vyriausybė – veikia pagal kiekvienai jų Konstitucijoje nustatytą ir įstatymuose sukonkretintą kompetenciją. Seimo, Respublikos Prezidento, Vyriausybės vykdoma politika – tai šių valstybės valdžios institucijų kompetentinga veikla, skirta atitinkamiems socialiniu atžvilgiu reikšmingiems tikslams pasiekti ar uždaviniams spręsti. Šiame politinės valdžios lygmenyje priimtų sprendimų sėkmę sąlygoja įvairūs veiksniai, bet visais atvejais ypač svarbus vaidmuo tenka būtent valdininkų korpusui. Todėl valdininkams taikomi jų veiksmų teisėtumo, profesinės kompetencijos, tarnybos etikos reikalavimai.

Valstybės tarnautojai

Konstitucinio Teismo 1998 m. balandžio 21 d. nutarimas

<...> Valstybės funkcijas įgyvendina valstybės tarnautojai – valstybės institucijose dirbantys valdininkai. Valdininko teisinį statusą apibrėžia specialios teisės normos, kurios nustato priėmimo į valstybės valdymo tarnybą tvarką, jos laikymąsi, teises, pareigas ir atsakomybę, tarnybos santykių pasibaigimą. Pažymėtina, kad valdininkams taikomi specifiniai reikalavimai, kartu numatant atitinkamas garantijas.

Teisė stoti į valstybės tarnybą; valstybės tarnautojams, pareigūnams keliami reikalavimai (Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 1999 m. kovo 4 d. nutarimas

Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalyje nustatyta piliečių teisė lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą nėra absoliuti. Valstybė negali įsipareigoti ir neįsipareigoja kiekvieno asmens priimti dirbti valstybinėje tarnyboje. Atsižvelgiant į valstybinės tarnybos pobūdį, svarbą kiekvieno žmogaus, visuomenės, valstybės gyvenime ir siekiant užtikrinti veiksmingą, efektyvią valstybės valdžios, valdymo bei kitų institucijų veiklą, valstybės tarnautojams, pareigūnams keliami atitinkami reikalavimai. Įstatymuose yra nustatyta speciali priėmimo į darbą tvarka (pvz., pareigų užėmimas konkurso būdu), tačiau norintieji tapti valstybės tarnautojais, pareigūnais paprastai privalo turėti ir atitinkamą išsilavinimą, profesinę patirtį, kai kurias asmens savybes. Kuo aukštesnės pareigos, kuo svarbesnė veiklos sritis, tuo didesni reikalavimai keliami šias pareigas einantiems asmenims. Konstitucinis Teismas 1998 m. lapkričio 11 d. nutarime konstatavo, kad „valstybės institucijose turi dirbti tik lojalūs tai valstybei asmenys, kurių ištikimybė jai ir patikimumas nekelia jokių abejonių“. <...> lojalumo, patikimumo reikalavimas valstybinės tarnybos srityje yra įprastas ir suprantamas.

Valstybės tarnautojų teisė gauti teisingą apmokėjimą už darbą (Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2001 m. gruodžio 18 d. nutarimas

Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta teisė gauti teisingą apmokėjimą už darbą nagrinėjamos bylos kontekste apskritai reiškia, kad valstybės tarnautojų darbo užmokestis, kuris yra viena pagrindinių prielaidų realizuoti kitus teisėtus jų interesus, turi būti nustatomas įstatymu ir mokamas įstatymų nustatytu laiku.

<...>

Pažymėtina, kad teisėtų lūkesčių apsaugos principas nereiškia, jog valstybės tarnautojams atlyginimas už darbą, kuris mokamas iš valstybės biudžeto ar savivaldybės biudžetų lėšų, apskritai negali būti mažinamas, tačiau tai gali būti daroma tik išimtiniais atvejais ir tik jei yra būtina siekiant apsaugoti Konstitucijoje įtvirtintas vertybes. Bet net ir tokiais išimtiniais atvejais apmokėjimas už darbą negali būti mažinamas pažeidžiant Konstitucijoje įtvirtintą pusiausvyrą tarp asmens ir visuomenės interesų. Pažymėtina ir tai, kad apmokėjimas už darbą negali būti mažinamas tik atskiroms darbuotojų, kuriems už darbą apmokama iš valstybės biudžeto ar savivaldybių biudžetų lėšų, kategorijoms. Teisėtų lūkesčių principas reiškia ir tai, kad apmokėjimo už darbą mažinimas turi atitikti konstitucinį proporcingumo principą.

Valstybės tarnautojai

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

<...> Konstitucijoje yra įtvirtintas skirtingas asmenų, dirbančių institucijose, per kurias vykdomos valstybės funkcijos, statusas.

Vieni asmenys – Seimo nariai, Respublikos Prezidentas, Vyriausybės nariai ir teisėjai – vykdo funkcijas įgyvendinant valstybės valdžią <...>. <...>

<...>

Kiti asmenys, dirbantys institucijose, per kurias vykdomos valstybės funkcijos, sudaro valstybės tarnautojų korpusą. Valstybės tarnyba yra šių asmenų profesinė veikla, susijusi su viešojo intereso garantavimu. Konstitucijoje vartojama sąvoka „valstybės (valstybinė) tarnyba“ savo turiniu yra tapati sąvokai „viešojo tarnyba“. Konstitucijoje yra įtvirtinta tokia valstybės tarnybos samprata, kuri yra neatskiriama susijusi su valstybės, kaip visos visuomenės organizacijos, paskirtimi užtikrinti žmogaus teises ir laisves, garantuoti viešąjį interesą. Profesionalūs valstybės tarnautojai priima sprendimus vykdant viešąjį administravimą ir/arba teikiant viešąsias paslaugas (arba dalyvauja tuos sprendimus rengiant, vykdant, koordinuojant ir/arba kontroliuojant jų vykdymą ir kt.), tačiau jie nevykdo funkcijų įgyvendinant valstybės valdžią (kaip Seimo nariai, Respublikos Prezidentas, Vyriausybės nariai ir teisėjai) ir pagal Konstituciją negali turėti tokių įgaliojimų. Taigi Konstitucijoje vartojama „valstybės tarnybos“ sąvoka neapima Seimo nario, Respublikos Prezidento, Ministro Pirmininko ar ministro, teisėjo pareigų.

Šiame kontekste konstatuotina, kad „valstybės tarnybos“ sąvoka neapima ir savivaldybių tarybų, t. y. vietos valdžios institucijų, narių.

Valstybės tarnautojų profesinė veikla turi būti atlyginama iš valstybės (savivaldybių) biudžeto.

Šiame kontekste pažymėtina, kad Konstitucija nesudaro prielaidų visus asmenis, kurie dirba valstybės ar savivaldybių institucijose ar kurių veikla yra atlyginama iš valstybės (savivaldybių) biudžeto, teisės aktuose kaip valstybės tarnautojus traktuoti vien tuo pagrindu, kad jie dirba minėtose institucijose arba kad jų veikla yra atlyginama iš valstybės (savivaldybių) biudžeto. Valstybės tarnautojais laikytini tie valstybės ar savivaldybių institucijose dirbantys asmenys, kurie priima sprendimus vykdant viešąjį administravimą ir/arba teikiant viešąsias paslaugas (arba dalyvauja tuos sprendimus rengiant, vykdant, koordinuojant ir/arba kontroliuojant jų vykdymą ir kt.).

Pažymėtina ir tai, kad pagal Konstituciją valstybės tarnyba taip pat nelaikytina tokia veikla, kai asmenys, nors ir dalyvauja vykdant valstybės (ar savivaldybių) funkcijas, tai daro ne dirbdami valstybės ar savivaldybių institucijose.

Įstatymais, kitais teisės aktais turi būti nustatytas toks valstybės tarnautojų teisinis statusas, kuris atitiktų konstitucinę valstybės tarnybos, kaip ypatingos – iš valstybės (savivaldybių) biudžeto atlyginamos – profesinės veiklos priimant sprendimus viešojo administravimo ir/arba viešųjų paslaugų teikimo srityje (arba dalyvaujant tuos sprendimus rengiant, vykdant, koordinuojant ir/arba kontroliuojant jų vykdymą ir kt.) sistemos, sampratą, suponuojančią *inter alia* valstybės tarnybos, kaip sistemos, vidinį mobilumą, joje dirbančių asmenų žinių, įgūdžių ir patirties perimamumą, taip pat tokį veiklos vykdant valstybės funkcijas ir garantuojant viešąjį interesą tęstinumą.

Valstybės tarnybos konstitucinė samprata

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

<...> Valstybės tarnyba yra <...> [institucijose, per kurias vykdomos valstybės funkcijos, dirbančių] asmenų profesinė veikla, susijusi su viešojo intereso garantavimu. Konstitucijoje vartojama sąvoka „valstybės (valstybinė) tarnyba“ savo turiniu yra tapati sąvokai „viešojo tarnyba“. Konstitucijoje yra įtvirtinta tokia valstybės tarnybos samprata, kuri yra neatskiriama susijusi su valstybės, kaip visos visuomenės organizacijos, paskirtimi užtikrinti žmogaus teises ir laisves, garantuoti viešąjį interesą. <...> Konstitucijoje vartojama „valstybės tarnybos“ sąvoka neapima Seimo nario, Respublikos Prezidento, Ministro Pirmininko ar ministro, teisėjo pareigų.

Šiame kontekste konstatuotina, kad „valstybės tarnybos“ sąvoka neapima ir savivaldybių tarybų, t. y. vietos valdžios institucijų, narių.

<...>

<...> Valstybės tarnautojais laikytini tie valstybės ar savivaldybių institucijose dirbantys asmenys, kurie priima sprendimus vykdant viešąjį administravimą ir/arba teikiant viešąsias paslaugas (arba dalyvauja tuos sprendimus rengiant, vykdant, koordinuojant ir/arba kontroliuojant jų vykdymą ir kt.).

Pažymėtina ir tai, kad pagal Konstituciją valstybės tarnyba taip pat nelaikytina tokia veikla, kai asmenys, nors ir dalyvauja vykdant valstybės (ar savivaldybių) funkcijas, tai daro ne dirbdami valstybės ar savivaldybių institucijose.

Įstatymais, kitais teisės aktais turi būti nustatytas toks valstybės tarnautojų teisinis statusas, kuris atitiktų konstitucinę valstybės tarnybos, kaip ypatingos – iš valstybės (savivaldybių) biudžeto atlyginamos – profesinės veiklos priimant sprendimus viešojo administravimo ir/arba viešųjų paslaugų teikimo srityje (arba dalyvaujant tuos sprendimus rengiant, vykdant, koordinuojant ir/arba kontroliuojant jų vykdymą ir kt.) sistemos, sampratą, suponuojančią *inter alia* valstybės tarnybos, kaip sistemos, vidinį mobilumą, joje dirbančių asmenų žinių, įgūdžių ir patirties perimamumą, taip pat tokį veiklos vykdant valstybės funkcijas ir garantuojant viešąjį interesą tęstinumą.

<...>

<...> konstitucinė valstybės tarnybos samprata gali būti atskleista tik grindžiant ją pačios Konstitucijos nuostatomis, jų turiniu ir sisteminiemis sąsajomis. Konstitucinė valstybės tarnybos samprata negali būti aiškinama pagal tai, kaip valstybės tarnybos santykius reguliuoja įstatymai ir poįstatyminiai aktai. Atskleisti konstitucinės valstybės tarnybos sampratos turinį – konstitucinės jurisprudencijos ir joje formuluojamos oficialiosios konstitucinės doktrinos funkcija.

Įstatymų leidėjas turi plačią diskreciją pasirinkti ir įstatymuose įtvirtinti tam tikrą valstybės tarnybos organizavimo modelį. Tačiau pabrėžtina, kad reguliuodamas valstybės tarnybos santykius įstatymų leidėjas yra saistomas konstitucinės valstybės tarnybos sampratos, turi paisyti Konstitucijos normų ir principų. Pagal savo kompetenciją reguliuodami valstybės tarnybos santykius konstitucinės valstybės tarnybos sampratos turi paisyti ir kiti teisėkūros subjektai.

Konstitucijoje valstybės (valstybinė) tarnyba *expressis verbis* minima tik Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalyje, kurioje nustatyta, kad piliečiai turi teisę dalyvauti valdant savo šalį tiek tiesiogiai, tiek per demokratiškai išrinktus atstovus, taip pat teisę lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą, ir Konstitucijos 141 straipsnyje, kuriame nustatyta, kad asmenys, atliekantys tikrąją karo arba alternatyviąją tarnybą, taip pat neišėję į atsargą krašto apsaugos sistemos, policijos ir vidaus tarnybos karininkai, puskarininkiai ir liktiniai, kitų sukarintų ir saugumo tarnybų apmokami pareigūnai negali būti Seimo nariais ir savivaldybių tarybų nariais ir negali užimti renkamų ar skiriamų pareigų civilinėje valstybinėje tarnyboje, dalyvauti politinių partijų ir politinių organizacijų veikloje.

Valstybės tarnyba yra valstybės tarnautojų profesinė veikla, susijusi su viešojo intereso garantavimu. Tai, kad valstybės tarnybos paskirtis – garantuoti viešąjį interesą valstybės ir savivaldybių institucijoms vykdant viešąjį administravimą ir teikiant viešąsias paslaugas, o ne privačius šia veikla užsiimančių darbuotojų interesus, lemia valstybės tarnautojų, kaip korpuso, ypatingą formavimo tvarką, jų teisinio statuso specifiką, taip pat jų ypatingą atsakomybę visuomenei už jiems pavestų funkcijų vykdymą.

Valstybės tarnybos teisiniai santykiai – tai teisiniai santykiai tarp valstybės tarnautojo ir valstybės, kuri šio asmens atžvilgiu atlieka darbdavio vaidmenį. Vis dėlto valstybės tarnybos teisiniai santykiai, nepaisant panašumų, nėra tapatūs darbo santykiams, susiklostantiems tarp darbuotojo, kuris nėra valstybės tarnautojas, ir darbdavio (nesvarbu, ar susiklostantiais valstybinėse institucijose, ar savivaldybių institucijose, ar kitose įmonėse, įstaigose, organizacijose). Jų teisiniai statusai skiriasi.

<...>

<...> konstitucinė valstybės (valstybinės) tarnybos, minimos *inter alia* cituotoje Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalyje, samprata <...> yra atskleistina atsižvelgiant į Konstitucijoje įtvirtintą teisinės valstybės principą – universalų konstitucinį principą, kuriuo yra grindžiama visa Lietuvos teisės sistema bei pati Lietuvos Respublikos Konstitucija ir kuriame yra integruojamos įvairios Konstitucijoje įtvirtintos, jos saugomos ir ginamos vertybės.

<...> konstituciniai imperatyvai suponuoja įvairius konstitucinius reikalavimus valstybės tarnybai, kaip sistemai, apimančiai valstybės ir savivaldybių institucijose dirbančių asmenų profesinę veiklą priimant sprendimus vykdant viešąjį administravimą ir/arba teikiant viešąsias paslaugas (arba dalyvaujant tuos sprendimus rengiant, vykdant, koordinuojant ir/arba kontroliuojant jų vykdymą ir kt.) ir šitaip garantuojant viešąjį interesą visoje valstybėje.

<...> vienas iš valstybės tarnybos konstitucinės sampratos elementų, kartu ir reikalavimų, kurių privalu paisyti organizuojant valstybės tarnybą ir reguliuojant valstybės tarnybos santykius, yra valstybės tarnybos sistemos vieningumas. Atsižvelgiant į valstybės funkcijų, įgyvendinamų per atitinkamas institucijas, įvairovę, valstybės tarnybos sistemos vieningumas nepaneigia galimybės tam tikrus valstybės tarnybos santykius reguliuoti diferencijuotai.

<...>

Pažymėtina, kad Konstitucijoje nėra atskirai minima „savivaldybės (ar savivaldybių) tarnyba“. Konstitucinė valstybės tarnybos samprata apima tarnybos santykius ne tik valstybės institucijose, bet ir savivaldybių institucijose; šiame Konstitucinio Teismo nutarime konstatuota, kad Konstitucijoje vartojama sąvoka „valstybės (valstybinė) tarnyba“ yra tapati sąvokai „viešoji tarnyba“. <...>

Reikalavimai valstybės tarnybai

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Konstitucinis teisinės valstybės principas, konstituciniai teisingumo ir socialinės darnos imperatyvas, pilietinės visuomenės siekis, konstitucinis atsakingo valdymo principas, taip pat tokie

Konstitucijoje įtvirtinti principai, kaip antai: Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika, Lietuvos valstybę kuria Tauta, suverenitetas priklauso Tautai, valdžios galias riboja Konstitucija, valdžios įstaigos tarnauja žmonėms, žmogaus teisių ir laisvių prigimtinio pobūdžio pripažinimas, kiti konstituciniai imperatyvai suponuoja įvairius konstitucinius reikalavimus valstybės tarnybai, kaip sistemos, apimančiai valstybės ir savivaldybių institucijose dirbančių asmenų profesinę veiklą priimant sprendimus vykdant viešąjį administravimą ir/arba teikiant viešąsias paslaugas (arba dalyvaujant tuos sprendimus rengiant, vykdant, koordinuojant ir/arba kontroliuojant jų vykdymą ir kt.) ir šitaip garantuojant viešąjį interesą visoje valstybėje.

Reikalavimai valstybės tarnybai: valstybės tarnybos sistemos vieningumas

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Kadangi konstitucinė valstybės tarnybos, kaip sistemos, apimančios valstybės ir savivaldybių institucijose dirbančių asmenų profesinę veiklą priimant sprendimus vykdant viešąjį administravimą ir/arba teikiant viešąsias paslaugas (arba dalyvaujant tuos sprendimus rengiant, vykdant, koordinuojant ir/arba kontroliuojant jų vykdymą ir kt.) ir šitaip garantuojant viešąjį interesą visoje valstybėje, samprata suponuoja būtinumą nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris užtikrintų visų minėtų institucijų sistemines sąsajas ir tarpusavio sąveiką, apimančią *inter alia* jose dirbančių asmenų žinių, įgūdžių ir patirties perimamumą, taip pat tokį veiklos vykdant valstybės funkcijas ir garantuojant viešąjį interesą tęstinumą, tai įstatymuose ir kituose teisės aktuose įtvirtinta valstybės tarnybos sistema pagal Konstituciją negali būti nevieninga. Taigi vienas iš valstybės tarnybos konstitucinės sampratos elementų, kartu ir reikalavimų, kurių privalu paisyti organizuojant valstybės tarnybą ir reguliuojant valstybės tarnybos santykius, yra valstybės tarnybos sistemos vieningumas. Atsižvelgiant į valstybės funkcijų, įgyvendinamų per atitinkamas institucijas, įvairovę, valstybės tarnybos sistemos vieningumas nepaneigia galimybės tam tikrus valstybės tarnybos santykius reguliuoti diferencijuotai.

Pasirinktas valstybės tarnybos sistemos modelis, organizavimo ir funkcionavimo pagrindai turi būti nustatyti įstatymu.

Pažymėtina, kad Konstitucijoje nėra atskirai minima „savivaldybės (ar savivaldybių) tarnyba“. Konstitucinė valstybės tarnybos samprata apima tarnybos santykius ne tik valstybės institucijose, bet ir savivaldybių institucijose; šiame Konstitucinio Teismo nutarime konstatuota, kad Konstitucijoje vartojama sąvoka „valstybės (valstybinė) tarnyba“ yra tapati sąvokai „viešojo tarnyba“. Vieninga valstybės tarnybos sistema yra būtina valstybės valdymo ir vietos savivaldos, kaip dviejų viešosios valdžios sistemų, veiksmingos tarpusavio sąveikos, visos valstybinės bendruomenės – pilietinės Tautos viešojo intereso ir teritorinių bendruomenių – savivaldybių viešojo intereso nesupriešinimo, jų suderinimo prielaida.

Pažymėtina ir tai, kad tik vieninga valstybės tarnybos sistema užtikrina jos vidinį mobilumą, galimybę esant reikalui operatyviai sutelkti žmogiškuosius ir kitus išteklius, reikalingus tam tikroms valstybės funkcijoms vykdyti, kitiems valstybėje išskylantiems uždaviniams spręsti.

Valstybės tarnybos sistemos, apimančios tarnybą ir valstybės, ir savivaldybių institucijose, vieningumas – svarbi valstybės tarnybos sistemos funkcionavimo nepertraukiamumo, tęstinumo sąlyga. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad pagal Konstituciją negali būti tokių teisinių situacijų, kai kuri nors valstybės valdžią įgyvendinanti institucija nefunkcionuoja (Konstitucinio Teismo 2004 m. liepos 1 d. nutarimas). Tai pasakytina ir apie kitas valstybės ir savivaldybių institucijas, per kurias vykdomos valstybės funkcijos. Taigi visos valstybės ir savivaldybių institucijos savo veiklą turi vykdyti nepertraukiamai. Vadinasi, nepertraukiamas turi būti ir valstybės tarnybos, kaip sistemos, funkcionavimas, kad visoje valstybėje būtų galima nuolat ir veiksmingai vykdyti viešąjį administravimą ir teikti viešąsias paslaugas garantuojant viešąjį interesą.

Reikalavimai valstybės tarnybai: diferencijuoto reguliavimo galimybė

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

<...> valstybės tarnybos sistemos vieningumas nepaneigia galimybės tam tikrus valstybės tarnybos santykius reguliuoti diferencijuotai. Toks diferencijavimas galimas atsižvelgiant į tai, kad

pagal Konstituciją būtina užtikrinti veiksmingą valstybės funkcijų vykdymą, garantuoti viešąjį interesą. Valstybės tarnybos santykių diferencijuotas teisinis reguliavimas grindžiamas valstybės (savivaldybių) institucijų bei jų vykdomų funkcijų ypatumais, šių institucijų vieta visų institucijų, per kurias vykdomos valstybės funkcijos, sistemoje, joms nustatytais įgaliojimais, atitinkamiems valstybės tarnautojams būtinomis profesinėmis savybėmis, kitais svarbiais veiksniais.

Antai <...> Konstitucijoje yra įtvirtinta diferencijuota civilinių valstybės institucijų ir karinių bei sukarintų valstybės institucijų samprata ir <...> tai sudaro teises prielaidas teisės aktais diferencijuotai reguliuoti santykius, susijusius su civilinių valstybės institucijų ir karinių bei sukarintų valstybės institucijų veikla, taip pat nustatyti tokį civilinėse ir karinėse bei sukarintose valstybės institucijose dirbančių asmenų teisinį statusą, kuris pasižymėtų tam tikrais ypatumais.

Valstybės tarnybos santykiai gali būti diferencijuotai reguliuojami atsižvelgiant ir į tai, ar ši tarnyba yra tarnyba valstybės, ar savivaldybių institucijose, taip pat į tai, ar atitinkamos valstybės institucijos pagal Konstituciją yra priskirtos įstatymų leidžiamajai, ar vykdomajai, ar teisminei valdžiai, ar nė vienai iš jų. Diferencijuoto valstybės tarnybos santykių reguliavimo pagrindu gali būti įvairūs kriterijai: valstybės funkcijos, vykdomos per atitinkamą valstybės (savivaldybių) instituciją, institucijos kompetencija, veiklos mastas, dydis, veiklos teritorija ir t. t.

Valstybės tarnybos santykių teisinio reguliavimo diferencijavimo pagrindu gali būti ir tai, kad valstybės tarnyba, kaip sistema, yra organizuojama remiantis *inter alia* hierarchijos ir pavaldumo principais. Valstybės tarnautojų pareigybių hierarchijos nustatymas ar kitoks klasifikavimas, suskirstymas į kategorijas ar pan. privalo būti vieningas, grindžiamas tais pačiais kriterijais; neleistina, kad atskiros valstybės institucijos ar atskiros valstybės valdžios šakos kiekviena pati sau nusistatytų atskirą valstybės tarnautojų pareigybių kategorijų sistemą (klasifikaciją), kuri nebūtų grindžiama visai valstybės tarnybai bendrais įstatymu nustatytais kriterijais. Nustatant minėtą vieningą sistemą būtina paisyti valdžių padalijimo principo, suponuojančio *inter alia* tai, kad visos valstybės valdžios – įstatymų leidžiamoji, vykdomoji ir teisminė – yra lygios savo valstybinio statusu. Konkrečios valstybės tarnautojų pareigybės gali būti priskirtos tam tikrai kategorijai (rūšiai) tik pagal šią vieningą sistemą, tačiau tai darant privalo paisyti kiekvienos institucijos ir kiekvienos pareigybės ypatumų, atitinkamų valstybės tarnautojų vykdomų funkcijų ir atsakomybės, kitų veiksmų.

Tačiau pabrėžtina, kad pagal Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį valstybės tarnyba tam tikrose valstybės (savivaldybių) institucijose (kuri nors valstybės tarnybos sistemos grandis) būtų eliminuota iš bendros valstybės tarnybos sistemos arba kuris įtvirtintų privilegijuotą tam tikrų institucijų valstybės tarnautojų padėtį kitų analogiškų institucijų valstybės tarnautojų atžvilgiu arba, priešingai, jų diskriminavimą. Antai Konstitucinis Teismas 2002 m. liepos 2 d. nutarime konstatavo, kad „krašto apsaugos sistemos organizavimo ir karo tarnybos santykiai turi savo ypatumą“, kad „atsižvelgiant į šiuos ypatumus įstatymais gali būti nustatyti įvairūs ginčų dėl teisių ar laisvių pažeidimo sprendimo būdai, taip pat ikiteisminė tokių ginčų sprendimo tvarka“, tačiau „krašto apsaugos sistemos organizavimo ir karo tarnybos santykių ypatumai negali paneigti asmens konstitucinės teisės kreiptis į teismą dėl pažeistų savo teisių ar laisvių gynimo“.

Reikalavimai valstybės tarnybai: lojalumas Lietuvos valstybei ir jos konstitucinei santvarkai

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Pagal Konstituciją valstybės tarnyba – tai tarnyba Lietuvos valstybei ir pilietinei Tautai, todėl valstybės tarnyba turi būti lojali Lietuvos valstybei ir jos konstitucinei santvarkai. Ji turi būti organizuota taip, kad valstybės ir savivaldybių institucijose sprendimus vykdant viešąjį administravimą ir teikiant viešąsias paslaugas priimtų (arba dalyvautų tuos sprendimus rengiant, vykdant, koordinuojant ir/arba kontroliuojant jų vykdymą ir kt.) tik lojalūs Lietuvos valstybei ir jos konstitucinei santvarkai žmonės. Konstitucija netoleruoja tokių situacijų, kai kuri nors valstybės tarnybos sistemos grandis, kuri nors valstybės ar savivaldybės institucija arba atskiri valstybės tarnautojai veikia priešingai Lietuvos valstybės interesams ar pažeidžia Lietuvos valstybės konstitucinę tvarką.

Pažymėtina ir tai, kad valstybės tarnybos lojalumo Lietuvos valstybei konstitucinis imperatyvas valstybės tarnybai kelia ypatingus reikalavimus. Valstybės tarnautojai ne tik privalo patys

nepažeisti Konstitucijos ir teisės, bet ir turi pareigą imtis visų reikalingų pozityvių veiksmų saugant Lietuvos Respublikos konstitucinę santvarką. Šiame kontekste paminėtina, kad Konstitucijos 3 straipsnio 2 dalyje nustatyta, jog Tauta ir kiekvienas pilietis turi teisę priešintis bet kam, kas prievarta kėsina į Lietuvos valstybės nepriklausomybę, teritorijos vientisumą, konstitucinę santvarką; Konstitucijos 8 straipsnyje – kad valstybinės valdžios ar jos institucijos užgrobimas smurtu laikomi antikonstituciniais veiksmais, yra neteisėti ir negalioja; Konstitucijos 139 straipsnio 1 dalyje – kad Lietuvos valstybės gynimas nuo užsienio ginkluoto užpuolimo – kiekvieno Lietuvos Respublikos piliečio teisė ir pareiga. Konstitucinis Teismas 1999 m. lapkričio 23 d. nutarime konstatavo: „Lietuvos Respublikos konstitucinė santvarka grindžiama žmogaus ir piliečio teisių bei laisvių, kaip didžiausios vertybės, prioritetu, taip pat principais, įtvirtinančiais Tautos suverenitetą, valstybės nepriklausomybę ir teritorinį vientisumą, demokratiją, valstybės valdymo formą – respubliką, valstybės valdžių atskyrimą, jų savarankiškumą ir pusiausvyrą, vietos savivaldą ir pan. Saugoti konstitucinę santvarką – tai reiškia neleisti, kad būtų kėsinamasi į Konstitucijoje nustatytus socialinius, ekonominius, politinius santykius, sudarančius asmens, visuomenės ir valstybės gyvenimo pagrindus.“ Minėtame Konstitucinio Teismo nutarime taip pat konstatuota: „Konstitucija nepriskiria konstitucinės santvarkos saugojimo funkcijos tik kuriai nors vienai valstybės valdžios institucijai. Tai yra visų valstybės valdžios institucijų (Seimo, Respublikos Prezidento, Vyriausybės, Teismo), taip pat kitų valdžios įstaigų ir organizacijų konstitucinė priedermė, kylanti ne tik iš konkrečių įstatymų, bet pirmiausia iš Konstitucijoje įtvirtinto teisinės valstybės principo ir reikalavimo laikytis Konstitucijos, ją vykdyti, jos nepažeisti ir ją ginti. Be abejo, kiekviena valdžios institucija konstitucinę santvarką saugo tik jai būdingomis veiklos formomis ir naudodamasi tik Konstitucijos ir kitų įstatymų jai priskirtais įgaliojimais.“

Reikalavimai valstybės tarnybai: paklusimas Konstitucijai ir teisei

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Valstybės tarnyba turi veikti paklusdama tik Konstitucijai ir teisei. Kiekviena valstybės ar savivaldybės institucija, per kurią vykdomos valstybės funkcijos, kiekvienas valstybės tarnautojas turi paisyti teisėtumo reikalavimų. Valstybės tarnautojai turi nepiktnaudžiauti jiems nustatytais galiomis, nepažeisti teisės aktų reikalavimų. Konstitucinis Teismas 2000 m. birželio 30 d. nutarime konstatavo, kad valstybės institucijos, pareigūnai turi saugoti, ginti žmogaus teises ir laisves; ypač svarbu, kad, vykdydami jiems patikėtas funkcijas, jie patys nepažeistų žmogaus teisių ir laisvių. Pagal Konstituciją įstatymų leidėjas turi pareigą valstybės tarnybos santykius reguliuoti, o valstybės tarnybos sistema turi veikti taip, kad ne tik būtų nustatyta atsakomybė už valstybės tarnyboje padarytus pažeidimus, bet ir kad asmenys, padarę pažeidimus valstybės tarnyboje, būtų iš tikrųjų traukiami atsakomybėn.

Konstitucija kiekvienam piliečiui garantuoja teisę apskųsti valstybės įstaigų ar pareigūnų sprendimus (Konstitucijos 33 straipsnio 2 dalis). Piliečių skundus dėl valstybės ir savivaldybių pareigūnų (išskyrus teisėjus) piktnaudžiavimo ar biurokratizmo tiria Seimo kontrolieriai; jie turi teisę siūlyti teismui kaltus pareigūnus atleisti iš užimamų pareigų (Konstitucijos 73 straipsnio 1 dalis). Ar savivaldybės laikosi Konstitucijos ir įstatymų, ar vykdo Vyriausybės sprendimus, prižiūri Vyriausybės skiriami atstovai (Konstitucijos 123 straipsnio 2 dalis). Konstitucijos 134 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad Valstybės kontrolė prižiūri, ar teisėtai valdomas ir naudojamas valstybės turtas ir kaip vykdomas valstybės biudžetas.

Šiame kontekste paminėtina, kad Konstitucijos 30 straipsnio 2 dalyje nustatyta, jog asmeniui padarytos materialinės ir moralinės žalos atlyginimą nustato įstatymas. Konstitucinis Teismas, aiškindamas Konstitucijos 30 straipsnio 2 dalyje nustatytą teisinį reguliavimą, yra konstatavęs, kad šioje dalyje yra „įtvirtinta įstatymų leidėjo pareiga išleisti įstatymą ar įstatymus, nustatančius žalos atlyginimą asmeniui už jam padarytą materialinę ir moralinę žalą“, kad „įstatymuose turi būti užtikrintas realus pažeistų žmogaus teisių ir laisvių gynimas“, kuris „turi būti derinamas su kitų Konstitucijoje įtvirtintų vertybių apsauga“, taip pat kad „Konstitucijoje garantuojama asmens teisė į neteisėtai veiksmis padarytos materialinės ir moralinės žalos atlyginimą, įskaitant teisminį žalos išieškojimą“ (Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 30 d. nutarimas). Konstitucinio Teismo

1997 m. sausio 20 d. nutarime konstatuota, kad „būtinumas atlyginti asmeniui padarytą materialinę ir moralinę žalą yra konstitucinis principas“, į kurį „būtina atsizvelgti teisės kūrimo veikloje“, ir kad Konstitucijos 30 straipsnio 2 dalyje „aiškiai nurodoma, kokia teisės akto forma turi būti reguliuojamas materialinės ir moralinės žalos atlyginimas“ – tai turi būti padaryta įstatymu.

Kita vertus, valstybės tarnautojai neturi patirti nepagrįsto kišimosi į jų veiklą, turi būti apsaugoti nuo bet kokio neteisėto spaudimo ar neteisėtų reikalavimų (įskaitant valstybės ar savivaldybių politikų vykdomą neteisėtą spaudimą ar reiškiamus neteisėtus reikalavimus). Valstybės tarnautojams negali būti duodami neteisėti pavedimai ar nurodymai, valstybės tarnautojai negali tokių pavedimų ar nurodymų vykdyti ar būti kitaip verčiami jiems paklusti.

Reikalavimai valstybės tarnybai: valdžių padalijimo ir valdžios galių ribojimo principų paisymas

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Valstybės tarnybos sistema turi būti organizuota ir veikti griežtai paisydama konstitucinių valdžių padalijimo ir valdžios galių ribojimo principų.

<...>

Paisant konstitucinio valdžių padalijimo principo, kiekvienai valstybės valdžios (įstatymų leidžiamosios, vykdomosios, teisminės) institucijai, kaip valstybės tarnybos sistemos grandžiai, turi būti nustatyti atitinkami įgaliojimai. Įstatymuose turi būti įtvirtintas toks valstybės tarnybos organizavimo modelis, kad kiekviena institucija turėtų aiškiai apibrėžtą kompetenciją, o jų (ar valstybės tarnautojų) ginčai dėl kompetencijos, jeigu jie kyla, būtų sprendžiami teisės pagrindu, teisine tvarka.

Konstitucinis valdžių padalijimo principas neatsiejamas ir nuo Konstitucijos 5 straipsnio 2 dalies nuostatos, kad valdžios galias riboja Konstitucija, saistančios ne tik Konstitucijos 5 straipsnio 1 dalyje nurodytas valstybės valdžios institucijas, bet ir kitas valdingus įgaliojimus turinčias institucijas, nepriskiriamas nei įstatymų leidžiamajai, nei vykdomajai, nei teisminei valdžiai, taip pat visus šiose institucijose dirbančius valstybės tarnautojus. Šiame kontekste pažymėtina, jog, kaip yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, jeigu nustatomas toks teisinis reguliavimas, kad yra konstituciškai nepagrįstai išplečiamos ne tik Konstitucijos 5 straipsnio 1 dalyje nurodytos valstybės valdžios institucijos, bet ir kurios nors kitos valdžios institucijos galios, konstatuotina ir tai, kad yra pažeidžiama Konstitucijos 5 straipsnio 2 dalies nuostata, jog valdžios galias riboja Konstitucija (Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d., 2004 m. gegužės 13 d. nutarimai).

Reikalavimai valstybės tarnybai: viešojo intereso garantavimas

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

<...> valstybės tarnybos paskirtis – garantuoti viešąjį interesą. Tad valstybės tarnyboje viešasis interesas turi dominuoti privačių interesų atžvilgiu. Valstybės tarnyboje turi būti išvengta viešųjų ir privačių interesų konfliktų, neturi būti sudaromos prielaidos tokiems konfliktams kilti. Valstybės tarnybos teikiamos galimybės negali būti naudojamos asmeniniam pasipelnymui. Garantuojant viešąjį interesą, būtina išvengti nepagrįsto ir neteisėto interesų grupių poveikio, juo labiau spaudimo valstybės tarnautojams, priimančiams sprendimus vykdamą viešąjį administravimą ir teikiant viešąsias paslaugas (arba dalyvaujantiems tuos sprendimus rengiant, vykdamą, koordinuojant ir/arba kontroliuojant jų vykdymą ir kt.). Konstitucinis Teismas 2004 m. gegužės 25 d. nutarime konstatavo: „Kad piliečiai – valstybinė bendruomenė galėtų pagrįstai pasitikėti valstybės pareigūnais, kad būtų galima įsitikinti, jog visos valstybės institucijos, visi valstybės pareigūnai vadovaujasi Konstitucija, teise ir joms paklūsta, o Konstitucijai, teisei nepaklūstantys asmenys neitų tokių pareigų, kurioms būtinas piliečių – valstybinės bendruomenės pasitikėjimas, yra reikalinga vieša demokratinė valstybės pareigūnų veiklos kontrolė ir atsakomybė visuomenei, apimanti *inter alia* galimybę pašalinti iš užimamų pareigų tuos valstybės pareigūnus, kurie pažeidžia Konstituciją, teisę, asmeninius ar grupinius interesus iškelia virš visuomenės interesų, savo veiksmais diskredituoja valstybės valdžią.“ Konstitucinio Teismo 2004 m. liepos 1 d. nutarime konstatuota: „Įstatymų leidėjas pagal Konstituciją turi pareigą teisės aktais nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad valstybės pareigūnai, vykdamys funkcijas įgyvendinant valstybės valdžią, visi asmenys, priimančys visuomenei ir valsty-

bei reikšmingus sprendimus, galėtų tinkamai vykdyti savo įgaliojimus, kad būtų išvengta viešųjų ir privačių interesų supriešinimo, kad nebūtų sudarytos teisinės prielaidos valstybės pareigūnams, vykdantiems funkcijas įgyvendinant valstybės valdžią, visiems asmenims, priimantiems visuomeni ir valstybei reikšmingus sprendimus, veikti ne Tautos ir Lietuvos valstybės, bet savo asmeniniais ar grupiniais interesais, naudotis savo statusu savo ar sau artimų asmenų arba kitų asmenų privačiai naudai gauti, kad būtų galima veiksmingai kontroliuoti, kaip valstybės pareigūnai, vykdantys funkcijas įgyvendinant valstybės valdžią, visi asmenys, priimantys visuomeni ir valstybei reikšmingus sprendimus, laikosi šių reikalavimų, ir kad nurodyti valstybės pareigūnai ir kiti asmenys, jeigu jie nepaiso minėtų reikalavimų, būtų traukiami atsakomybėn pagal Konstituciją ir įstatymus.“

Apsaugant valstybės tarnybą nuo nepagrįsto neteisėto interesų grupių (taigi ir politinių jėgų) poveikio kai kurios valstybės tarnybos sistemos grandys pagal Konstituciją privalo būti depolitizuotos. Pagal Konstitucijos 141 straipsnį asmenys, atliekantys tikrąją karo arba alternatyviąją tarnybą, taip pat neišėję į atsargą krašto apsaugos sistemos, policijos ir vidaus tarnybos karininkai, puskarininkiai ir liktiniai, kitų sukarintų ir saugumo tarnybų apmokami pareigūnai negali dalyvauti politinių partijų ir politinių organizacijų veikloje.

Iš Konstitucijos išplaukia, kad valstybės tarnyba, kaip profesinės veiklos sistema, turi būti nešališka, neutrali politinio proceso dalyvių atžvilgiu, valstybės tarnybos sistema turi būti organizuota ir veikti taip, kad būtų užtikrinamas viešojo intereso garantavimo tęstinumas pasikeitus politinei valdžiai. Pagal Konstituciją valstybės tarnybos teikiamos galimybės negali būti naudojamos politinei veiklai; įstatymų leidėjas turi pareigą tai užtikrinti įstatymu. Valstybės tarnautojai neturi teikti kokių nors pirmenybių kuriems nors asmenims dėl jų politinių, moralinių, religinių ar kitokių pažiūrų, įsitikinimų ar veiklos arba kitokio jų statuso. Priešingu atveju būtų nukrypstama ir nuo konstitucinio visų asmenų lygiateisiškumo principo, draudžiančio asmenų diskriminaciją ar privilegijų jiems teikimą.

Reikalavimai valstybės tarnybai: atvirumas ir prieinamumas žmonėms

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Konstitucinė nuostata, kad valdžios įstaigos tarnauja žmonėms, konstitucinis atviros visuomenės imperatyvas, konstitucinė valstybės tarnybos samprata suponuoja tai, kad valstybės tarnyba turi būti atvira, prieinama žmonėms, kurių reikalus ji tvarko. <...> valstybės, kaip visos visuomenės organizacijos, paskirtis, taigi ir valstybės tarnybos paskirtis, – užtikrinti žmogaus teises ir laisves, garantuoti viešąjį interesą.

Valstybės tarnybos sistemos, valdžios įstaigų darbas turi būti organizuotas taip, kad į valdžios įstaigas, valstybės tarnautojus kreipęsi žmonės nepatirtų savivalės, piktnaudžiavimo, biurokratizmo, kad jų reikalai būtų nagrinėjami ir sprendžiami nevilkinant. Valstybės tarnybos prieinamumo žmonėms reikalavimas sietinas ir su valstybės tarnybos, kaip sistemos, darba (taigi ir su būtinumu užtikrinti valstybės tarnybos sistemos vieningumą). Neleistina, kad valstybės ir savivaldybių įstaigų darbas būtų organizuotas taip, kad į valstybės ar savivaldybės instituciją, valstybės tarnautoją tam tikru reikalu kreipęsis asmuo būtų priverstas dar kartą kreiptis tuo pačiu reikalu dėl to, kad po pirmojo kreipimosi, nors šis ir buvo pagrįstas ir atitiko visus teisės aktuose nustatytus reikalavimus (įskaitant procedūrinius), šio reikalo nagrinėjimas nebuvo inicijuotas.

Šiame kontekste paminėtina, kad Konstitucijos 73 straipsnio 1 dalyje nustatyta, jog piliečių skundus dėl valstybės ir savivaldybių pareigūnų (išskyrus teisėjus) piktnaudžiavimo ar biurokratizmo tiria Seimo kontrolieriai; jie turi teisę siūlyti teismui kaltus pareigūnus atleisti iš pareigų. Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad asmuo, kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą.

Valstybės tarnybos atvirumo, prieinamumo žmonėms konstitucinis imperatyvas sietinas ir su Konstitucijos 14 straipsnio nuostata, kurioje įtvirtintas lietuvių kalbos valstybinis statusas. Konstitucinis Teismas 1999 m. spalio 21 d. nutarime konstatavo, kad valstybinė kalba *inter alia* integruoja pilietinę Tautą, užtikrina normalų valstybės ir savivaldybių įstaigų funkcionavimą, yra svarbi piliečių lygiateisiškumo garantija, nes leidžia visiems piliečiams vienodomis sąlygomis bendrauti su valstybės ir savivaldybių įstaigomis, įgyvendinti savo teises ir teisėtus interesus. Minėtame Konstitucinio Teismo nutarime taip pat konstatuota, kad konstitucinis valstybinės kalbos statuso įtvirtinimas rei-

kia ir tai, kad įstatymų leidėjas privalo įstatymais nustatyti, kaip šios kalbos vartojimas užtikrinamas viešajame gyvenime, be to, jis turi numatyti valstybinės kalbos apsaugos priemones. Lietuvių kalba pagal Konstituciją privalo būti vartojama visose valstybės ir savivaldybių institucijose, visose Lietuvoje esančiose įstaigose, įmonėse ir organizacijose; įstatymai ir kiti teisės aktai turi būti skelbiami valstybine kalba; raštvedyba, apskaitos, atskaitomybės, finansiniai dokumentai privalo būti tvarkomi lietuvių kalba; valstybės ir savivaldos institucijos, įstaigos, įmonės bei organizacijos tarpusavyje susirašinėja valstybine kalba. Asmens tautybė (taip pat ir santykiuose su valstybės ar savivaldybių institucijomis, valstybės tarnautojais) negali būti pagrindu asmeniui reikalauti, kad jam nebūtų taikomos taisyklės, kylančios iš valstybinės lietuvių kalbos statuso; kitaip būtų pažeistas konstitucinis visų asmenų lygybės įstatymui, teismui, valstybės institucijoms ir pareigūnams principas. Valstybinis lietuvių kalbos statusas suponuoja būtinumą valstybės tarnybos sistemą organizuoti ir jai funkcionuoti taip, kad į valstybės tarnybą (atitinkamas pareigas) būtų priimami tik tokie asmenys, kurie valstybinę kalbą moka gerai; geras valstybinės kalbos mokėjimas – būtina prielaida tam, kad šie asmenys, būdami valstybės tarnautojais, galės tinkamai vykdyti savo pareigas, kad į juos, kaip į valstybės tarnautojus, žodžiu ar raštu besikreipiantiems asmenims nekils sunkumų su jais bendraujant, taip pat kad bus užtikrintas normalus įvairių valstybės ir savivaldybių institucijų bendravimas, kad jiems nekils kitų sunkumų vykdant tarnybines pareigas ar su valstybės tarnyba susijusias užduotis.

Reikalavimai valstybės tarnybai: viešumas

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Konstitucinė nuostata, kad valdžios įstaigos tarnauja žmonėms, konstitucinis atviros visuomenės imperatyvas, konstitucinė valstybės tarnybos samprata, valstybės tarnybos atvirumas suponuoją ir valstybės tarnybos, kaip sistemos, viešumo reikalavimą. Valstybės tarnyba – tai tarnyba Lietuvos valstybei ir Lietuvos Tautai, todėl visuomenė turi būti informuojama apie valdžios įstaigų darbą. Valstybės ir savivaldybių institucijų, valstybės tarnautojų sprendimų motyvai turi būti aiškūs, skaidrūs, informacija apie šių sprendimų motyvus turi būti prieinama.

Valstybės tarnybos viešumo reikalavimas susijęs ir su Konstitucijoje įtvirtinta piliečių teise kritikuoti valstybės įstaigų ar pareigūnų darbą, apskūsti jų sprendimus, su draudimu persekioti už kritiką (Konstitucijos 33 straipsnio 2 dalis), taip pat su masinės informacijos cenzūros uždraudimu (Konstitucijos 44 straipsnio 1 dalis) ir nustatyti (*inter alia* valstybei) draudimu monopolizuoti masinės informacijos priemones (Konstitucijos 44 straipsnio 2 dalis). Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad demokratinėje teisinėje valstybėje jos pareigūnų ir tarnautojų viešas pareigų atlikimas yra vienas esminių principų, saugančių nuo jų savivalės ar piktnaudžiavimo (Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas).

Šiame kontekste paminėtina, kad pagal Konstitucijos 25 straipsnio 2 dalį žmogui neturi būti kliudoma *inter alia* ieškoti ir gauti informaciją, o pagal šio straipsnio 3 dalį laisvė gauti informaciją negali būti ribojama kitaip, kaip tik įstatymu, jei tai būtina apsaugoti žmogaus sveikatai, garbei ir orumui, privačiam gyvenimui, dorovei ar ginti konstitucinei santvarkai. Konstitucijos 25 straipsnio 5 dalyje nustatyta, kad pilietis turi teisę įstatymo nustatyta tvarka gauti valstybės turimą informaciją apie jį.

Kita vertus, pažymėtina, kad valstybės tarnybos viešumo reikalavimo negalima interpretuoti kaip esą reiškiančio, kad įvairių asmenų reikalavimu informacija privalomai būtų teikiama net ir tais atvejais, kai būtent dėl tokio šios informacijos atskleidimo būtų pažeistos asmens teisės, kitos konstitucinės vertybės. Valstybės tarnybos viešumo reikalavimas sietinas ir su valstybės tarnautojams keliamais lojalumo Lietuvos valstybei ar valstybės tarnybos veiklos teisėtumo reikalavimais: tam tikros informacijos, sudarančios Konstitucijos ir įstatymų saugomą paslaptį, neteisėtas paviešinimas ar kitoks atskleidimas turi užtraukti įstatymų nustatytą atsakomybę.

Reikalavimai valstybės tarnybai: kvalifikuotumas

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Būtinumas nuolat veiksmingai vykdyti viešąjį administravimą ir teikti viešąsias paslaugas garantuojant viešąjį interesą, valstybės tarnybos, kaip profesinės veiklos, samprata, valstybės tarny-

bos veiksmingumo reikalavimas valstybės tarnybai kelia ir kvalifikuotumo reikalavimą. Valstybės tarnyba turi būti kvalifikuota, ji turi sugebėti atlikti jai keliamus uždavinius. Tai suponuoja gana aukštus (didesnius, palyginti su reikalavimais kitiems darbuotojams) kvalifikacinius ir profesinius reikalavimus valstybės tarnautojams, ypač pareigūnams (pirmiausia tiems, kurie sprendimus priima vienasmeniška), taip pat būtinumą užtikrinti galimybę šiems asmenims būnant valstybės tarnyboje nuolat kelti savo profesinę kompetenciją.

Valstybės tarnybos sistemos funkcionavimo materialinis ir finansinis užtikrinimas

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Valstybės tarnybos sistemos funkcionavimo veiksmingumas priklauso ir nuo materialinio bei finansinio užtikrinimo. Valstybės tarnyba yra išlaikoma iš valstybės (savivaldybių) biudžeto. <...> iš valstybės (savivaldybių) biudžeto turi būti atlyginama ir valstybės tarnautojų profesinė veikla. Todėl visoms valstybės užduotims turi būti numatomas biudžeto finansavimas, antraip valstybės tarnyba taptų neveiksminga, o tai mažintų visuomenės, piliečių pasitikėjimą valstybės tarnybos sistema, menkintų ar net suvis pakirstų jos autoritetą, taigi galiausiai mažintų žmonių pasitikėjimą pačia valstybe ir jos teise.

Lėšų skyrimas valstybės tarnybai, jos materialinis aprūpinimas ir paskirtų lėšų naudojimas sietinas su valstybės tarnybai keliamais teisėtumo, viešumo reikalavimais, su būtinumu užtikrinti viešojo intereso dominavimą prieš privačius interesus, išvengti viešųjų ir privačių interesų konflikto. Lėšos, kiti išteklių turi būti naudojami skaidriai. Tam būtina efektyvi ir nepriklausoma kontrolės sistema, ji turi būti *inter alia* nepriklausoma nuo institucijų ar jų pareigūnų, kurių veikla ir sprendimai kontroliuojami. Minėta, kad pagal Konstitucijos 134 straipsnio 1 dalį tai, ar teisėtai valdomas ir naudojamas valstybės turtas ir kaip vykdomas valstybės biudžetas, prižiūri Valstybės kontrolė.

Teisė stoti į valstybės tarnybą (Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

<...> konstituciniai reikalavimai valstybės tarnybai, kaip sistemai, savo ruožtu suponuoja ir tam tikrus konstituciškai pagrįstus reikalavimus asmenims, kurie siekia įgyvendinti savo konstitucinę teisę lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą arba jau yra įgyvendinę šią savo konstitucinę teisę, t. y. jau yra tapę valstybės tarnautojais.

Minėta piliečio teisė yra įtvirtinta Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalyje, kurioje nustatyta: „Pilietis turi teisę dalyvauti valdant savo šalį tiek tiesiogiai, tiek per demokratiškai išrinktus atstovus, taip pat teisę lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą.“

Konstituciniai reikalavimai asmenims, kurie siekia įgyvendinti arba jau yra įgyvendinę savo teisę lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą, – tai, pirma, reikalavimai asmenims, stojantiems į valstybės tarnybą, ir, antra, reikalavimai valstybės tarnautojams. Su minėtomis dviem reikalavimų grupėmis atitinkamai yra susijusios konstituciškai pagrįstos ir būtinos garantijos asmenims, stojantiems į valstybės tarnybą, ir garantijos valstybės tarnautojams.

<...> Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalyje įtvirtintas teisinis reguliavimas ir konstitucinė valstybės tarnybos samprata atskleistini ir įvertinus jų sąsajas ne tik su konstituciniu teisinės valstybės principu, bet ir su kitomis Konstitucijos nuostatomis, kurios savo ruožtu taip pat aiškintinos atsižvelgiant į konstitucinį teisinės valstybės principą.

<...>

Lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą – konstitucinė piliečio teisė. Valstybės tarnybos santykiai apima santykius, susijusius su piliečio teisės lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą, įgyvendinimu, taip pat santykius, susiklostančius piliečiui įstojus į valstybės tarnybą ir einant pareigas valstybės tarnyboje; su valstybės tarnybos santykiais yra glaudžiai susiję ir kai kurie santykiai, susiklostantys asmeniui baigus eiti pareigas valstybės tarnyboje (pavyzdžiui, santykiai, susiję su tam tikrais darbinės veiklos apribojimais buvusiems valstybės tarnautojams, su pensijomis, skiriamomis ir mokamomis buvusiems valstybės tarnautojams, ir kt.). Taigi piliečio teisės lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą įgyvendinimas yra susijęs su kitų žmogaus teisių <...> įgyvendinimu. Tuo mastu, kuriuo valstybės

tarnybos santykiai yra susiję su žmogaus teisėmis ar laisvėmis, jie turi būti reguliuojami įstatymais. Šiame kontekste paminėtina, kad „materialinės teisės normos turi pirmumą procesinių teisės normų atžvilgiu“, nes „pastarosios paprastai yra tarnybinio pobūdžio, t. y. jos yra skirtos materialinės teisės normoms įgyvendinti“ (Konstitucinio Teismo 1996 m. lapkričio 12 d. nutarimas). Valstybės tarnybos (ir su ja susiję) procesiniai (procedūriniai) santykiai gali būti reguliuojami poįstatyminiais aktais, tačiau taip, kad nebūtų konkurencijos su įstatyme nustatytu teisiniu reguliavimu.

Teisė stoti į valstybės tarnybą neapima teisės siekti būti išrinktam Seimo nariu, Respublikos Prezidentu, savivaldybės tarybos nariu, būti skiriamam Ministru Pirmininku, ministru, tapti teisėju

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Šiame Konstitucinio Teismo nutarime konstatuota, kad profesionalūs valstybės tarnautojai priima sprendimus vykdant viešąjį administravimą ir/arba teikiant viešąsias paslaugas (arba dalyvauja tuos sprendimus rengiant, vykdant, koordinuojant ir/arba kontroliuojant jų vykdymą ir kt.), tačiau jie nevykdo funkcijų įgyvendinant valstybės valdžią (kaip Seimo nariai, Respublikos Prezidentas, Vyriausybės nariai ir teisėjai), taip pat kad Konstitucijoje vartojama „valstybės tarnybos“ sąvoka neapima Seimo nario, Respublikos Prezidento, Ministro Pirmininko ar ministro, teisėjo pareigų, taip pat savivaldybės tarybos nario pareigų.

Pažymėtina ir tai, kad tapimas Seimo nariu, Respublikos Prezidentu, Ministru Pirmininku ar ministru yra politinio proceso – atitinkamai Seimo rinkimų, Respublikos Prezidento rinkimų, Vyriausybės formavimo – padarinys. Konstitucinio Teismo teisėjų skyrimo pagrindai ir tvarka yra nustatyti Konstitucijos 103 straipsnyje, kitų teismų teisėjų – Konstitucijos 112 straipsnyje; šiame kontekste pažymėtina, kad Konstitucinio Teismo ir kitų teismų teisėjų skyrimas taip pat priklauso nuo atitinkamų valstybės valdžios pareigūnų (Respublikos Prezidento arba Respublikos Prezidento ir Seimo narių) politinės valios. Todėl nors teisėjo darbas, kaip ir valstybės tarnyba, yra profesinė veikla, nėra pagrindo teigti, kad tapimui Seimo nariu, Respublikos Prezidentu, Ministru Pirmininku ar ministru, teisėju taikytinas tas pats „lygių sąlygų“ reikalavimas (įtvirtintas Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalyje), kaip ir stojimui į valstybės tarnybą.

Politinio proceso padarinys pagal Konstituciją yra ir tapimas savivaldybės tarybos nariu. Konstitucijos 119 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad savivaldybių tarybų nariais Lietuvos Respublikos piliečius ir kitus nuolatinius administracinio vieneto gyventojus pagal įstatymą ketveriems metams renka Lietuvos Respublikos piliečiai ir kiti nuolatiniai administracinio vieneto gyventojai, remdamiesi visuotine, lygia ir tiesiogine rinkimų teise, slaptu balsavimu.

Tad Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta piliečio teisė lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą neapima jo konstitucinės teisės siekti būti išrinktam (jeigu atitinka Konstitucijoje ir įstatymuose nustatytas sąlygas) Seimo nariu, Respublikos Prezidentu, būti skiriamam Ministru Pirmininku ar ministru, savivaldybės tarybos nariu, taip pat teisės (jeigu atitinka Konstitucijoje ir įstatymuose nustatytas sąlygas) tapti Konstitucinio Teismo ar kito teismo teisėju, kurias suponuoja kitos Konstitucijos nuostatos. Minėtos teisės ir piliečio teisė lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą – tai skirtingos subjekcinės teisės.

Teisė stoti į valstybės tarnybą – teisės laisvai pasirinkti darbą atmaina; bendrosios ir specialiosios stojimo į valstybės tarnybą sąlygos (Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalis, 48 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Valstybės tarnyba – tai profesinė veikla, kurią atlieka valstybės ar savivaldybės institucijos darbuotojas, t. y. darbinė veikla. Taigi teisė lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą, įtvirtinta Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalyje, yra susijusi su Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta kiekvieno žmogaus teise laisvai pasirinkti darbą. Šiuo atžvilgiu Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalies nuostata „Piliečiai turi teisę <...> lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą“ yra susijusi su Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalies nuostata „Kiekvienas žmogus gali laisvai pasirinkti darbą“ kaip *lex specialis* su *lex generalis*.

Pažymėtina, kad kiekvieno žmogaus teisė laisvai pasirinkti darbą Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalyje formuluojama plačiau – kaip kiekvieno žmogaus teisė „laisvai pasirinkti darbą bei verslą“. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalies nuostata, jog kiekvienas žmogus gali laisvai pasirinkti darbą bei verslą – tai bendro pobūdžio norma, kuri remiasi visuotinai pripažinta žmogaus laisvės koncepcija (Konstitucinio Teismo 1999 m. kovo 4 d. nutarimas) ir reiškia galimybę savo nuožiūra, t. y. laisvai apsisprendžiant, pasirinkti užsiėmimo rūšį (Konstitucinio Teismo 1996 m. liepos 10 d. nutarimas), kad Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta teisė laisvai pasirinkti darbą bei verslą yra viena iš būtinų žmogaus, asmenybės gyvybinių poreikių tenkinimo, deramos padėties visuomenėje užsitikrinimo sąlygų (Konstitucinio Teismo 1999 m. kovo 4 d., 2003 m. liepos 4 d. nutarimai).

Taigi pagal Konstituciją asmuo, siekiantis įgyvendinti savo konstitucinę teisę į darbą, turi teisę laisvai apsispręsti, ar rinktis darbą privačioje srityje arba privatų verslą, ar siekti būti priimtam į valstybės tarnybą. Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalies nuostata „Kiekvienas žmogus gali laisvai pasirinkti darbą bei verslą“ suponuoja valstybės, įstatymų leidėjo pareigą sudaryti teisesnės prielaidas įgyvendinti šią teisę (Konstitucinio Teismo 1999 m. kovo 4 d., 2003 m. liepos 4 d. nutarimai).

Piliečio konstitucinė teisė lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą, kaip kiekvieno asmens konstitucinės teisės laisvai pasirinkti darbą atmaina, ypač atsižvelgiant į Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalies nuostatą „lygiomis sąlygomis“, yra sietina su konstituciniu asmenų lygiateisiškumo (asmenų lygybės įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ar pareigūnams) principu.

<...>

Šiame kontekste pabrėžtina, kad piliečiai, siekiantys būti priimti į valstybės tarnybą, negali būti diskriminuojami arba jiems negali būti teikiama privilegijų nei Konstitucijos 29 straipsnio 2 dalyje *expressis verbis* nurodytais, nei kitais konstituciškai nepateisinamais pagrindais.

Pažymėtina ir tai, kad konstitucinis lygių sąlygų stojant į valstybės tarnybą imperatyvas suponuoja stojančiųjų konkurenciją, taip pat objektyvų, nešališką stojančiųjų į valstybės tarnybą vertinimą ir atranką. Įstatymų leidėjas turi tam tikrą diskreciją nustatyti priėmimo į valstybės tarnybą ypatumus tų asmenų atžvilgiu, kurių darbo valstybės tarnyboje trukmė yra susijusi su Respublikos Prezidento, Seimo narių, Vyriausybės narių, savivaldybių tarybų narių įgaliojimų trukme. Asmuo, kuris mano, kad jam stojant į valstybės tarnybą buvo pažeistas lygiateisiškumo principas, taigi ir jo konstitucinė teisė lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybės tarnybą, pagal Konstituciją turi teisę siekti apginti savo pažeistą teisę teisme.

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad, sudarydamas teisesnės prielaidas įgyvendinti teisę laisvai pasirinkti darbą bei verslą, įstatymų leidėjas turi įgaliojimus, atsižvelgdamas į darbo pobūdį, nustatyti teisės laisvai pasirinkti darbą įgyvendinimo sąlygas; tai darydamas jis turi paisyti Konstitucijos (Konstitucinio Teismo 2003 m. liepos 4 d. nutarimas). <...>

Konstitucinė valstybės tarnybos paskirtis, ypatingi uždaviniai, keliami valstybės tarnybai, lemia tai, kad piliečiui, stojančiam į valstybės tarnybą, gali ir turi būti keliami tam tikri bendrieji reikalavimai – stojimo į valstybės tarnybą bendrosios sąlygos, kurių neatitinkantis asmuo negalės tapti valstybės tarnautoju. Pabrėžtina, kad minėti reikalavimai turi būti aiškūs ir bendri visiems siekiantiems atitinkamų pareigų valstybės tarnyboje, stojančiajam į valstybės tarnybą jie turi būti žinomi iš anksto. Jie turi būti nustatyti įstatymu.

Iš tokių bendrųjų reikalavimų – stojimo į valstybės tarnybą bendrųjų sąlygų paminėtini: lojalumas Lietuvos valstybei ir jos konstitucinei santvarkai, Konstitucijos ir teisės sistemos pagrindų (įskaitant žmogaus teisių ir laisvių katalogą) išmanymas, valstybinės kalbos geras mokėjimas, konflikto tarp siekiamų pareigų ir privačių interesų nebuvimas (arba tokio konflikto pašalinimas iki asmeniui pradėdant eiti pareigas, kurių jis siekia) ir kt. Taip pat gali būti nustatyti bendri reikalavimai, susiję su stojančiojo asmeninėmis savybėmis, reputacija, išsilavinimu ir kt. Gali būti nustatytos ir konstituciškai pagrįstos bendrosios sąlygos, dėl kurių asmeniui neleidžiama stoti į valstybės tarnybą.

Valstybės tarnybai, kaip sistemai, keliami profesionalumo, kvalifikuotumo reikalavimai suponuoja ir atitinkamus reikalavimus asmenims, stojantiems į valstybės tarnybą. <...> valstybės tarnybos santykiai gali ir turi būti reguliuojami diferencijuotai, atsižvelgiant į valstybės (savivaldy-

bių) institucijų bei jų vykdomų funkcijų ypatumus, šių institucijų vietą visų institucijų, per kurias vykdomos valstybės funkcijos, sistemoje, jų kompetenciją, atitinkamiems valstybės tarnautojams būtinas profesines savybes, kitus svarbius veiksnius. Todėl teisės aktais gali būti nustatyti specialūs reikalavimai asmenims, siekiantiems tam tikrų pareigų valstybės tarnyboje ar konkrečioje valstybės ar savivaldybės įstaigoje – specialiosios sąlygos siekiantiems tam tikrų pareigų valstybės tarnyboje. Šios specialiosios stojimo į valstybės tarnybą sąlygos gali būti diferencijuojamos pagal atitinkamų pareigų valstybės tarnyboje turinį. Nustatant šias sąlygas privalu paistyti Konstitucijos. Jos taip pat turi būti aiškios ir bendros visiems, siekiantiems atitinkamų pareigų valstybės tarnyboje, stojantiejiems į valstybės tarnybą jos turi būti žinomos iš anksto.

Iš tokių reikalavimų – stojimo į valstybės tarnybą specialiųjų sąlygų paminėtini profesinės kompetencijos, patirties, kalbų mokėjimo ir specialių žinių ar įgūdžių ir pan. reikalavimai, taip pat reikalavimai, susiję su stojančiojo reputacija, asmeninėmis savybėmis ir kt. Priimant į tam tikras pareigas gali būti nustatomos labai įvairios specialiosios sąlygos, pavyzdžiui, susijusios su asmens sveikata, fizinėmis galimybėmis, ryšiais su kitais asmenimis ir kt. Pabrėžtina, kad visi nustatyti specialieji stojimo į valstybės tarnybą reikalavimai turi būti konstituciškai pateisinami. Priešingu atveju bus pažeista ir piliečio konstitucinė teisė lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą, ir žmogaus konstitucinė teisė laisvai pasirinkti darbą.

Teisės stoti į valstybės tarnybą sąsaja su pilietybe

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalyje vartojama sąvoka „pilietis“ reiškia, kad teisė stoti į valstybės tarnybą yra siejama su asmens ir Lietuvos valstybės santykiu, t. y. pilietybe. Kartu atsižvelgtina ir į tai, kad užsieniečiai ir asmenys be pilietybės, kurie Lietuvos Respublikoje yra teisėtai, turi tokias pat teises ir laisves kaip ir Lietuvos Respublikos piliečiai, jeigu ko kita nenumato Konstitucija, įstatymai bei Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys (Konstitucinio Teismo 1995 m. sausio 24 d. išvada). Kai kurios Konstitucijos nuostatos, įtvirtinančios Lietuvos Respublikos piliečių teises, taip pat ir Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalies nuostata „Piliečiai turi teisę <...> lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą“, gali būti aiškinamos plečiamai, t. y. taip, kad sąvoka „pilietis“ apimtų ne tik Lietuvos Respublikos piliečius, bet ir užsienio valstybių piliečius bei asmenis be pilietybės. Tačiau tai nereiškia, kad užsienio valstybių piliečiai ir asmenys be pilietybės gali šias teises, taip pat ir teisę lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybės tarnybą, visais atvejais įgyvendinti savaime, remdamiesi vien Konstitucija, nes įstatymų leidėjas turi įgaliojimus, vykdydamas Lietuvos Respublikos tarptautinius įsipareigojimus, remdamasis atitinkamomis tarptautinėmis sutartimis, nustatyti tokių teisių įgyvendinimo sąlygas ir tvarką. Šiame kontekste pažymėtina, kad pagal Konstitucijos 48 straipsnio 2 dalį užsieniečių darbą Lietuvos Respublikoje reguliuoja įstatymas. Kadangi piliečio konstitucinė teisė lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą yra kiekvieno asmens konstitucinės teisės laisvai pasirinkti darbą atmaina, tai įstatymu gali būti nustatytos ir užsienio valstybių piliečių bei asmenų be pilietybės stojimo į Lietuvos Respublikos valstybės tarnybą sąlygos ir tvarka, kylančios iš Lietuvos Respublikos tarptautinių įsipareigojimų, tarptautinių sutarčių, kurios savo ruožtu turi neprieštarauti Konstitucijai.

Šiame kontekste pažymėtina, kad atitinkami Lietuvos Respublikos tarptautiniai įsipareigojimai kyla iš šalies narystės Europos Sąjungoje, kuri konstituciškai yra patvirtinta Konstitucijos sudedamąja dalimi – Lietuvos Respublikos konstituciniu aktu „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“.

Teisė į karjerą valstybės tarnyboje

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Konstitucinė piliečių teisė lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą suponuoja ir į valstybės tarnybą priimtų asmenų teisę būti valstybės tarnautojais tol, kol valstybės tarnybos santykiai nebus nutraukti įstatyme nustatytais pagrindais, taip pat teisę į karjerą valstybės tarnyboje, paisant įstatyme nustatytų sąlygų, paties valstybės tarnautojo pastangų daryti karjerą, taip pat objektyvių galimybių. Valstybės tarnautojui neturi būti dirbtinai, nepagrįstai kliudoma daryti karjerą valstybės tarnyboje.

Valstybės tarnautojo statusas

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Įstojęs į valstybės tarnybą ir pradėjęs eiti atitinkamas pareigas valstybės tarnyboje (valstybės ar savivaldybės institucijoje), pilietis įgyja valstybės tarnautojo statusą. Nuo šiol jis toje valstybės ar savivaldybės institucijoje priima sprendimus vykdant viešąjį administravimą ir teikiant viešąsias paslaugas (arba dalyvauja tuos sprendimus rengiant, vykdant, koordinuojant ir/arba kontroliuojant jų vykdymą ir kt.) ir šitaip garantuojant viešąjį interesą.

Valstybės tarnautojai – ypatinga socialinė grupė, kurios specifika lemia valstybės tarnybos paskirtis ir visuomeninis reikšmingumas. Todėl valstybės tarnautojų teisinis statusas, teisių ir laisvių, kurias jie turi pagal Konstituciją ir įstatymus, įgyvendinimas negali neturėti reikšmingų ypatumų.

Reikalavimai valstybės tarnautojams; su valstybės tarnyba nesusijusios veiklos ribojimai

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Kaip konstituciniai reikalavimai valstybės tarnybai, kaip sistemai, suponuoja tam tikrus konstituciškai pagrįstus reikalavimus asmenims, kurie siekia įgyvendinti savo konstitucinę teisę lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą, taip ir minėti reikalavimai valstybės tarnybai, kaip sistemai, suponuoja reikalavimus valstybės tarnautojams.

Valstybės tarnautojas pagal Konstituciją turi tinkamai atlikti savo pareigas vadovaudamasis Konstitucija ir teise. Jis turi būti lojalus Lietuvos valstybei ir jos konstitucinei santvarkai, laikytis Konstitucijos ir įstatymų, gerbti, saugoti ir ginti žmogaus teises ir laisves, būti nešališkas, neutralus politinio proceso dalyvių atžvilgiu, teisingas, vengti viešųjų ir privačių interesų konflikto, nepasiduoti neteisėtam spaudimui ar neteisėtiems reikalavimams, nesavavaliauti ir nepiktnaudžiauti tarnyba, kelti savo profesinę kompetenciją, laikytis profesinės etikos reikalavimų, saugoti savo, kaip valstybės tarnautojo, reputaciją ir institucijos, kurioje jis dirba, autoritetą ir kt. Jo priimami sprendimai turi būti skaidrūs, jų motyvai aiškūs. Valstybės tarnybos teikiamos galimybės negali būti naudojamos asmeniniam pasipelnymui ar politinei veiklai; valstybės tarnautojas negali naudotis savo statusu savo ar sau artimų asmenų arba kitų asmenų privačiai naudai gauti. Valstybės tarnybos santykių teisinis reguliavimas turi būti toks, kad būtų įmanoma kontroliuoti, ar minėti reikalavimai nėra pažeidžiami. Vieša demokratinė valstybės tarnautojų veiklos ir jų priimamų sprendimų kontrolė – svarbi visuomenės pasitikėjimo valstybe ir jos teise sąlyga.

Įstatymu turi būti nustatyta valstybės tarnautojo atsakomybė už valstybės tarnyboje padarytus teisės pažeidimus.

Įstatymų leidėjas turi teisę nustatyti tam tikrus reikalavimus, kuriais būtų ribojama tokia valstybės tarnautojų su valstybės tarnyba nesusijusi veikla – kitas darbas (verslas), taip pat politinė, visuomeninė veikla, kuri galėtų sukelti viešųjų ir valstybės tarnautojų privačių interesų konfliktą, sudarytų prielaidas valstybės tarnybos teikiamas galimybes panaudoti ne viešajam interesui garantuoti, bet asmeniniais interesais, trukdytų valstybės tarnautojams atlikti tarnybos pareigas arba kenktų valstybės tarnybos arba atitinkamos valstybės ar savivaldybės institucijos autoritetui, jas diskredituotų.

Konstitucinis Teismas savo nutarimuose yra ne kartą konstatavęs, kad pagal Konstituciją riboti žmogaus teises ir laisves galima, jeigu yra laikomasi šių sąlygų: tai daroma įstatymu; ribojimai yra būtini demokratinėje visuomenėje siekiant apsaugoti kitų asmenų teises bei laisves, kitas Konstitucijoje įtvirtintas vertybes, taip pat konstituciškai svarbius tikslus; ribojimais nėra paneigiama teisių ir laisvių prigimtis bei jų esmė; yra laikomasi konstitucinio proporcingumo principo. Konstitucinis Teismas 1997 m. gegužės 6 d. nutarime, pažymėjęs, kad „viešasis interesas valstybės valdymo tarnybos santykiuose yra dominuojantis“, konstatavo, jog „reikia atsižvelgti į tai, kad socialiniu požiūriu tiek viešasis interesas, tiek asmens teisės <...> yra konstitucinės vertybės“.

Įstatymu nustatant valstybės tarnautojų kito darbo ribojimus būtina vadovautis tuo, kad pagal Konstituciją tie ribojimai turi būti tokie, kad padėtų valstybės tarnyboje išvengti viešųjų ir privačių interesų konflikto, kad valstybės tarnyba, jos teikiamos galimybės nebūtų panaudojama ne viešajam interesui garantuoti, bet asmeniniais interesais, kad nebūtų trukdoma valstybės tarnautojui atlikti tarnybos pareigas, kad nebūtų kenkiama valstybės tarnybos arba atitinkamos valstybės ar savivaldybės institucijos autoritetui, kad jos nebūtų diskredituojamos.

<...> konstitucinė valstybės tarnybos samprata, valstybės tarnybos konstitucinė paskirtis, jos, kaip profesinės veiklos, pobūdis suponuoja tai, kad, paisant *inter alia* konstitucinio proporcingumo principo, įstatymu turi būti nustatyti tokie valstybės tarnautojų kito darbo ribojimai, kurie užkirstų kelią valstybės tarnautojams dirbti tose įmonėse, įstaigose, organizacijose, kurių atžvilgiu jie turi valdingus įgaliojimus ar kontroliuoja, prižiūri jų veiklą, arba priima kokius nors kitus sprendimus, susijusius su ta įmone, įstaiga ar organizacija (arba dalyvauja tuos sprendimus rengiant, vykdamas, koordinuojant ir/arba kontroliuojant jų vykdymą ir kt.).

<...>

<...> Konstituciją atitiktų toks valstybės tarnautojų teisės dirbti kitą darbą ir gauti kitą atlyginimą reguliavimas, pagal kurį kiekvienu individualiu atveju galėtų būti sprendžiama, ar leisti valstybės tarnautojui tuo pat metu dirbti ir kitą darbą, privalomai įvertinus, ar tokiu leidimu nebus sudaryta prielaidų kilti viešųjų ir privačių interesų konfliktui valstybės tarnyboje, valstybės tarnybos panaudojimui asmeniniais interesais, užsiėmimui veikla, diskredituojančia valstybės tarnybos autoritetą, trukdymui asmeniui, einančiam pareigas valstybės tarnyboje, tinkamai atlikti patikėtas pareigas, ar valstybės tarnautojas nedirbs toje įmonėse, įstaigose, organizacijose, kurių atžvilgiu jie turi valdingus įgaliojimus arba kontroliuoja, prižiūri jų veiklą, arba priima kokius nors kitus sprendimus dėl tos įmonės, įstaigos ar organizacijos, ar nėra kitų aplinkybių, dėl kurių valstybės tarnautojai negali dirbti kito darbo ir gauti kito atlyginimo. Įstatymų leidėjas turėtų numatyti ir subjektus, kurie spręstų, leisti ar neleisti valstybės tarnautojui dirbti kitą darbą ir gauti kitą atlyginimą, bei šių subjektų atsakomybę už priimtus neteisėtus sprendimus.

<...>

Pagal Konstituciją įstatymų leidėjas, nustatydamas valstybės tarnautojams draudimus dalyvauti su valstybės tarnyba nesuderinamoje veikloje, turi teisę įstatymu nustatyti ir priemones, kad šių draudimų būtų laikomasi, *inter alia* teisinę atsakomybę už dalyvavimą nesuderinamoje su valstybės tarnyba veikloje. Viena iš įstatymu nustatytų sankcijų už dalyvavimą nesuderinamoje su valstybės tarnyba veikloje gali būti atleidimas iš pareigų.

Taip pat pabrėžtina, kad valstybės tarnautojas turi teisę laisvai pasirinkti, ar dirbti valstybės tarnyboje ir laikytis nustatytų kito darbo ar kitos veiklos ribojimų, ar atsisakyti to kito darbo ar veiklos.

Valstybės tarnautojų socialinės teisės

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Iš Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalyje įtvirtintos piliečių teisės lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą ir Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalyje įtvirtintos kiekvieno žmogaus teisės laisvai pasirinkti darbą kyla ir piliečių konstitucinės teisės lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą sąsaja su kitomis Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalyje įtvirtintomis teisėmis, glaudžiai susijusiomis su kiekvieno žmogaus konstitucine teise į darbą: teise turėti tinkamas, saugias ir sveikas darbo sąlygas, teise gauti teisingą apmokėjimą už darbą ir socialinę apsaugą nedarbo atveju. Šios teisės valstybės tarnautojui turi būti garantuojamos ne mažesniu mastu, negu kitiems darbuotojams, tačiau dėl valstybės tarnybos, kaip specifinės darbinės veiklos, pobūdžio jų įgyvendinimas gali turėti tam tikrų ypatumų. Tas pats pasakytina apie kitas Konstitucijoje įtvirtintas socialines ir ekonomines teises: Konstitucijos 49 straipsnio 1 dalyje įtvirtintą kiekvieno dirbančio žmogaus teisę turėti poilsį ir laisvalaikį, taip pat kasmetines mokamas atostogas, Konstitucijos 50 straipsnyje įtvirtintą teisę kurti profesines sąjungas, Konstitucijos 52 straipsnyje įtvirtintą teisę gauti senatvės ir invalidumo pensiją, socialinę paramą nedarbo, ligos, našlystės, maitintojo netekimo ir kitais įstatymų numatytais atvejais ir kt. Kita vertus, kai kurios tam tikrų tarnybų valstybės tarnautojų socialinės ir ekonominės teisės gali būti įstatymu apribotos dėl tų tarnybų arba dėl atitinkamų valstybės tarnautojų pareigų specifikos; pavyzdžiui, Konstitucijos 51 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta darbuotojų teisė streikuoti ginant savo ekonominius ir socialinius interesus gali būti įstatymu apribota remiantis šio straipsnio 2 dalimi, kurioje nustatyta, kad šios teisės apribojimus, įgyvendinimo sąlygas ir tvarką nustato įstatymas.

Suprantama, valstybės tarnautojams, kaip ir kitiems asmenims, Konstitucija garantuoja teisę savo pažeistas teises ginti teisme.

Valstybės tarnautojų teisė gauti teisingą apmokėjimą už darbą (Konstitucijos 23 straipsnis, 48 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

<...> Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta kiekvieno piliečio teisė gauti teisingą apmokėjimą už darbą <...> – daugelio kitų konstitucinių teisių įgyvendinimo prielaida, *inter alia* Konstitucijos 23 straipsnyje įtvirtintos nuosavybės teisės viena iš svarbiausių įgyvendinimo prielaidų. Asmeniui, kuris atliko pavestą darbą, pagal Konstituciją atsiranda teisė reikalauti, kad jam būtų sumokėtas visas pagal teisės aktus priklausantis darbo užmokestis (atlyginimas), taip pat kad jis būtų sumokėtas nustatytu laiku. Ši asmens teisė (remiantis ir Konstitucijos 23 straipsniu) yra garantuojama, saugoma ir ginama kaip nuosavybės teisė.

<...>

Aiškūs kriterijai, kuriais remiantis valstybės tarnautojams nustatomas apmokėjimo už darbą dydis (darbo užmokestis), yra esminis kiekvieno piliečio teisės gauti teisingą apmokėjimą už darbą elementas ir turi būti nustatomi įstatymu. Kadangi valstybės tarnautojų profesinė veikla turi būti atlyginama iš valstybės (savivaldybių) biudžeto, biudžete turi būti numatytos lėšos valstybės tarnautojų darbo užmokesčiui.

Konstitucinis Teismas, 2001 m. gruodžio 18 d. nutarime aiškindamas Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalies nuostatą „kiekvienas žmogus turi teisę <...> gauti teisingą apmokėjimą už darbą“ valstybės tarnybos konstitucinės sampratos kontekste, konstatavo: „Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta teisė gauti teisingą apmokėjimą už darbą <...> apskritai reiškia, kad valstybės tarnautojų darbo užmokestis, kuris yra viena pagrindinių prielaidų realizuoti kitus teisėtus jų interesus, turi būti nustatomas įstatymu ir mokamas įstatymų nustatytu laiku.“ Konstitucinis Teismas minėtame nutarime taip pat konstatavo, kad „Konstitucijoje garantuota teisė gauti teisingą apmokėjimą už darbą yra tiesiogiai susijusi su visų asmenų lygybės įstatymui, teismui bei kitoms valstybės institucijoms principu. Draudžiama mažinti darbo užmokestį dėl lyties, rasės, tautybės, pilietybės, politinių įsitikinimų, pažiūros į religiją ir kitų aplinkybių, nesusijusių su dalykinėmis darbuotojų savybėmis, nepasikeitus darbuotojo darbo funkcijoms, darbo apimčiai ir pan.“

Konstitucinė teisė gauti teisingą apmokėjimą už darbą yra susijusi ir su konstituciniu teisėtų lūkesčių apsaugos principu. Konstitucinis Teismas konstatavo, kad „jei asmeniui pagal teisės aktus yra nustatytas tam tikras apmokėjimas už darbą, tai jis ir turi būti mokamas nustatytą laiką“, taip pat kad „teisėtų lūkesčių apsaugos principas siejasi su visų valstybės institucijų pareiga laikytis prisiimtų įsipareigojimų“ ir kad „asmens turi teisę pagrįstai tikėtis, kad jų pagal galiojančius teisės aktus įgytos teisės bus išlaikytos nustatytą laiką ir galės būti realiai įgyvendinamos“ (Konstitucinio Teismo 2001 m. gruodžio 18 d. nutarimas). Teisinį reguliavimą galima keisti tik laikantis iš anksto nustatytos tvarkos ir nepažeidžiant Konstitucijos principų bei normų, būtina *inter alia* laikytis principo *lex retro non agit*, teisinio reguliavimo pataisomis negalima paneigti asmens teisėtų interesų ir teisėtų lūkesčių (Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d., 2001 m. gruodžio 18 d., 2003 m. liepos 4 d. nutarimai).

Pagal Konstituciją negali būti tokios teisinės situacijos, kad valstybės tarnautojui, kuris atliko pavestą darbą, už šį darbą nebūtų mokama, būtų mokama ne nustatytu laiku arba mokama mažiau negu priklauso pagal įstatymus ir jais remiantis išleistus kitus teisės aktus. Atsižvelgiant į kiekvieno piliečio teisės gauti teisingą apmokėjimą už darbą sąsają su nuosavybės teise konstatuotina, kad tokia teisinė situacija reikštų, jog sudaromos teisinės prielaidos teisės aktais pažeisti ir konstitucinę nuosavybės teisę, taigi ne tik Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalį, bet ir Konstitucijos 23 straipsnį.

Teisėtų lūkesčių apsaugos principas nereiškia, kad valstybės tarnautojams atlyginimas už darbą, kuris mokamas iš valstybės biudžeto ar savivaldybės biudžeto lėšų, apskritai negali būti mažinamas, tačiau tai gali būti daroma tik išimtiniais atvejais ir tik jei tai yra būtina siekiant apsaugoti Konstitucijoje įtvirtintas vertybes. Bet net ir tokiais išimtiniais atvejais apmokėjimas už darbą negali būti mažinamas pažeidžiant Konstitucijoje įtvirtintą pusiausvyrą tarp asmens ir visuomenės interesų. Pažymėtina ir tai, kad apmokėjimas už darbą negali būti mažinamas tik atskiroms darbuotojų, kuriems už darbą apmokama iš valstybės biudžeto ar savivaldybės biudžeto lėšų, kategorijoms. Apmokėjimo už darbą mažinimas turi atitikti konstitucinį proporcingumo principą (Konstitucinio Teismo 2001 m. gruodžio 18 d. nutarimas).

<...>

<...> valstybės tarnybos įvairovė suponuoja tai, kad valstybės tarnautojai gali dirbti įvairius darbus, atlikti įvairias užduotis. Valstybės tarnautojai gali eiti pareigas poilsio bei švenčių dienomis ir nakties metu, dirbti kenksmingomis, labai kenksmingomis ir pavojingomis ar kitokiomis darbo sąlygomis, nukrypstančiomis nuo įprastinio darbo režimo.

Minėta, kad Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalyje yra įtvirtinta teisė gauti teisingą apmokėjimą už darbą. Teisingo apmokėjimo už darbą principas nepaneigia įstatymų leidėjo teisės nustatyti įvairias apmokėjimo valstybės tarnautojams už darbą formas, nustatyti įvairias darbo užmokesčio sudedamąsias dalis.

Pabrėžtina, jog pagal Konstituciją negali būti tokios situacijos, kad valstybės tarnautojui, kuris dirba poilsio, švenčių dienomis, nakties metu, dirba kenksmingomis, labai kenksmingomis ar pavojingomis darbo sąlygomis, atlieka įprastą darbo krūvį viršijančią veiklą ar papildomas užduotis, atliekamas viršijant nustatytą darbo trukmę, būtų nemokama arba šis darbas būtų neapmokamas teisingai.

Pensijos už tarnybą Lietuvos valstybei

Žr. 2. Asmens konstitucinis statusas, 2.4. Ekonominės, socialinės ir kultūrinės teisės, 2.4.2. Socialinės teisės, 2.4.2.1. Teisė į socialinę apsaugą, 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas.

Reikalavimai buvusiems valstybės tarnautojams

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Kadangi <...> su valstybės tarnybos santykiais yra glaudžiai susiję ir kai kurie santykiai, susiklostantys asmeniui baigus eiti pareigas valstybės tarnyboje, tai konstituciniai reikalavimai valstybės tarnybai, kaip sistemai, gali lemti tai, kad (pavyzdžiui, siekiant išvengti viešųjų ir privačių interesų konfliktų, užtikrinti pasitikėjimą valstybės tarnyba, apsaugoti kitas konstitucines vertybes) bus nustatomi tam tikri reikalavimai ir buvusiems valstybės tarnautojams. Pavyzdžiui, jiems gali būti nustatomi tam tikri darbinės veiklos apribojimai ir pan. Nustatant tokius apribojimus, visais atvejais būtina paisyti Konstitucijos normų ir principų, apribojimai turi būti proporcingi siekiamam teisėtam ir demokratinėje visuomenėje būtinam, visuomeniškai reikšmingam tikslui.

Valstybės tarnybos samprata; valstybės tarnautojai

Konstitucinio Teismo 2007 m. kovo 20 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas savo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarime yra konstatavęs, <...> kad pagal Konstituciją įstatymų leidėjas turi plačią diskreciją pasirinkti ir įstatymuose įtvirtinti tam tikrą valstybės tarnybos organizavimo modelį.

Valstybės tarnybos sampratos, <...> kuri <...> įtvirtinta Tautos 1992 m. spalio 25 d. referendume priimtoje Konstitucijoje, esminis bruožas yra tas, kad valstybės tarnyba suvokiama kaip tarnyba Lietuvos valstybei ir pilietinei Tautai, t. y. kaip santykių tarp valstybės ir asmenų, kuriems yra pavesta (patikėta) vykdyti tam tikras valstybės funkcijas užtikrinant viešojo administravimo vykdymą ir viešųjų paslaugų teikimą, kad būtų garantuotas visos valstybinės bendruomenės – pilietinės Tautos viešasis interesas, sistema. Valstybė savo funkcijas vykdo per atitinkamų institucijų sistemą, apimančią visų pirma valstybės institucijas, taip pat savivaldybių institucijas (be to, savo funkcijas valstybė gali tam tikra apimtimi vykdyti ir per kitas institucijas, kurioms pagal įstatymus yra pavesta (patikėta) vykdyti tam tikras valstybės funkcijas arba kurios tam tikromis įstatymų apibrėžtomis formomis ir būdais dalyvauja vykdančios valstybės funkcijas). Viešasis administravimas vykdomas ir (arba) viešosios paslaugos yra teikiamos per tose institucijose dirbančius žmones, priimančius atitinkamus sprendimus. Asmenys, dirbantys institucijose, per kurias vykdomos valstybės funkcijos (išskyrus valstybės pareigūnus, vykdančius funkcijas įgyvendinant valstybės valdžią, taip pat savivaldybių tarybų narius), sudaro valstybės tarnautojų korpusą – valstybės tarnyba yra šių asmenų profesinė veikla, susijusi su viešojo intereso garantavimu: vykdančiąjį administravimą ir (arba) teikiant viešąsias paslaugas sprendimus priima profesionalūs valstybės tarnautojai (arba jie dalyvauja tuos sprendimus rengiant, vykdančią, koordinuojant ir (arba) kontroliuojant jų vykdymą

ir kt.); valstybės tarnybos, kaip profesinės veiklos, samprata suponuoja ir jos kvalifikuotumo reikalavimą. Minėta valstybės tarnybos paskirtis (būtent garantuoti viešąjį interesą) lemia valstybės tarnautojų, kaip korpuso, ypatingą formavimo tvarką, jų teisinio statuso specifiką, taip pat jų ypatingą atsakomybę visuomenei už jiems pavestų funkcijų vykdymą (Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas).

<...> tokia valstybės tarnybos samprata, be kita ko, suponuoja, kad valstybės tarnautojų profesinė veikla turi būti atlyginama iš valstybės (savivaldybių) biudžeto. Kita vertus, ši valstybės tarnybos samprata savaime nesudaro prielaidų visus asmenis, kurie dirba valstybės ar savivaldybių institucijose ar kurių veikla yra atlyginama iš valstybės (savivaldybių) biudžeto, kaip valstybės tarnautojus teisės aktuose traktuoti vien tuo pagrindu, kad jie dirba minėtose institucijose arba kad jų veikla yra atlyginama iš valstybės (savivaldybių) biudžeto: valstybės tarnautojais laikytini tie valstybės ar savivaldybių institucijose dirbantys asmenys, kurie (garantuojant viešąjį interesą) priima sprendimus vykdant viešąjį administravimą ir (arba) teikiant viešąsias paslaugas (arba dalyvauja tuos sprendimus rengiant, vykdant, koordinuojant ir (arba) kontroliuojant jų vykdymą ir kt.). Valstybės tarnyba taip pat nelaiikytina tokia veikla, kai asmenys, nors ir dalyvauja vykdant valstybės (ar savivaldybių) funkcijas, tai daro nedirbdami valstybės ar savivaldybių institucijose (Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas).

Ypač pabrėžtina, kad aptariamojoje valstybės tarnybos sampratoje valstybės tarnybos teisiniai santykiai yra traktuojami kaip teisiniai santykiai tarp valstybės tarnautojo ir valstybės, kuri valstybės tarnautojo atžvilgiu atlieka darbdavio vaidmenį; kita vertus, valstybės tarnybos teisiniai santykiai, nepaisant tam tikrų panašumų, nėra tapatūs samdos (darbo) santykiams, susiklostantiems tarp darbuotojo, kuris nėra valstybės tarnautojas, ir darbdavio (nesvarbu, ar tie santykiai susiklosto valstybės ar savivaldybių institucijose, ar kitose įmonėse, įstaigose, organizacijose).

<...>

<...> įsigaliojus Konstitucijai įstatymų leidėjui atsirado pareiga užtikrinti, kad su valstybės tarnyba susiję santykiai būtų reguliuojami taip, kaip reikalauja Konstitucija. Ši pareiga kyla *inter alia* iš Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalies nuostatos, kad piliečiai turi teisę dalyvauti valdant savo šalį tiek tiesiogiai, tiek per demokratiškai išrinktus atstovus, taip pat teisę lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą, iš kitų Konstitucijos nuostatų, įtvirtinančių valstybės tarnybos (civilinėse valstybės institucijose, karinėse bei sukarintose valstybės institucijose) konstitucinę sampratą.

<...>

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad konstitucinė valstybės tarnybos samprata gali būti atskleista tik ją grindžiant pačios Konstitucijos nuostatomis, jų turiniu ir sistemineis sąsajomis; konstitucinė valstybės tarnybos samprata negali būti aiškinama pagal tai, kaip valstybės tarnybos santykius reguliuoja įstatymai ir poįstatyminiai aktai; atskleisti konstitucinės valstybės tarnybos sampratos turinį – konstitucinės jurisprudencijos ir joje formuluojamos oficialiosios konstitucinės doktrinos funkcija. Kita vertus, įstatymų leidėjas turi plačią diskreciją pasirinkti ir įstatymuose įtvirtinti tam tikrą valstybės tarnybos organizavimo modelį, tačiau reguliuodamas valstybės tarnybos santykius įstatymų leidėjas yra sąistomas konstitucinės valstybės tarnybos sampratos, turi paisyti Konstitucijos normų ir principų; pagal savo kompetenciją reguliuodami valstybės tarnybos santykius konstitucinės valstybės tarnybos sampratos turi paisyti ir kiti teisėkūros subjektai (Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas).

Diferencijuotas valstybės tarnautojų ir samdomų (pagal darbo sutartis dirbančių) darbuotojų darbo apmokėjimo santykių teisinis reguliavimas

Konstitucinio Teismo 2007 m. kovo 20 d. nutarimas

<...> valstybės tarnybos samprata, <...> kuri <...> įtvirtinta Tautos 1992 m. spalio 25 d. referendumo priimtoje Konstitucijoje, apima principinę nuostatą, kad valstybės tarnybos santykiai, nepaisant tam tikrų panašumų, savo prigimtimi ir turiniu iš esmės skiriasi nuo santykių, kurie susiklosto tarp darbuotojų, dirbančių pagal samdos (darbo) sutartis, ir atitinkamų darbdavių.

Taigi ir darbo apmokėjimo santykių teisinis reguliavimas, *inter alia* minimaliojo darbo užmokesčio nustatymas, gali skirtis atsižvelgiant į tai, ar yra reguliuojami samdomų (pagal darbo sutartis

dirbančių) darbuotojų ir darbdavių santykiai (net jeigu tų samdomų darbuotojų darbdavys yra valstybė), ar valstybės tarnybos santykiai.

<...>

<...> valstybės orientacija į diferencijuotą darbo apmokėjimo santykių teisinį reguliavimą savaime nesuponuoja jokių diskriminacinių arba su privilegijų suteikimu susijusių nuostatų.

<...> minėta galimybė valstybės tarnautojų darbo apmokėjimo santykius teisiškai reguliuoti kitaip nei kitų asmenų darbo apmokėjimo santykius yra *mutatis mutandis* taikytina ir valstybės politikų, teisėjų, valstybės pareigūnų (iš kurių anaipol ne visi teisės aktuose yra traktuojami kaip valstybės tarnautojai) bei karių darbo apmokėjimo santykių teisiniui reguliavimui.

Valstybės tarnautojų darbo apmokėjimas

Konstitucinio Teismo 2007 m. kovo 20 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas savo aktuose yra suformulavęs plačią valstybės tarnybos oficialią konstitucinę doktriną.

<...> paminėtinos šios valstybės tarnybos oficialios konstitucinės doktrinos nuostatos, suformuluotos *inter alia* Konstitucinio Teismo 2001 m. gruodžio 18 d. ir (arba) 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimuose, kuriuose konstitucinė valstybės tarnybos samprata aiškinama ją susiejant su kitomis Konstitucijos nuostatomis, *inter alia* su Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalimi, konstituciniu asmenų lygiateisiškumo principu, konstituciniu teisėtų lūkesčių apsaugos principu, iš konstitucinio teisinės valstybės principo kylančiu reikalavimu paisyti teisės aktų hierarchijos:

– valstybės tarnybos teisiniai santykiai – tai teisiniai santykiai tarp valstybės tarnautojo ir valstybės, kuri šio asmens atžvilgiu atlieka darbdavio vaidmenį; šie santykiai, nepaisant panašumų, nėra tapatūs darbo santykiams, susiklostantiems tarp darbuotojo, kuris nėra valstybės tarnautojas, ir darbdavio (nesvarbu, ar susiklostantiems valstybės ar savivaldybių institucijose, ar kitose įmonėse, įstaigose, organizacijose); valstybės tarnautojai – ypatinga socialinė grupė, kurios specifika lemia valstybės tarnybos paskirtis ir visuomeninis reikšmingumas, todėl valstybės tarnautojų teisinis statusas, teisių ir laisvių, kurias jie turi pagal Konstituciją ir įstatymus, įgyvendinimas negali neturėti reikšmingų ypatumų;

– valstybės tarnautojų profesinė veikla turi būti atlyginama iš valstybės (savivaldybių) biudžeto; Konstitucija nesudaro prielaidų visus asmenis, kurie dirba valstybės ar savivaldybių institucijose ar kurių veikla yra atlyginama iš valstybės (savivaldybių) biudžeto, teisės aktuose kaip valstybės tarnautojus traktuoti vien tuo pagrindu, kad jie dirba minėtose institucijose arba kad jų veikla yra atlyginama iš valstybės (savivaldybių) biudžeto; valstybės tarnautojais laikytini tie valstybės ar savivaldybių institucijose dirbantys asmenys, kurie (garantuojant viešąjį interesą) priima sprendimus vykdant viešąjį administravimą ir (arba) teikiant viešąsias paslaugas (arba dalyvauja tuos sprendimus rengiant, vykdant, koordinuojant ir (arba) kontroliuojant jų vykdymą ir kt.);

– tuo mastu, kuriuo valstybės tarnybos santykiai yra susiję su žmogaus teisėmis ar laisvėmis, jie turi būti reguliuojami įstatymais, o valstybės tarnybos (ir su ja susiję) procesiniai (procedūriniai) santykiai gali būti reguliuojami ir poįstatyminiais aktais, tačiau taip, kad nebūtų konkurencijos su įstatyme nustatytu teisiniu reguliavimu; aiškūs kriterijai, kuriais remiantis valstybės tarnautojams nustatomas apmokėjimo už darbą dydis (darbo užmokestis), yra esminis kiekvieno piliečio teisės gauti teisingą apmokėjimą už darbą elementas ir turi būti nustatomi įstatymu; biudžete turi būti numatytos lėšos valstybės tarnautojų darbo užmokesčiui;

– Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta kiekvieno žmogaus teisė gauti teisingą apmokėjimą už darbą yra daugelio kitų konstitucinių teisių įgyvendinimo prielaida ir valstybės tarnautojui turi būti garantuojama ne mažesniu mastu, negu kitiems darbuotojams, tačiau dėl valstybės tarnybos, kaip specifinės darbinės veiklos, pobūdžio jos įgyvendinimas gali turėti tam tikrų ypatumų; asmeniui, kuris atliko pavestą darbą, pagal Konstituciją atsiranda teisė reikalauti, kad jam būtų sumokėtas visas pagal teisės aktus priklausantis darbo užmokestis (atlyginimas), taip pat kad jis būtų sumokėtas nustatytu laiku, taigi ir valstybės tarnautojų darbo užmokestis turi būti mokamas įstatymų nustatytu laiku; ši asmens teisė (remiantis ir Konstitucijos 23 straipsniu) yra garantuojama, saugoma ir ginama kaip nuosavybės teisė;

– jei valstybės tarnautojui (ar kitam darbuotojui) pagal teisės aktus yra nustatytas tam tikras apmokėjimas už darbą, tai jis ir turi būti mokamas nustatytą laiką; valstybės tarnautojai (ir kiti darbuotojai) turi teisę pagrįstai tikėtis, kad jų pagal galiojančius teisės aktus įgytos teisės bus išlaikytos nustatytą laiką ir galės būti realiai įgyvendinamos; teisinį reguliavimą galima keisti tik laikantis iš anksto nustatytos tvarkos ir nepažeidžiant Konstitucijos principų bei normų; būtina *inter alia* laikytis principo *lex retro non agit*; teisinio reguliavimo pataisomis negalima paneigti asmens teisėtų interesų ir teisėtų lūkesčių; pagal Konstituciją negali būti tokios teisinės situacijos, kad valstybės tarnautojui, kuris atliko pavestą darbą, už šį darbą nebūtų mokama, būtų mokama ne nustatytu laiku arba mokama mažiau negu priklauso pagal įstatymus ir jais remiantis išleistus kitus teisės aktus;

– pagal Konstituciją draudžiama mažinti valstybės tarnautojams darbo užmokestį dėl aplinkybių, nesusijusių su dalykinėmis darbuotojų savybėmis, nepasikeitus darbuotojo darbo funkcijoms, darbo apimčiai ir pan.;

– konstitucinis teisėtų lūkesčių apsaugos principas nereiškia, kad valstybės tarnautojams atlyginimas už darbą, kuris mokamas iš valstybės biudžeto ar savivaldybės biudžeto lėšų, apskritai negali būti mažinamas, tačiau tai gali būti daroma tik išimtiniais atvejais ir tik jei tai yra būtina siekiant apsaugoti Konstitucijoje įtvirtintas vertybes; net ir tokiais išimtiniais atvejais apmokėjimas už darbą negali būti mažinamas pažeidžiant Konstitucijoje įtvirtintą asmens ir visuomenės interesų pusiausvyrą; apmokėjimas už darbą negali būti mažinamas tik atskiroms darbuotojų, kuriems už darbą apmokama iš valstybės biudžeto ar savivaldybės biudžeto lėšų, kategorijoms; apmokėjimo už darbą mažinimas turi atitikti konstitucinį proporcingumo principą.

Reguliuojant valstybės tarnautojų darbo apmokėjimo santykius privalu paisyti ir konstitucinio socialinės darnos imperatyvo, konstitucinio valstybės socialinės orientacijos principo, kitų Konstitucijos nuostatų.

Šiame kontekste paminėtina, kad, kaip savo 1998 m. rugsėjo 24 d. nutarime yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, „siekiant užtikrinti pusiausvyrą tarp darbdavio ir darbuotojo, darbo santykiuose darbuotojams nustatomos garantijos, kurių šalys susitarimu negali sumažinti“, *inter alia* „minimalus darbo užmokestis“, kuris yra būtinas „siekiant apsaugoti darbuotojo socialines reikmes“.

<...>

<...> konstituciniai teisingo apmokėjimo už darbą reikalavimai, taikytini <...> kitiems asmenims (darbuotojams) [valstybės politikams, teisėjams, valstybės pareigūnams, kariams], iš esmės nesiskiria nuo tų, kurie yra taikytini teisingam apmokėjimui už darbą valstybės tarnautojams; šiame Konstitucinio Teismo nutarime išdėstytose ankstesniuose Konstitucinio Teismo aktuose suformuluotos valstybės tarnautojų darbo apmokėjimo oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatos *mutatis mutandis* taikytinos visiems iš valstybės (savivaldybių) biudžeto atlyginimą gaunantiems asmenims.

Tai pasakytina ir apie toliau dėstomus valstybės tarnautojų darbo apmokėjimo santykių teisinio reguliavimo imperatyvus – jie taip pat *mutatis mutandis* taikytini kitiems iš valstybės (savivaldybių) biudžeto atlyginimą gaunantiems asmenims.

<...> valstybė gali pasirinkti įvairias darbo apmokėjimo sistemas; <...> nėra negalimos nei tokia sistema, kai nustatoma fiksuoto dydžio alga, nei tokia sistema, kai nustatomos minimali ir maksimali algos atitinkamoms pareigoms, nei tokia sistema, kai darbo užmokestis yra reguliuojamas taikant koeficientus, kurių pagrindu imamas tam tikras nustatytas dydis (tokį darbo užmokestį gali sudaryti ir kelios sudedamosios dalys).

Pažymėtina, kad iš Konstitucijos neišplaukia, kad valstybės tarnautojams negali būti taikoma kuri nors iš minėtų darbo apmokėjimo sistemų: tokia sistema, kai nustatoma fiksuoto dydžio alga; tokia sistema, kai nustatomos minimali ir maksimali algos atitinkamoms pareigoms; tokia sistema, kai darbo užmokestis yra reguliuojamas taikant koeficientus, kurių pagrindu imamas tam tikras nustatytas dydis.

Galimybė pasirinkti įvairias darbo apmokėjimo sistemas ir valstybės tarnybos teisinių santykių ypatumai, palyginti su darbo santykiais, suponuoja ir galimybę valstybės tarnautojų darbo apmokėjimo santykius reguliuoti kitaip negu kitų darbuotojų, *inter alia* nustatyti skirtingas darbo apmokėjimo sistemas valstybės tarnautojams (taip pat kitų iš biudžeto finansuojamų institucijų darbuotojams) ir kitiems dirbantiems asmenims.

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad valstybės tarnybos sistemos vieningumas nepa- neigia galimybės tam tikrus valstybės tarnybos santykius reguliuoti diferencijuotai, kad valstybės tarnybos santykių diferencijuotas teisinis reguliavimas grindžiamas valstybės (savivaldybių) insti- tucijų bei jų vykdomų funkcijų ypatumais, šių institucijų vieta visų institucijų, per kurias vykdomos valstybės funkcijos, sistemoje, joms nustatytais įgaliojimais, atitinkamiems valstybės tarnautojams būtinomis profesinėmis savybėmis, kitais svarbiais veiksniais (Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas).

Taigi iš principo nėra negalimas ne tik valstybės tarnautojų ir ne valstybės tarnautojų darbo apmokėjimo santykių diferencijuotas teisinis reguliavimas, bet ir toks valstybės tarnautojų darbo apmokėjimo santykių diferencijuotas teisinis reguliavimas, kai ne visų valstybės tarnautojų atžvil- giu šie santykiai teisės aktais yra reguliuojami vienodai. Žinoma, tokiu atveju būtina paisyti kons- titucinių asmenų lygiateisiškumo, teisingumo, proporcingumo principų.

<...> valstybės tarnybos santykių diferencijuoto teisinio reguliavimo galimybė suponuoja ir galimybę skirtingai reguliuoti valstybės tarnautojų darbo apmokėjimo santykius, skirtingoms (pa- gal tam tikrus aiškius kriterijus skiriamoms) valstybės tarnautojų grupėms taikyti *inter alia* skirtin- gas darbo apmokėjimo sistemas.

Konstitucinė valstybės tarnybos samprata; reikalavimai valstybės tarnybai (valstybės tar- nybos sistemos vientisumas, lojalumas Lietuvos valstybei ir jos konstitucinei santvarkai, pa- klusimas Konstitucijai ir teisei, viešojo intereso garantavimas, kvalifikuotumas)

Konstitucinio Teismo 2007 m. rugpjūčio 13 d. nutarimas

Konstitucinė valstybės tarnybos samprata gali būti atskleista tik ją grindžiant pačios Konsti- tucijos nuostatomis, jų turiniu ir sisteminėmis sąsajomis; konstitucinė valstybės tarnybos samprata negali būti aiškinama remiantis tuo, kaip valstybės tarnybos santykius reguliuoja įstatymai ir po- įstatyminiai teisės aktai; atskleisti konstitucinės valstybės tarnybos sampratos turinį – konstituci- nės jurisprudencijos ir joje formuluojamos oficialios konstitucinės doktrinos funkcija; kita vertus, įstatymų leidėjas turi plačią diskreciją pasirinkti ir įstatymuose įtvirtinti tam tikrą valstybės tarny- bos organizavimo modelį, tačiau reguliuodamas valstybės tarnybos santykius įstatymų leidėjas yra saistomas konstitucinės valstybės tarnybos sampratos, jis turi paisyti Konstitucijos normų ir prin- cipų; pagal savo kompetenciją reguliuodami valstybės tarnybos santykius konstitucinės valstybės tarnybos sampratos turi paisyti ir kiti teisėkūros subjektai (Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d., 2007 m. kovo 20 d. nutarimai).

Valstybės tarnybos santykiai (plačiausia prasme) apima santykius, susijusius su piliečio kons- titucinės teisės lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybės tarnybą įgyvendinimu, taip pat santykius, susiklostančius piliečiui įstojus į valstybės tarnybą ir einant pareigas valstybės tarnyboje; su valstybės tarnybos santykiais yra glaudžiai susiję ir kai kurie santykiai, susiklostan- tys asmeniui baigus eiti pareigas valstybės tarnyboje (pavyzdžiui, santykiai, susiję su tam tikrais buvusių valstybės tarnautojų darbinės veiklos apribojimais, su pensijomis, skiriamomis ir moka- momis buvusiems valstybės tarnautojams, ir kt.) (Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas).

Konstitucinis Teismas savo aktuose yra suformulavęs plačią oficialią konstitucinę valstybės tarnybos doktriną.

<...> paminėtinos šios oficialios konstitucinės valstybės tarnybos doktrinos nuostatos, su- formuluotos *inter alia* Konstitucinio Teismo 1999 m. kovo 4 d. ir 2004 m. gruodžio 13 d. nu- tarimuose, kuriuose konstitucinė valstybės tarnybos samprata aiškinama ją susiejant su kitomis Konstitucijos nuostatomis:

– valstybės tarnyba yra valstybės tarnautojų korpusą sudarančių asmenų profesinė veikla, susijusi su viešojo intereso garantavimu; profesionalūs valstybės tarnautojai priima sprendimus vykdant viešąjį administravimą ir (arba) teikiant viešąsias paslaugas (arba dalyvauja tuos sprendi- mus rengiant, vykdant, koordinuojant ir (arba) kontroliuojant jų vykdymą ir kt.), tačiau nevykdo funkcijų įgyvendinant valstybės valdžią; valstybės tarnautojai – ypatinga socialinė grupė, kurios specifiką lemia valstybės tarnybos paskirtis ir visuomeninis reikšmingumas;

– įstatymais, kitais teisės aktais turi būti nustatytas toks valstybės tarnautojų teisinis statusas, kuris atitiktų konstitucinę valstybės tarnybos, kaip ypatingos – iš valstybės (savivaldybių) biudžeto atlyginamos – profesinės veiklos priimant sprendimus viešojo administravimo ir (arba) viešųjų paslaugų teikimo srityje (arba dalyvaujant tuos sprendimus rengiant, vykdant, koordinuojant ir (arba) kontroliuojant jų vykdymą ir kt.) sistemos, sampratą, suponuojančią *inter alia* valstybės tarnybos, kaip sistemos, vidinį mobilumą, joje dirbančių asmenų žinių, įgūdžių ir patirties perimamumą, taip pat tokį veiklos vykdant valstybės funkcijas ir garantuojant viešąjį interesą tęstinumą;

– tai, kad valstybės tarnybos paskirtis – garantuoti viešąjį interesą valstybės ir savivaldybių institucijoms vykdant viešąjį administravimą ir teikiant viešąsias paslaugas, o ne privačius šia veikla užsiimančių darbuotojų interesus, lemia valstybės tarnautojų, kaip korpuso, ypatingą formavimo tvarką, jų teisinio statuso specifiką, taip pat jų ypatingą atsakomybę visuomenei už jiems pavestų funkcijų vykdymą;

– vienas iš valstybės tarnybos konstitucinės sampratos elementų, kartu ir reikalavimų, kurių privalu paisyti organizuojant valstybės tarnybą ir reguliuojant valstybės tarnybos santykius, yra valstybės tarnybos sistemos vientisumas; tačiau atsižvelgiant į valstybės funkcijų, įgyvendinamų per atitinkamas institucijas, įvairovę, valstybės tarnybos sistemos vientisumas nepaneigia galimybės tam tikrus valstybės tarnybos santykius reguliuoti diferencijuotai;

– pasirinktas valstybės tarnybos sistemos modelis, organizavimo ir funkcionavimo pagrindai turi būti nustatyti įstatymu;

– pagal Konstituciją valstybės tarnyba – tai tarnyba Lietuvos valstybei ir pilietinei Tautai, todėl valstybės tarnyba turi būti lojali Lietuvos valstybei ir jos konstitucinei santvarkai; ji turi būti organizuota taip, kad valstybės ir savivaldybių institucijose sprendimus vykdant viešąjį administravimą ir teikiant viešąsias paslaugas priimtų (arba dalyvautų tuos sprendimus rengiant, vykdant, koordinuojant ir (arba) kontroliuojant jų vykdymą ir kt.) tik lojalūs Lietuvos valstybei ir jos konstitucinei santvarkai žmonės; Konstitucija netoleruoja tokių situacijų, kai kuri nors valstybės tarnybos sistemos grandis, kuri nors valstybės ar savivaldybės institucija arba atskiri valstybės tarnautojai veikia priešingai Lietuvos valstybės interesams ar pažeidžia Lietuvos valstybės konstitucinę tvarką; valstybės institucijose gali dirbti tik lojalūs tai valstybei asmenys, kurių ištikimybė jai ir patikimumas nekelia jokių abejonių;

– dėl valstybės tarnybos lojalumo Lietuvos valstybei konstitucinio imperatyvo valstybės tarnybai kyla ypatingi reikalavimai; valstybės tarnautojai ne tik privalo patys nepažeisti Konstitucijos ir teisės, bet ir turi pareigą imtis visų reikalingų pozityvių veiksmų saugodami Lietuvos Respublikos konstitucinę santvarką;

– valstybės tarnyba turi veikti paklusdama tik Konstitucijai ir teisei; kiekviena valstybės ar savivaldybės institucija, per kurią vykdomos valstybės funkcijos, kiekvienas valstybės tarnautojas turi paisyti teisėtumo reikalavimų; valstybės tarnautojai turi nepiktnaudžiauti jiems nustatytomis galiomis, nepažeisti teisės aktų reikalavimų; pagal Konstituciją įstatymų leidėjas turi pareigą valstybės tarnybos santykius reguliuoti, o valstybės tarnybos sistema turi veikti taip, kad ne tik būtų nustatyta atsakomybė už valstybės tarnyboje padarytus pažeidimus, bet ir kad asmenys, padarę pažeidimus valstybės tarnyboje, būtų iš tikrųjų traukiami atsakomybėn;

– valstybės tarnyboje turi dominuoti viešasis, o ne privatus interesas; valstybės tarnyboje turi būti išvengta viešųjų ir privačių interesų konfliktų, neturi būti sudaroma prielaidų tokiems konfliktams kilti; valstybės tarnybos teikiamomis galimybėmis negali būti pasinaudojama asmeniniam pasipelnymui; garantuojant viešąjį interesą, būtina išvengti nepagrįsto ir neteisėto interesų grupių poveikio, juo labiau spaudimo valstybės tarnautojams, priimantiems sprendimus vykdant viešąjį administravimą ir teikiant viešąsias paslaugas (arba dalyvaujantiems tuos sprendimus rengiant, vykdant, koordinuojant ir (arba) kontroliuojant jų vykdymą ir kt.); įstatymų leidėjas pagal Konstituciją turi pareigą teisės aktais nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad nebūtų sudaryta teisinių prielaidų visiems asmenims, priimantiems visuomenei ir valstybei reikšmingus sprendimus, veikti ne Tautos ir Lietuvos valstybės, bet savo asmeniniais ar grupiniais interesais, naudotis savo statusu savo ar sau artimų asmenų arba kitų asmenų privačiai naudai gauti;

– būtinumas nuolat veiksmingai vykdyti viešąjį administravimą ir teikti viešąsias paslaugas garantuojant viešąjį interesą, valstybės tarnybos, kaip profesinės veiklos, samprata, valstybės tarny-

bos veiksmingumo reikalavimas valstybės tarnybai kelia ir kvalifikuotumo reikalavimą; valstybės tarnyba turi būti kvalifikuota, einantieji pareigas joje turi sugebėti atlikti jiems keliamus uždavinius; tai suponuoja gana didelius (didesnius, palyginti su reikalavimais kitiems darbuotojams) kvalifikacinius ir profesinius reikalavimus valstybės tarnautojams, ypač pareigūnams (pirmiausia tiems, kurie sprendimus priima vienasmeniškai), taip pat būtinybę užtikrinti galimybę šiems asmenims valstybės tarnyboje nuolat gerinti savo profesinę kompetenciją; <...>.

Teisė stoti į valstybės tarnybą (Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2007 m. rugpjūčio 13 d. nutarimas

<...> paminėtinos šios oficialios konstitucinės valstybės tarnybos doktrinos nuostatos <...>:

<...>

– konstituciniai reikalavimai valstybės tarnybai kaip sistemai savo ruožtu suponuoja ir tam tikrus konstituciškai pagrįstus reikalavimus asmenims, kurie siekia įgyvendinti savo konstitucinę teisę lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą arba jau yra įgyvendinę šią savo konstitucinę teisę, t. y. jau yra tapę valstybės tarnautojais; su konstituciniais reikalavimais asmenims, kurie siekia įgyvendinti arba jau yra įgyvendinę savo teisę lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą, yra susijusios konstituciškai pagrįstos ir būtinos garantijos asmenims, stojantiems į valstybės tarnybą, ir garantijos valstybės tarnautojams;

– lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą – konstitucinė piliečio teisė; tuo mastu, kuriuo valstybės tarnybos santykiai yra susiję su žmogaus teisėmis ar laisvėmis, jie turi būti reguliuojami įstatymais; valstybės tarnybos (ir su ja susiję) procesiniai (procedūriniai) santykiai gali būti reguliuojami poįstatyminiais aktais, tačiau taip, kad nebūtų konkurencijos su įstatyme nustatytu teisiniu reguliavimu;

– Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalies nuostata „Piliečiai turi teisę <...> lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą“ yra susijusi su Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalies nuostata „Kiekvienas žmogus gali laisvai pasirinkti darbą“ kaip *lex specialis* su *lex generalis*; pagal Konstituciją asmuo, siekiantis įgyvendinti savo konstitucinę teisę į darbą, turi teisę laisvai apsispręsti, ar rinktis darbą privačioje srityje arba privatų verslą, ar siekti būti priimtam į valstybės tarnybą;

– piliečio konstitucinė teisė lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą, kaip kiekvieno asmens konstitucinės teisės laisvai pasirinkti darbą atmaina, ypač atsižvelgiant į Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalies nuostatą „lygiomis sąlygomis“, yra sietina su konstituciniu asmenų lygiateisiškumo (asmenų lygybės įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ar pareigūnams) principu; piliečiai, siekiantys būti priimti į valstybės tarnybą, negali būti diskriminuojami arba jiems negali būti teikiama privilegijų nei Konstitucijos 29 straipsnio 2 dalyje *expressis verbis* nurodytais, nei kitais konstituciškai nepateisinamais pagrindais; konstitucinis lygių sąlygų stojant į valstybės tarnybą imperatyvas suponuoja stojančiųjų konkurenciją, taip pat objektyvų, nešališką stojančiųjų į valstybės tarnybą vertinimą ir atranką;

– sudarydamas teisinės prielaidas įgyvendinti teisę laisvai pasirinkti darbą bei verslą (taigi ir stoti į valstybės tarnybą), įstatymų leidėjas turi įgaliojimus, atsižvelgdamas į darbo pobūdį, nustatyti teisės laisvai pasirinkti darbą įgyvendinimo sąlygas; tai darydamas jis turi paisyti Konstitucijos; valstybė, įgyvendindama savo priedermę užtikrinti nacionalinį saugumą, tinkamą jaunimo auklėjimą, švietimą, patikimą finansų sistemą, valstybės paslapčių apsaugą ir t. t., turi teisę nustatyti papildomus, specialius reikalavimus stojantiems į darbą svarbiausiose ūkio ir verslo srityse; profesinės kompetencijos reikalavimai taip pat neprieštarauja žmogaus teisei laisvai pasirinkti darbą ar verslą;

– piliečiui, stojančiam į valstybės tarnybą, gali ir turi būti keliami tam tikri bendrieji reikalavimai – stojimo į valstybės tarnybą bendrosios sąlygos, kurių neatitinkantis asmuo negalės tapti valstybės tarnautoju; minėti reikalavimai turi būti aiškūs ir bendri visiems, kurie siekia atitinkamų pareigų valstybės tarnyboje, stojančiajam į valstybės tarnybą jie turi būti žinomi iš anksto; jie turi būti nustatyti įstatymu; iš tokių bendrųjų reikalavimų – stojimo į valstybės tarnybą bendrųjų sąlygų paminėtini: lojalumas Lietuvos valstybei ir jos konstitucinei santvarkai, Konstitucijos ir teisės sistemos pagrindų (įskaitant žmogaus teisių ir laisvių katalogą) išmanymas, geras valstybinės kalbos mokėjimas, konflikto tarp siekiamų pareigų ir privačiųjų interesų nebuvimas (arba tokio konflikto

pašalinimas iki asmeniui pradėdant eiti pareigas, kurių jis siekia) ir kt.; taip pat gali būti nustatyti bendrieji reikalavimai, susiję su stojančiojo asmeninėmis savybėmis, reputacija, išsilavinimu ir kt.; gali būti nustatytos ir konstituciškai pagrįstos bendrosios sąlygos, dėl kurių asmeniui neleidžiama stoti į valstybės tarnybą;

– teisės aktais gali būti nustatyti ir specialieji reikalavimai asmenims, siekiantiems tam tikrų pareigų valstybės tarnyboje ar konkrečioje valstybės ar savivaldybės įstaigoje, – specialiosios sąlygos siekiantiesiems tam tikrų pareigų valstybės tarnyboje; šios specialiosios stojimo į valstybės tarnybą sąlygos gali būti diferencijuojamos pagal atitinkamų pareigų valstybės tarnyboje turinį; nustatant šias sąlygas privalo paistyti Konstitucijos; jos taip pat turi būti aiškios ir bendros visiems, kurie siekia atitinkamų pareigų valstybės tarnyboje, stojantiesiems į valstybės tarnybą jos turi būti žinomos iš anksto; iš tokių reikalavimų – stojimo į valstybės tarnybą specialiųjų sąlygų paminėtini profesinės kompetencijos, patirties, kalbų mokėjimo ir specialiųjų žinių ar įgūdžių ir pan. reikalavimai, taip pat reikalavimai, susiję su stojančiojo reputacija, asmeninėmis savybėmis ir kt.; priimant į tam tikras pareigas gali būti nustatomos labai įvairios specialiosios sąlygos, pavyzdžiui, susijusios su asmens sveikata, fizinėmis galimybėmis, ryšiais su kitais asmenimis ir kt.; visi nustatyti specialieji stojimo į valstybės tarnybą reikalavimai turi būti konstituciškai pateisinami;

– Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalyje nustatyta piliečių teisė lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą nėra absoliuti; valstybė negali įsipareigoti ir neįsipareigoja kiekvieno asmens priimti dirbti valstybinėje tarnyboje; kuo aukštesnės pareigos, kuo svarbesnė veiklos sritis, tuo didesni reikalavimai keliami šias pareigas einantiems asmenims.

Pretendentų į pareigas valstybės tarnyboje ir valstybės tarnautojų patikimumo patikra

Konstitucinio Teismo 2007 m. rugpjūčio 13 d. nutarimas

<...> įstatymų leidėjas ne tik gali, bet ir privalo nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris leistų patikrinti siekiančių eiti pareigas valstybės tarnyboje asmenų patikimumą – lojalumą Lietuvos valstybei, reputaciją ir t. t. Pretendentų į pareigas valstybės tarnyboje patikimumas turi būti tikrinamas dar prieš jiems pradėdant eiti pareigas; kai valstybės tarnautojai eina pareigas, jų patikimumas taip pat gali būti tikrinamas, jeigu dėl jo kyla pagrįstų abejonių.

Pabrėžtina, kad tokia asmenų patikimumo patikra turi būti reglamentuojama griežtai paisant Konstitucijos normų ir principų; *inter alia* turi būti paisoma konstitucinio teisinės valstybės principo, suponuojančio, be kita ko, tinkamą teisinį procesą.

Minėtos asmens, siekiančio eiti arba einančio pareigas valstybės ar savivaldybės įstaigoje, patikimumo patikros vykdymo pagrindai turi būti nustatyti įstatymu; poįstatymiais teisės aktais gali būti nustatyta tokios patikros vykdymo tvarka.

Ypač pabrėžtina, kad šių asmens (ir siekiančio pareigų valstybės tarnyboje, ir jas jau einančio) patikimumo patikros santykių teisinis reglamentavimas turi būti toks, kad nebūtų sudaryta prielaidų dirbtinėms priekaboms, dėl kurių asmuo būtų nepriimamas į valstybės tarnybą, o asmuo, einantis pareigas valstybės tarnyboje, turėtų iš jų pasitraukti, t. y. kad mažareikšmiai, atsitiktiniai ir pan. faktai ir aplinkybės netaptų pagrindu konstatuoti asmens, siekiančio eiti arba einančio pareigas valstybės ar savivaldybės įstaigoje, nepatikimumo, juo labiau kad asmens nepatikimumas nebūtų konstatuojamas remiantis vien prielaidomis.

<...> pagal Konstituciją valstybė negali įsipareigoti ir neįsipareigoja kiekvieno asmens priimti dirbti valstybės tarnyboje.

Taigi, jeigu yra pagrįstai konstatuotas asmens, siekiančio tam tikrų pareigų valstybės tarnyboje, nepatikimumas, toks asmuo negali būti priimamas į atitinkamas pareigas.

Valstybės tarnybos santykių teisinis reguliavimas

Konstitucinio Teismo 2008 m. sausio 22 d. nutarimas

<...> kaip yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, valstybės tarnybos (ir su ja susiję) procesiniai (procedūriniai) santykiai gali būti reguliuojami poįstatymiais aktais, tačiau taip, kad nebūtų konkurencijos su įstatyme nustatytu teisiniu reguliavimu (Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d., 2007 m. rugpjūčio 13 d. nutarimai).

Valstybės tarnybos skaidrumas

Konstitucinio Teismo 2008 m. sausio 22 d. nutarimas

Visuotinai pripažįstama, kad skaidrumas, kaip viešosios valdžios institucijų ir pareigūnų veiklos principas, suponuoja informacijos sklaidą ir komunikavimą, atvirumą ir viešumą (tiek, kiek tai nekenkia kitoms teisės saugomoms vertybėms), atskaitingumą atitinkamai bendruomenei ir sprendimus priimančių pareigūnų atsakomybę už tuos sprendimus, taip pat tai, kad priimami sprendimai turi būti pagrįsti, aiškūs, kad juos, iškilus reikalui, būtų galima racionaliai motyvuoti; kiti asmenys turi turėti galimybę tuos sprendimus nustatytą tvarka ginčyti. Skaidrumas sietinas su dalyvaujama demokratija, informacijos laisve, galimybė piliečiams ir kitiems asmenims kritikuoti valdžios įstaigų veiklą. Valstybės tarnybos skaidrumas yra būtina prielaida neįsigalėti korupcijai, protekcionizmui, vienu asmenų diskriminavimui ir privilegijų teikimui kitiems, užkirsti kelią piktnaudžiavimams valdžia, taigi ir būtina prielaida žmonėms pasitikėti viešosios valdžios institucijomis ir apskritai valstybe.

<...> valstybės tarnybos skaidrumo reikalavimas Konstitucijoje nėra paminėtas *expressis verbis*, bet tai anaipol nereiškia, kad valstybės tarnybos skaidrumas netraktuotinas kaip iš Konstitucijos kylantis imperatyvas. Priešingai, valstybės tarnybos skaidrumas – tai konstitucinis principas. Valstybės tarnybos skaidrumo imperatyvas kyla iš įvairių Konstitucijos nuostatų – normų ir principų, *inter alia* iš jos 5 straipsnio nuostatų, kad valdžios galias riboja Konstitucija (2 dalis) ir kad valdžios įstaigos tarnauja žmonėms (3 dalis), 25 straipsnio nuostatų, įtvirtinančių įsitikinimų raiškos laisvę ir laisvę ieškoti, gauti ir skleisti informaciją bei idėjas, taip pat ir piliečio teisę įstatymo nustatyta tvarka gauti valstybės įstaigų turimą informaciją apie jį (5 dalis), 33 straipsnio nuostatų, kad piliečiai turi teisę dalyvauti valdant savo šalį tiek tiesiogiai, tiek per demokratiškai išrinktus atstovus, taip pat teisę lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą (1 dalis), kad piliečiams laiduojama teisė kritikuoti valstybės įstaigų ar pareigūnų darbą, apskusti jų sprendimus ir kad draudžiama persekioti už kritiką (2 dalis), taip pat kad piliečiams laiduojama peticijos teisė, kurios įgyvendinimo tvarką nustato įstatymas (3 dalis).

<...> valstybės tarnybos skaidrumo principas aiškintinas atsižvelgiant ir į kitas Konstitucijos nuostatas, *inter alia* į jos preambulėje skelbiamą pilietinės visuomenės siekį, konstitucinius pilietiško, atviros visuomenės ir socialinės darnos imperatyvus, konstitucinius teisinės valstybės, asmenų lygiateisiškumo, teisingumo, demokratijos, atsakingo valdymo principus, taip pat konstitucinę valstybės tarnybos sampratą, suponuojančią, be kita ko, jos, kaip sistemos, viešumą ir atvirumą.

<...>

Konstitucinis valstybės tarnybos skaidrumo imperatyvas suponuoja tam tikrus reikalavimus, kurių viešosios valdžios institucijos, jų pareigūnai ir valstybės tarnautojai privalo paisyti formuodami valstybės tarnautojų korpusą.

Teisė stoti į valstybės tarnybą; bendrosios ir specialiosios stojimo į valstybės tarnybą sąlygos (Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2008 m. sausio 22 d. nutarimas

<...> pagal Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalį piliečiai turi teisę lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą. Ši teisė sietina *inter alia* su Konstitucijos 48 straipsnyje įtvirtinta kiekvieno žmogaus teise laisvai pasirinkti darbą (Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d., 2007 m. rugpjūčio 13 d. nutarimai).

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad piliečių teisė lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą (Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalis) nėra absoliuti: valstybė negali išpareigoti ir neįsipareigoja kiekvieno asmens priimti dirbti valstybinėje tarnyboje; valstybės tarnyba turi būti kvalifikuota, turi sugebėti atlikti jai keliamus uždavinius; norintieji tapti valstybės tarnautojais, pareigūnais paprastai privalo turėti atitinkamą išsilavinimą, profesinę patirtį, kai kurias asmens savybes, be to, kuo aukštesnės pareigos, kuo svarbesnė veiklos sritis, tuo didesni reikalavimai keliami šias pareigas einantiems asmenims (Konstitucinio Teismo 1999 m. kovo 4 d., 2007 m. rugpjūčio 13 d. nutarimai).

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs ir tai, kad konstitucinė valstybės tarnybos paskirtis, ypatingi uždaviniai, keliami valstybės tarnybai, lemia tai, kad piliečiui, stojančiam į valstybės tarny-

ba, gali ir turi būti keliami tam tikri bendrieji reikalavimai – stojimo į valstybės tarnybą bendrosios sąlygos, kurių neatitinkantis asmuo negalės tapti valstybės tarnautoju. Minėti reikalavimai turi būti aiškūs ir bendri visiems, kurie siekia atitinkamų pareigų valstybės tarnyboje, stojančiajam į valstybės tarnybą jie turi būti nustatyti įstatymu ir žinomi iš anksto. Iš tokių bendrųjų reikalavimų – stojimo į valstybės tarnybą bendrųjų sąlygų paminėtini: lojalumas Lietuvos valstybei ir jos konstitucinei santvarkai, Konstitucijos ir teisės sistemos pagrindų (įskaitant žmogaus teisių ir laisvių katalogą) išmanymas, valstybinės kalbos geras mokėjimas, konflikto tarp siekiamų pareigų ir privačių interesų nebuvimas (arba tokio konflikto pašalinimas iki asmeniui pradendant eiti pareigas, kurių jis siekia) ir kt. Taip pat gali būti nustatyti bendrieji reikalavimai, susiję su stojančiojo asmeninėmis savybėmis, reputacija, išsilavinimu ir kt. Gali būti nustatytos ir konstituciškai pagrįstos bendrosios sąlygos, dėl kurių asmeniui neleidžiama stoti į valstybės tarnybą. Valstybės tarnybai, kaip sistemai, keliami profesionalumo, kvalifikuotumo reikalavimai suponuoja ir tai, kad teisės aktais gali būti nustatyti ir specialieji reikalavimai asmenims, siekiantiems tam tikrų pareigų valstybės tarnyboje ar konkrečioje valstybės arba savivaldybės įstaigoje, – specialiosios sąlygos siekiantiesiems tam tikrų pareigų valstybės tarnyboje; šios specialiosios stojimo į valstybės tarnybą sąlygos gali būti diferencijuojamos pagal atitinkamų pareigų valstybės tarnyboje turinį. Iš tokių reikalavimų – specialiųjų stojimo į valstybės tarnybą sąlygų paminėtini profesinės kompetencijos, patirties, kalbų mokėjimo ir specialių žinių ar įgūdžių ir panašūs reikalavimai, taip pat reikalavimai, susiję su stojančiojo reputacija, asmeninėmis savybėmis ir kt., o priimant į tam tikras pareigas gali būti nustatomos labai įvairios specialiosios sąlygos, pavyzdžiui, susijusios su asmens sveikata, fizinėmis galimybėmis, ryšiais su kitais asmenimis ir kt. Visi nustatyti specialieji stojimo į valstybės tarnybą reikalavimai turi būti konstituciškai pateisinami, priešingu atveju bus pažeista ir piliečio konstitucinė teisė lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą, ir žmogaus konstitucinė teisė laisvai pasirinkti darbą (Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas).

<...> sprendžiant dėl pretendentų į atitinkamas pareigas valstybės tarnyboje būtina paisyti asmenų lygiateisiškumo (asmenų lygybės įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ar pareigūnams) principo. Konstitucinis lygių sąlygų stojant į valstybės tarnybą imperatyvas suponuoja stojančiųjų konkurenciją, taip pat objektyvų, nešališką stojančiųjų į valstybės tarnybą vertinimą ir atranką. Piliečiai, siekiantys būti priimti į valstybės tarnybą, negali būti diskriminuojami arba jiems negali būti teikiama privilegijų nei Konstitucijos 29 straipsnio 2 dalyje *expressis verbis* nurodytais, nei kitais konstituciškai nepateisinamais pagrindais. Asmuo, kuris mano, kad jam stojant į valstybės tarnybą buvo pažeistas lygiateisiškumo principas, taigi ir jo konstitucinė teisė lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybės tarnybą, pagal Konstituciją turi teisę siekti apginti savo pažeistą teisę teisme (Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas).

Atranka į valstybės tarnybą; egzaminų priimant į valstybės tarnautojo pareigas eigos fiksavimas

Konstitucinio Teismo 2008 m. sausio 22 d. nutarimas

Kadangi piliečių teisė lygiomis sąlygomis stoti į valstybės tarnybą kyla iš Konstitucijos, pretendentų į valstybės tarnautojo pareigas žinių, gebėjimų, reikalingų atitinkamoms valstybės tarnautojo pareigoms atlikti, patikros pagrindai (principai) turi būti nustatyti įstatymu. <...> asmens žinios, gebėjimai, reikalingi atitinkamoms valstybės tarnautojo pareigoms atlikti, gali būti tikrinami jį egzaminuojant.

Pabrėžtina, kad nuo asmenų atrankos į valstybės tarnybą labai priklauso visos valstybės tarnybos sistemos funkcionavimas bei veiksmingumas. Kai asmuo į valstybės tarnautojo pareigas yra atrenkamas konkurso būdu jį egzaminuojant, tokia procedūra negali būti vien formalus dalykas. Egzaminas – nesvarbu, ar jis vyksta raštu, ar žodžiu, ar ir raštu, ir žodžiu, – turi būti tikslingas, orientuotas į žinių ir gebėjimų, reikalingų kiekvienam valstybės tarnautojui, taip pat į konkrečių žinių ir gebėjimų, reikalingų valstybės tarnautojo pareigybės, į kurią asmuo pretenduoja, aprašyme nustatytoms funkcijoms įgyvendinti, patikrinimą ir įvertinimą. Pagal konkurse į tam tikras valstybės tarnautojo pareigas dalyvavusių pretendentų egzaminų rezultatus nustatomas konkurso laimėtojas – asmuo, atliksiantis konkrečias valstybės tarnautojo pareigybės aprašyme apibrėžtas

funkcijas, todėl egzaminas – nesvarbu, ar jis vyksta raštu, ar žodžiu, ar ir raštu, ir žodžiu, – klausimai (užduotys) pirmiausia turi būti siejami su būtent tomis pareigomis valstybės tarnyboje, į kurias pretenduojama (vyksta konkursas).

<...> Konstitucinis Teismas savo aktuose yra ne kartą konstatavęs, kad asmuo, manantis, jog jo teisės ar laisvės yra pažeidžiamos, turi absoliučią teisę į nepriklausomą ir nešališką teisimą – arbitražą, kuris išspręstų ginčą; pagal Konstituciją įstatymų leidėjas turi pareigą nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad visus ginčus dėl asmens teisių ar laisvių pažeidimo būtų galima spręsti teisme; asmens teisės turi būti ne formaliai, o realiai ir veiksmingai ginamos tiek nuo privačių asmenų, tiek nuo valdžios institucijų ar pareigūnų neteisėtų veiksmų. <...>

Taigi kad asmuo galėtų ne formaliai, o realiai ir veiksmingai įgyvendinti savo teisę ginti teisme savo pažeistą konstitucinę teisę lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybės tarnybą, sprendimų dėl jo nepriėmimo į atitinkamas pareigas valstybės tarnyboje motyvai turi būti aiškūs, informacija apie šių sprendimų motyvus turi būti prieinama teismui. Priešingu atveju teismas negalėtų išspręsti atitinkamos bylos.

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad gali būti nustatyta ir ikiteisminė ginčų sprendimo tvarka (Konstitucinio Teismo 2002 m. liepos 2 d., 2003 m. kovo 4 d., 2004 m. rugpjūčio 17 d., 2004 m. gruodžio 29 d., 2005 m. vasario 7 d., 2006 m. sausio 16 d. nutarimai, 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendimas).

Taigi informacija apie sprendimus dėl asmens nepriėmimo į atitinkamas pareigas valstybės tarnyboje turi būti prieinama ir institucijoms, ikiteisimine tvarka sprendžiančioms atitinkamą ginčą.

Vadinasi, jeigu įstatyme yra nustatyta, kad asmens žinios, gebėjimai, reikalingi atitinkamoms valstybės tarnautojo pareigoms atlikti, yra tikrinami jį egzaminuojant, egzaminas eiga (*inter alia* komisijos narių klausimai ir pretendentų atsakymai) turi būti fiksuojami ir prieinami atitinkamą ginčą sprendžiančioms institucijoms, taip pat ir teismui.

Pabrėžtina, kad gali būti pasirinkti įvairūs tokio egzaminas eigos fiksavimo būdai. <...> pažymėtina, kad saugant duomenis apie egzaminų eigą ir įstatymų nustatyta tvarka atskleidžiant juos turi būti paisoma Konstitucijos 22 straipsnyje įtvirtintos asmens teisės į privatumą.

Pabrėžtina ir tai, kad teismas, sprendžiantis bylą dėl asmens nepriėmimo į atitinkamas pareigas valstybės tarnyboje, veikia ne kaip kokia nors „apeliacinė egzaminų komisija“, o kaip jurisdikcinė institucija, sprendžianti, ar nebuvo pažeista egzaminas (konkurso) tvarka ir asmens konstitucinė teisė lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybės tarnybą.

Valstybės tarnybos samprata

Konstitucinio Teismo 2009 m. gruodžio 11 d. nutarimas

Valstybės tarnybos sampratos esminis bruožas yra tas, kad valstybės tarnyba suvokiama kaip tarnyba Lietuvos valstybei ir pilietinei Tautai, t. y. kaip santykių tarp valstybės ir asmenų, kuriems yra pavesta (patikėta) vykdyti tam tikras valstybės funkcijas užtikrinant viešojo administravimo vykdymą ir viešųjų paslaugų teikimą, kad būtų garantuotas visos valstybinės bendruomenės – pilietinės Tautos viešasis interesas, sistema (Konstitucinio Teismo 2007 m. kovo 20 d. nutarimas).

Valstybės tarnybos santykiai; valstybės tarnautojai; diferencijuotas valstybės tarnybos santykių teisinis reguliavimas

Konstitucinio Teismo 2009 m. gruodžio 11 d. nutarimas

Valstybės tarnybos teisiniai santykiai – tai teisiniai santykiai tarp valstybės tarnautojo ir valstybės, kuri šio asmens atžvilgiu atlieka darbdavio vaidmenį; šie santykiai, nepaisant panašumų, nėra tapatūs darbo santykiams, susiklostantiems tarp darbuotojo, kuris nėra valstybės tarnautojas, ir darbdavio (nesvarbu, ar susiklostantiems valstybės arba savivaldybių institucijose, ar kitose įmonėse, įstaigose, organizacijose); valstybės tarnautojai – ypatinga socialinė grupė, kurios specifiką lemia valstybės tarnybos paskirtis ir visuomeninis reikšmingumas, todėl valstybės tarnautojų teisinis statusas, teisių ir laisvių, kurias jie turi pagal Konstituciją ir įstatymus, įgyvendinimas negali neturėti reikšmingų ypatumų (Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d., 2007 m. kovo 20 d. nutarimai).

Valstybės tarnybos sistemos vientisumas nepaneigia galimybės tam tikrus valstybės tarnybos santykius reguliuoti diferencijuotai; diferencijuotas valstybės tarnybos santykių teisinis reguliavimas grindžiamas valstybės (savivaldybių) institucijų ir jų vykdomų funkcijų ypatumais, šių institucijų vieta visų institucijų, per kurias vykdomos valstybės funkcijos, sistemoje, joms nustatytais įgaliojimais, atitinkamiems valstybės tarnautojams būtinomis profesinėmis savybėmis, kitais svarbiais veiksniais (Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d., 2007 m. kovo 20 d. nutarimai).

Valstybės tarnautojų darbo apmokėjimas (Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalis) (plačiau apie valstybės tarnautojų atlyginimų mažinimą žr. 2. Asmens konstitucinis statusas, 2.4. Ekonominės, socialinės ir kultūrinės teisės, 2.4.1. Ekonominės teisės, 2.4.1.2. Teisė į darbą, 2.4.1.2.4. Teisė gauti teisingą apmokėjimą už darbą, 2009 m. gruodžio 11 d. nutarimas („Įstatymų leidėjo teisė keisti atlyginimų teisinį reguliavimą valstybėje susidarius itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai“)

Konstitucinio Teismo 2009 m. gruodžio 11 d. nutarimas

<...> paminėtinos šios oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatos, suformuluotos Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2007 m. kovo 20 d. nutarimuose, kuriuose konstitucinė valstybės tarnybos samprata aiškinama *inter alia* kartu su Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalies nuostata „Kiekvienas žmogus <...> turi teisę <...> gauti teisingą apmokėjimą už darbą <...>“:

– Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta teisė gauti teisingą apmokėjimą už darbą suponuoja tai, kad žmogus turi gauti teisingą atlyginimą už darbą, kuris dirbančiajam ir jo šeimos nariams garantuotų normalų gyvenimo lygį; Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta kiekvieno žmogaus teisė gauti teisingą apmokėjimą už darbą valstybės tarnautojui turi būti garantuojama ne mažesniu mastu negu kitiems darbuotojams, tačiau dėl valstybės tarnybos, kaip specifinės darbinės veiklos, pobūdžio galimi tam tikri jos įgyvendinimo ypatumai;

– valstybės tarnybos įvairovė suponuoja tai, kad valstybės tarnautojai gali dirbti įvairius darbus, atlikti įvairias užduotis; valstybės tarnautojai gali eiti pareigas poilsio bei švenčių dienomis ir nakties metu, dirbti kenksmingomis, labai kenksmingomis ir pavojingomis ar kitokiomis darbo sąlygomis, nukrypstančiomis nuo įprastinio darbo režimo; pagal Konstituciją negali būti tokios situacijos, kad valstybės tarnautojui, kuris dirba poilsio, švenčių dienomis, nakties metu, dirba kenksmingomis, labai kenksmingomis ar pavojingomis darbo sąlygomis, atlieka įprastą darbo krūvį viršijančią veiklą ar papildomas užduotis, atliekamas viršijant nustatytą darbo trukmę, būtų nemokama arba šis darbas būtų neapmokamas teisingai.

Galimybė diferencijuotai reguliuoti valstybės tarnybos santykius suponuoja ir galimybę skirtingai reguliuoti valstybės tarnautojų darbo apmokėjimo santykius, skirtingoms (išskiriamoms pagal tam tikrus aiškius ir objektyvius kriterijus) valstybės tarnautojų grupėms nustatyti *inter alia* skirtingas darbo apmokėjimo sistemas.

Konstitucinio Teismo 2007 m. kovo 20 d. nutarime konstatuota, kad galimybė pasirinkti įvairias darbo apmokėjimo sistemas ir valstybės tarnybos teisinių santykių ypatumai, palyginti su darbo santykiais, suponuoja ir galimybę valstybės tarnautojų darbo apmokėjimo santykius reguliuoti kitaip negu kitų darbuotojų, *inter alia* nustatyti skirtingas darbo apmokėjimo sistemas valstybės tarnautojams (taip pat kitų iš biudžeto finansuojamų institucijų darbuotojams) ir kitiems dirbantiems asmenims.

<...> valstybės tarnybos sistemos vientisumas nepaneigia galimybės tam tikrus valstybės tarnybos santykius, *inter alia* valstybės tarnautojų darbo apmokėjimo santykius, reguliuoti diferencijuotai. Įvairioms valstybės tarnautojų grupėms mokamo atlyginimo dydžio skirtumai priklauso nuo daugelio objektyvių valstybės tarnybos ypatumų, kaip antai: valstybės institucijai priskirtų atitinkamų funkcijų pobūdžio, valstybės tarnautojui pavestų funkcijų sudėtingumo ir apimties, tenkančios atsakomybės už tų funkcijų vykdymą, užimamų pareigybų ypatumų, valstybės tarnautojo profesinio lygio, kvalifikacijos ir pan.

Pažymėtina, kad įstatymų leidėjas turi plačią diskreciją pasirinkti ir įstatymuose įtvirtinti tam tikrą valstybės tarnautojų darbo apmokėjimo sistemą; nėra negalimos nei tokia sistema, kai nustatoma fiksuoto dydžio alga, nei tokia sistema, kai nustatomos minimali ir maksimali algos

atitinkamoms pareigoms, nei tokia sistema, kai darbo užmokestis yra reguliuojamas taikant koeficientus, kurių pagrindu imamas tam tikras nustatytas dydis; darbo užmokestį gali sudaryti ir kelios sudedamosios dalys (Konstitucinio Teismo 2007 m. kovo 20 d. nutarimas).

Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs ir tai, kad aiškūs kriterijai, kuriais remiantis valstybės tarnautojams nustatomas apmokėjimo už darbą dydis (darbo užmokestis), yra esminis teisės gauti teisingą apmokėjimą už darbą elementas ir jie turi būti nustatomi įstatymu; biudžete turi būti numatytos lėšos valstybės tarnautojų darbo užmokesčiui (Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d., 2007 m. kovo 20 d. nutarimai).

Įstatymų leidėjas, atsižvelgdamas į apmokėjimo už darbą ypatumus, turi diskreciją nustatyti įvairias apmokėjimo valstybės tarnautojams už darbą sistemas, darbo užmokesčio sudedamąsias dalis, vienos ar kelių darbo užmokesčio sudedamųjų dalių ar jų sumos apribojimus, tačiau reguliuojant valstybės tarnautojų darbo apmokėjimo santykius turi būti paisoma Konstitucijos normų ir principų, *inter alia* iš Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalies kylančios žmogaus teisės gauti teisingą apmokėjimą už darbą.

<...>

<...> konstitucinis valstybės tarnybos institutas implikuoja tam tikrą hierarchinę valstybės tarnautojų sistemą ir diferencijuotus tarnautojams mokamų atlyginimų dydžius. Valstybės tarnautojų atlyginimo dydžių skirtumų proporcijos priklauso nuo daugelio objektyvių valstybės tarnybos ypatumų, kaip antai: valstybės institucijai priskirtų atitinkamų funkcijų pobūdžio, valstybės tarnautojui pavestų funkcijų sudėtingumo ir apimties, tenkančios atsakomybės už tų funkcijų vykdymą, užimamų pareigybių ypatumų, valstybės tarnautojo profesinio lygio, kvalifikacijos ir pan. Taigi pagal Konstituciją netoleruotinos situacijos, kai valstybės tarnautojų atlyginimai esant sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai valstybėje būtų sumažinti neproporcingai, *inter alia* taip, kad atliekančio sudėtingą darbą aukštos kvalifikacijos valstybės tarnautojo atlyginimo dydis būtų priartintas prie mažiau sudėtingą darbą dirbančio žemesnės kvalifikacijos valstybės tarnautojo atlyginimo ar net suvienodintas su juo arba tam tikrų grupių valstybės tarnautojų atlyginimai būtų sumažinti atsižvelgiant ne į visą gaunamą darbo užmokestį, o tik į atskiras valstybės tarnautojo darbo užmokesčio sudedamąsias dalis ir pan. Tokiais atvejais būtų ne tik paneigti konstituciniai proporcingumo, lygiateisiškumo, teisingumo principai, bet ir nukrypta nuo konstitucinės valstybės tarnybos sampratos bei Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalies nuostatos, įtvirtinančios žmogaus teisę gauti teisingą apmokėjimą už darbą.

Kartu pažymėtina, jog konstituciniai teisinės valstybės, lygiateisiškumo, teisingumo ir proporcingumo principai nereiškia, kad negali būti nustatyta tokia valstybės tarnautojo atlyginimo dydžio riba, žemiau kurios net ir esant itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai valstybėje valstybės tarnautojams (ir kitiems darbuotojams, kuriems už darbą apmokama iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų) nustatytas atlyginimas būtų nemažinamas. Pažymėtina, kad nustatant šią ribą reikia atsižvelgti į tą aplinkybę, jog pagal Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį valstybės tarnautojo atlyginimas būtų sumažintas iki tokio dydžio, jog nebebūtų užtikrinti jo minimalūs socialiai priimtini poreikiai, žmogaus orumą atitinkančios gyvenimo sąlygos.

4.4. VALDŽIOS ATSAKOMYBĖ VISUOMENEI.

KONSTITUCINĖ AUKŠČIAUSIŪJŲ VALSTYBĖS PAREIGŪNŲ ATSAKOMYBĖ

Valstybės pareigūnų atsakomybė visuomenei; apkalta

Konstitucinio Teismo 1999 m. gegužės 11 d. nutarimas

Apkaltos proceso institutas Lietuvos konstitucinėje sistemoje sietinas su Konstitucijos preambulėje skelbiamu atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekiu, su konstituciniais asmens teisių ir laisvių apsaugos principais.

<...>

Valstybės institucijų ir pareigūnų veiklos teisinio reguliavimo srityje teisinės valstybės principai įgyvendinami, be kita ko, derinant pasitikėjimą valstybės pareigūnais su jų veiklos vieša kontrole bei atsakomybe visuomenei.

Demokratinėje teisinėje valstybėje pareigūnai ir institucijos turi vadovautis įstatymu ir teise. Realizuodami visuomenei ir valstybei reikšmingas funkcijas, pareigūnai neturi patirti grėsmės, jei-gu savo pareigas vykdo nepažeisdami įstatymų. Tai užtikrinti padeda įvairūs teisiniai mechanizmai: įstatyminis valstybės pareigūnų ir institucijų kompetencijos reglamentavimas, jų socialinės ir materialinės garantijos, imperatyvinio mandato nebuvimas renkamujų institucijų nariams ir kt.

Kita vertus, teisinėje sistemoje turi būti įtvirtinta galimybė pašalinti iš pareigų valstybės pareigūnus, kurie pažeidžia įstatymus, asmeninius ar grupinius interesus iškelia virš visuomenės interesų, savo veiksmais diskredituoja valstybės valdžią. Valdžios atsakomybė visuomenei – teisinės valstybės principas, kuris konstituciškai įtvirtinamas nustatant, kad valdžios įstaigos tarnauja žmonėms, o piliečiai turi teisę tiek tiesiogiai, tiek per demokratiškai išrinktus atstovus valdyti savo šalį, kritikuoti valstybės įstaigų ar pareigūnų darbą, apskusti jų sprendimus, taip pat garantuojant piliečiams galimybę ginti savo teises teisme, kritikos teisę, peticijos teisę, reglamentuojant piliečių prašymų ir skundų nagrinėjimo procedūrą ir kt.

Apkalta – viena iš pilietinės visuomenės savisaugos priemonių. Demokratiškos valstybių konstitucijose apkalta traktuojama kaip ypatingas procesas, kai yra sprendžiamas pareigūno konstitucinės atsakomybės klausimas. Numatant ypatingą aukščiausiųjų pareigūnų atleidimo iš pareigų ar jų mandato panaikinimo tvarką užtikrinama vieša demokratinė jų veiklos kontrolė, kartu jiems suteikiamos papildomos garantijos atlikti savo pareigas vadovaujantis įstatymu ir teise.

Apkalta siejama su griežtais reikalavimais. Pirma, ji gali būti taikoma tik tam tikriems pareigūnams, kurie paprastai išvardijami konstitucijoje (valstybės vadovui, aukščiausiesiems vykdomosios ir teisminės valdžios pareigūnams, o kai kuriose valstybėse – ir parlamento nariams). Antra, apkalta galima tik specialiai nustatytais pagrindais. Tokie pagrindai paprastai yra priesaikos sulaužymas, konstitucijos pažeidimas, valstybės išdavimas, taip pat įvairaus sunkumo nusikaltimai. Trečia, apkaltos procesas dažniausiai vyksta parlamente, laikantis taisyklių, būdingų teisminiam nagrinėjimui, o sprendimui priimti reikalinga kvalifikuota balsų dauguma. Ketvirta, rezultatyvaus apkaltos proceso padarinys yra specifinė konstitucinė sankcija – asmens pašalinimas iš pareigų arba jo mandato panaikinimas; taigi apkalta nėra baudžiamosios atsakomybės taikymas net jei jos pagrindas yra nusikaltimas.

Ypatingus reikalavimus apkaltai diktuoja pareigūnų, kuriems gali būti taikoma apkalta, statusas. Šiems pareigūnams įgaliojimus paprastai suteikia ne parlamentas arba jie nėra jam atskaitingi. Jam atsakingus ir atskaitingus pareigūnus parlamentas turi teisę pašalinti iš pareigų ne apkaltos, o kita tvarka. Tuo tarpu apkaltos procesui visuomet būdingos teisminės procedūros, leidžiančios sprendimą dėl konstitucinės sankcijos taikymo pagrįsti visapusių, objektyvių ir viešų bylos aplinkybių ištyrimu. Apkaltą vykdančiam parlamentui paprastai pirmininkauja ne parlamento pirmininkas ar kitas jo narys. Teismo pobūdžio procedūrų būtinumą pagrindžia ir tai, kad apkaltos tvarka pritaikyta konstitucinė sankcija yra negrįžtamojo pobūdžio.

Apkaltą vykdančias parlamentas nepalauja veikti kaip aukščiausioji atstovaujamoji įstatymų leidybos institucija, šiuo atveju atliekanti specifinę funkciją. Procedūromis, būdingomis teisingam teisminiam procesui, siekiama ne atstoti teismą, bet užtikrinti, kad tinkamai ištyrus apkaltos bylos aplinkybes bus priimtas teisingas sprendimas dėl pareigūno konstitucinės atsakomybės.

Įvairiose valstybėse konstitucinis apkaltos reguliavimas skiriasi, tačiau demokratinėje teisinėje valstybėje apkaltos institutas apima nurodytus elementus. Tai lemia esminį apkaltos skirtumą nuo kitų asmens pašalinimo iš pareigų ar jo mandato panaikinimo būdų.

Konstitucinės sankcijos taikymo negalima atsieti nuo pažeidimo fakto nustatymo. Kai kada tie patys neteisėti veiksmai gali užtraukti ir konstitucinę, ir kitokią teisinę atsakomybę, pvz., baudžiamąją atsakomybę už padarytą nusikaltimą. Ar, be konstitucinės atsakomybės, jie užtraukia dar ir kitokią teisinę atsakomybę, priklauso nuo to, ar teisinė sistema pripažįsta, kad tais pačiais neteisėtais veiksmais gali būti pažeidžiami ne tik konstituciniai, bet ir kiti teisiniai santykiai. Kita vertus, konstitucinė sankcija taikoma visų pirma dėl to, kad darydamas pažeidimą asmuo tuo diskreditavo valstybės valdžią, užtat būtina jį pašalinti iš pareigų ar panaikinti jo mandatą, antraip nebus garantuotas visuomenės pasitikėjimas valstybės valdžia, jos institucijomis ir pareigūnais. Dėl konstitucinės sankcijos taikymo apsisprendžia parlamentas.

Vienas iš esminių teisinės valstybės požymių – asmens teisių ir laisvių apsauga. Normos, reguliuojančios apkaltą, turi ne tik sudaryti galimybę pašalinti asmenį iš pareigų ar panaikinti jo mandatą, bet ir užtikrinti asmens, kurio atžvilgiu vykdoma apkalta, teises. Kad apkaltos procesą būtų galima pripažinti atitinkančiu teisinės valstybės principus, jis turi būti teisingas. Tai reiškia, jog įstatymui ir apkaltą vykdančiai institucijai asmenys turi būti lygūs, jie turi turėti teisę būti išklaustyti ir teisiškai garantuotą galimybę ginti savo teises. Jei vykdamt apkaltą būtų nesilaikoma teisingo teisinio proceso principų, tai liudytų, jog prasilenkiama su teisinės valstybės reikalavimais.

Apkalta (Konstitucijos 74 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 1999 m. gegužės 11 d. nutarimas

Lietuvos teisės sistemoje apkalta yra konstitucinis institutas. Konstitucijos 74 straipsnyje nustatyta: „Respublikos Prezidentą, Konstitucinio Teismo pirmininką ir teisėjus, Aukščiausiojo Teismo pirmininką ir teisėjus, Apeliacinio teismo pirmininką ir teisėjus, Seimo narius, šiuokščiai pažeidusius Konstituciją arba sulaužiusius priesaiką, taip pat paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas, Seimas 3/5 visų narių balsų dauguma gali pašalinti iš užimamų pareigų ar panaikinti Seimo nario mandatą. Tai atliekama apkaltos proceso tvarka, kurią nustato Seimo statutas.“

Apkaltos institutui svarbūs ir kiti Konstitucijos straipsniai: 63 straipsnio 5 punktas, 86 straipsnio 2 dalis, 88 straipsnio 5 punktas, 89 straipsnio 1 dalis, 105 straipsnis, 108 straipsnio 5 punktas ir 116 straipsnis. Šių straipsnių normos yra apkaltos instituto konstitucinis pagrindas.

Konstitucijos 74 straipsnyje įtvirtinti šie apkaltos elementai: 1) apkalta kaip parlamentinė procedūra, taikoma tik Respublikos Prezidentui, Konstitucinio Teismo pirmininkui ir teisėjams, Aukščiausiojo Teismo pirmininkui ir teisėjams, Apeliacinio teismo pirmininkui ir teisėjams, Seimo nariams; 2) apkaltos procesą galima pradėti tik už šiuokštų Konstitucijos pažeidimą, už priesaikos sulaužymą arba paaiškėjus, kad padarytas nusikaltimas; 3) apkaltos proceso tikslas – išspręsti nurodytų asmenų konstitucinės atsakomybės klausimą; 4) apkaltą vykdo Seimas; 5) kad asmuo būtų pašalintas iš pareigų ar kad būtų panaikintas jo Seimo nario mandatą, už tai turi balsuoti ne mažiau kaip 3/5 visų Seimo narių.

Pagal Konstitucijos 74 straipsnį, nustatyti apkaltos proceso tvarką yra Seimo kompetencija – šis privalo ją apibrėžti Seimo statute. <...>

<...>

Konstitucijos 74 straipsnio nuostata „apkaltos proceso tvarka, kurią nustato Seimo statutas“ preziumuoja Seimo diskreciją šioje srityje. Konstitucijos 74 straipsnyje yra nustatyti keli apkaltos pagrindai, todėl Seimo statute gali būti nustatyta tokia apkaltos tvarka, kad būtų atsižvelgta į konstitucinių apkaltos pagrindų skirtumus. Apkaltos proceso atitikimas Konstitucijai priklauso nuo to, ar Seimas nustatydamas apkaltos proceso ypatumus nenukrypo nuo jo konstitucinės sampratos.

<...> Nuostata „apkaltos proceso tvarka, kurią nustato Seimo statutas“ gali būti Statute konkretinama įvairiais būdais, neperžengiant ribų, diktuojamų konstitucinės apkaltos sampratos. <...> Konstitucija neįpareigoja Seimo kiekvieną specifinę apkaltos tvarką konstruoti pagal vienintelį modelį – Seimo statute gali būti nustatytos ir kitokios apkaltos procedūros, taikytinos specifiniais atvejais, taip pat tada, kai bylos faktinės aplinkybės jau yra nustatytos teisme.

Pažymėtina, kad apkaltos proceso reglamentavimo ypatumų galimybę suponuoja ir Konstitucijos 62 straipsnio 2 dalies nuostata, pagal kurią Seimo narys be Seimo sutikimo negali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn. Analogiškos garantijos Konstitucijoje nustatytos Konstitucinio Teismo pirmininkui ir teisėjams, Aukščiausiojo Teismo pirmininkui ir teisėjams, Apeliacinio teismo pirmininkui ir teisėjams.

Apkalta, kaip parlamentinė procedūra, taikoma tik Konstitucijos 74 straipsnyje išvardytiems asmenims. <...>

Pagal Konstitucijos 74 straipsnį vienas iš apkaltos pagrindų yra „paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas“. Konstitucijos 74 straipsnio formuluotė „paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas“ preziumuoja tai, kad yra nustatytas ne tik nusikaltimo faktas, bet ir pareigūnas, padaręs nusikaltimą. <...>

<...>

<...> Teisinėje valstybėje kiekviena valstybės valdžia (įstatymų leidžiamoji, vykdomoji ar teisminė) vykdo jai pavestas funkcijas ir realizuoja savo kompetenciją. Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad teisingumą Lietuvoje vykdo tik teismai, o pagal Konstitucijos 74 straipsnį apkaltos vykdymas pavestas Seimui. Balsuojant dėl apkaltos Seime yra sprendžiamas asmens konstitucinės, bet ne baudžiamosios atsakomybės klausimas. Asmens pašalinimas iš pareigų ar jo Seimo nario mandato panaikinimas apkaltos proceso tvarka dėl įtarimo padarius nusikaltimą nesaisto teismo. Savo ruožtu Konstitucijoje įtvirtintas įstatymų leidžiamosios ir teisminės valdžių savarankiškumas lemia tai, kad teismo nuosprendis nesaisto Seimo, priimančio sprendimą dėl asmens konstitucinės atsakomybės. Kitaip būtų pažeistas konstitucinis valdžių padalijimo principas.

<...> Duodamas sutikimą patraukti asmenį baudžiamajon atsakomybėn, Seimas kartu apsisprendžia, kad bylos faktines aplinkybes tirs ne Seimo sudaryta specialioji tyrimo komisija, bet teisinės institucijos – tardymas ir teismas. Tai reiškia, kad jeigu teismas pripažins asmenį kaltu padarius nusikaltimą, vėliau nereikės pateikti atskiro siūlymo pradėti apkaltą dėl nusikaltimo padarymo. Pažymėtina, kad formalus kaltinimo pareiškimas, kai tai atlieka patys Seimo nariai, kaip savarankiškas veiksmas šiuo atveju nėra būtinas apkaltos proceso elementas, tačiau tai atitiktų daugelio valstybių konstitucinę praktiką.

Konstitucinė apkaltos samprata suponuoja tai, kad apkaltos proceso tikslas yra išspręsti Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytų asmenų konstitucinės atsakomybės klausimą. Ir visą apkaltos procedūrą vykdamas Seime, ir patikint baudžiamosios bylos faktines aplinkybes nustatyti tardymui ir teismui dėl konstitucinės sankcijos apsisprendžia Seimas. Net ir tuo atveju, kai teismas priima apkaltinamąjį nuosprendį, konstitucinė sankcija – asmens pašalinimas iš pareigų ar jo Seimo nario mandato panaikinimas – netaikoma savaime. Asmuo pašalinamas iš pareigų ar jo Seimo nario mandatas panaikinamas tik tuomet, kai už tai balsuoja kvalifikuota dauguma – 3/5 visų Seimo narių. <...> Nustatyti, koku teisės aktu įforminamas šis Seimo sprendimas, yra paties Seimo kompetencija.

Kaip pažymėta, Seimas, įgyvendindamas savo diskreciją nustatyti diferencijuotą apkaltos proceso tvarką, yra saistomas apkaltos konstitucinės sampratos. Ši samprata suponuoja teisingą teisinį procesą, kuriame asmens teisių apsaugai teikiamas prioritetas. Garantuojant asmens teisių apsaugą būtina paisyti pamatinių teisinės valstybės principų, kurie reikalauja, kad juridikcinės ir kitos teisės taikymo institucijos būtų nešališkos ir nepriklausomos, siektų nustatyti objektyvią tiesą ir sprendimą priimtų tik teisės pagrindu. Tai įmanoma tik jei procesas yra viešas, šalys turi lygias teises, o teisiniai ginčai, ypač dėl asmens teisių, sprendžiami užtikrinant šiam asmeniui teisę ir galimybę jas ginti. Teisinėje valstybėje asmens teisė ginti savo teises yra nekvestionuojama. Kadangi Seimas, spręsdamas asmens pašalinimo iš pareigų ar jo mandato panaikinimo klausimą, veikia kaip juridikcinė institucija, apkaltos procesui taikomi tie patys reikalavimai.

Sprendžiant konstitucinės arba kitokios teisinės atsakomybės klausimą minėtieji teisinės valstybės principai realizuojami per asmens, kuriam ši sankcija taikoma, procesines teises ir jų garantijas. Asmens teisių pripažinimas – būtinas teisės viešpatavimo elementas.

<...> būtinybė užtikrinti asmens procesines teises neturi priklausyti nuo to, ar Seime vykdoma bendroji, ar specialioji apkaltos procedūra. Nors konstitucinės atsakomybės apkaltos tvarka ir baudžiamosios atsakomybės pagrindas yra tas pats (šiuo atveju – nusikaltimo padarymas), konstitucinę ir kitokias teises sankcijas taiko skirtingos institucijos, savo sprendimais viena kitos nesaistančios. Todėl procesinės teisės turi būti užtikrinamos sprendžiant ir baudžiamosios, ir konstitucinės atsakomybės klausimą. Vykdamas apkaltą Seime turi būti užtikrinta asmens, kurio konstitucinės atsakomybės klausimas sprendžiamas, teisė dalyvauti procese ir gintis. Seimas prieš priimdamas sprendimą turi išklausti ir kitą šalį (*audi alteram partem*).

<...>

Teisės į gynybą apkaltos procese turėjimas neturi ir negali priklausyti nuo teismo paskirtos baudmės rūšies. Asmuo gali pats atsakyti pasinaudoti savo teisėmis, tačiau neleistina, kad Seimo statute nebūtų įtvirtinta asmens teisė į gynybą ir nereglamentuota šios teisės įgyvendinimo tvarka.

Seimo diskrecija Seimo statute nustatyti apkaltos proceso tvarką (Konstitucijos 74 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2000 m. kovo 30 d. nutarimas

Apkaltos proceso konstituciniai pagrindai nustatyti Konstitucijos 74 straipsnyje. Šiame straipsnyje įtvirtinta, kad „Respublikos Prezidentą, Konstitucinio Teismo pirmininką ir teisėjus, Aukščiausiojo Teismo pirmininką ir teisėjus, Apeliacinio teismo pirmininką ir teisėjus, Seimo narius, šiuokščiai pažeidusius Konstituciją arba sulaužiusius priesaiką, taip pat paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas, Seimas 3/5 visų narių balsų dauguma gali pašalinti iš užimamų pareigų ar panaikinti Seimo nario mandatą. Tai atliekama apkaltos proceso tvarka, kurią nustato Seimo statutas“.

Konstitucijos 74 straipsnio nuostata „apkaltos proceso tvarka, kurią nustato Seimo statutas“ įtvirtina Seimo diskreciją šioje srityje. Konstitucijos 74 straipsnyje yra numatyti keli apkaltos pagrindai. Konstitucinis Teismas 1999 m. gegužės 11 d. nutarime, interpretuodamas nurodytąjį Konstitucijos straipsnį, pažymėjo, jog Seimo statute gali būti nustatyta tokia apkaltos tvarka, kad būtų atsižvelgta į konstitucinių apkaltos pagrindų skirtumus.

Apkalta (Konstitucijos 74 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2001 m. sausio 25 d. nutarimas

Pagal Konstitucijos 74 straipsnį Seimo nariams, šiuokščiai pažeidusiems Konstituciją arba sulaužiusiems priesaiką, taip pat paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas, 3/5 visų Seimo narių balsų dauguma panaikinamas Seimo nario mandatas. Tai atliekama apkaltos proceso tvarka, kurią nustato Seimo statutas.

Seimo nario apkalta Lietuvos teisės sistemoje yra konstitucinis institutas. Konstitucinis Teismas 1999 m. gegužės 11 d. nutarime *inter alia* konstatavo, kad Konstitucijos 74 straipsnyje yra įtvirtinti šie apkaltos elementai: 1) apkalta, kaip parlamentinė procedūra, taikoma tik Seimo nariams ir kitiems Konstitucijoje išvardytiems pareigūnams; 2) apkaltos procesą galima pradėti tik už šiuokštų Konstitucijos pažeidimą, už priesaikos sulaužymą arba paaiškėjus, kad padarytas nusikaltimas; 3) apkaltos proceso tikslas – išspręsti nurodytų asmenų konstitucinės atsakomybės klausimą; 4) apkalta vykdo Seimas; 5) kad būtų panaikintas Seimo nario mandatas, už tai turi balsuoti ne mažiau kaip 3/5 visų Seimo narių. Pagal Konstitucijos 74 straipsnį nustatyti apkaltos proceso tvarką yra Seimo kompetencija – šis privalo ją apibrėžti Seimo statute. Nustatydamas apkaltos proceso tvarką Seimas negali pažeisti Konstitucijos principų ir normų.

Apkalta paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas (Konstitucijos 74 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2001 m. sausio 25 d. nutarimas

<...> pagal Konstitucijos 74 straipsnį vienas iš apkaltos pagrindų yra toks: „paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas“. Konstitucijos 74 straipsnio formuluotė „paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas“ preziūmuoja tai, kad yra nustatytas ne tik nusikaltimo faktas, bet ir pareigūnas, padaręs nusikaltimą. <...>

Konstitucinis Teismas 1999 m. gegužės 11 d. nutarime konstatavo, kad formalus kaltinimo pareiškimas, kai tai daro patys Seimo nariai, nėra vienintelė įmanoma apkaltos proceso pradėjimo forma. Duodamas sutikimą patraukti asmenį baudžiamojon atsakomybėn, Seimas kartu apsisprendžia, kad bylos aplinkybės tirs ne Seimo sudaryta specialioji tyrimo komisija, bet teisinės institucijos – tardymas ir teismas. Tai reiškia, kad jeigu teismas pripažins asmenį kaltu padarius nusikaltimą, vėliau nereikės pateikti atskiro siūlymo pradėti apkalta dėl nusikaltimo padarymo. Toks apkaltos reguliavimas neprieštarauja Konstitucijoje įtvirtintiems apkaltos pagrindams.

Valdžios atsakomybė visuomenei; apkalta (Konstitucijos 74 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 31 d. išvada

Konstitucijos 74 straipsnyje nustatyta:

„Respublikos Prezidentą, Konstitucinio Teismo pirmininką ir teisėjus, Aukščiausiojo Teismo pirmininką ir teisėjus, Apeliacinio teismo pirmininką ir teisėjus, Seimo narius, šiuokščiai pažeidusius Konstituciją arba sulaužiusius priesaiką, taip pat paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas,

Seimas 3/5 visų narių balsų dauguma gali pašalinti iš užimamų pareigų ar panaikinti Seimo nario mandatą. Tai atliekama apkaltos proceso tvarka, kurią nustato Seimo statutai.“

Su apkaltos institutu yra susiję ir kiti Konstitucijos straipsniai: 63 straipsnio 5 punktas, 86 straipsnio 2 dalis, 88 straipsnio 5 punktas, 89 straipsnio 1 dalis, 105 straipsnio 3 dalies 4 punktas, 108 straipsnio 5 punktas ir 116 straipsnis.

<...>

Konstitucijos nuostatų, įtvirtinančių apkaltos institutą, negalima atsieti nuo Konstitucijos preambulėje įtvirtinto atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekio, nuo Konstitucijos 1 straipsnio nuostatos, kad Lietuvos valstybė yra demokratinė respublika, nuo Konstitucijos 4 straipsnio nuostatos, kad aukščiausią suvereniją galią Tauta vykdo tiesiogiai ar per demokratiškai išrinktus savo atstovus, nuo Konstitucijos 5 straipsnio nuostatų, kad valdžios galias riboja Konstitucija, kad valdžios įstaigos tarnauja žmonėms. Konstitucinis teisinės valstybės principas reikalauja, kad visos valstybės institucijos bei pareigūnai veiktų vadovaudamiesi tik Konstitucija ir teise, paklusdami Konstitucijai ir teisei.

Demokratinėje teisinėje valstybėje visos valstybės institucijos ir visi pareigūnai privalo vadovautis Konstitucija ir teise. Valdžios atsakomybė visuomenei neatsiejama nuo konstitucinio teisinės valstybės principo; ji konstituciškai įtvirtinama nustatant, kad valdžios įstaigos tarnauja žmonėms, kad valdžios galias riboja Konstitucija, kad valstybės pareigūnai, kurie pažeidžia Konstituciją ir įstatymus, asmeninius ar grupinius interesus iškelia aukščiau visuomenės interesų, savo veiksmis diskredituoja valstybės valdžią, įstatymų nustatyta tvarka gali būti pašalinti iš pareigų.

Apkalta – Konstitucijoje numatyta ypatinga procedūra, kai yra sprendžiamas Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytų aukščiausiųjų valstybės pareigūnų konstitucinės atsakomybės klausimas, t. y. jų pašalinimas iš pareigų už šiuos Konstitucijoje nustatytus veiksmus: šiurkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą, nusikaltimo padarymą.

Pagal Konstituciją vienas iš valstybės pareigūnų, kuris gali būti pašalintas iš pareigų apkaltos proceso tvarka, yra Respublikos Prezidentas.

<...>

Pabrėžtina, kad Konstitucijoje įtvirtinta galimybė apkaltos proceso tvarka pašalinti Respublikos Prezidentą iš užimamų pareigų yra Respublikos Prezidento veiklos viešos demokratinės kontrolės forma, Respublikos Prezidento konstitucinės atsakomybės Tautai būdas, viena iš demokratinės pilietinės visuomenės savisaugos nuo Respublikos Prezidento piktnaudžiavimo jam nustatytais įgaliojimais priemonių. Pagal Konstitucijos 74 straipsnį Respublikos Prezidentui apkaltos procesą galima pradėti tik už šiurkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą arba paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas; Respublikos Prezidentą iš pareigų gali pašalinti tik Seimas, tai atliekama Seimo statuto nustatyta tvarka; Respublikos Prezidentas pašalinamas iš pareigų tik tuo atveju, jeigu už tai balsavo ne mažiau kaip 3/5 visų Seimo narių.

Seimo ir Konstitucinio Teismo įgaliojimai apkaltos procese (Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalies 4 punktas, 107 straipsnio 3 dalis)

Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 31 d. išvada

Pagal Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalies 4 punktą Konstitucinis Teismas teikia išvadą, ar Seimo narių ir valstybės pareigūnų, kuriems pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai. <...> pagal Konstitucijos 74 straipsnį vienas iš valstybės pareigūnų, kuris gali būti pašalintas iš pareigų apkaltos proceso tvarka, yra Respublikos Prezidentas.

Konstitucijos 107 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad, remdamasis Konstitucinio Teismo išvada, Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalyje nurodytus klausimus galutinai sprendžia Seimas.

Atskleidžiant Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalies 4 punkte ir 107 straipsnio 3 dalyje nustatyto teisinio reguliavimo turinį būtina atsižvelgti į Konstitucijos 74 straipsnio nuostatas, į Konstitucijos 5 straipsnio 2 dalies nuostatas, į konstitucinius valdžių padalijimo ir teisinės valstybės principus.

<...> Konstitucija yra vientisas aktas, <...> visos Konstitucijos nuostatos yra susijusios, sudaro darnią visumą ir <...> nė vienos Konstitucijos nuostatos negalima aiškinti neatsižvelgiant į kitas

Konstitucijos nuostatas. Aiškinant Konstituciją negali būti taikomas vien lingvistinis aiškinimo metodas, būtina naudoti sisteminių, loginių, teleloginių, kitus teisės aiškinimo metodus.

Minėta <...>, kad pagal Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalies 4 punktą Konstitucinis Teismas teikia išvadą, ar Respublikos Prezidento, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai; Konstitucijos 107 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad, remdamasis Konstitucinio Teismo išvadomis, Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalyje nurodytus klausimus galutinai sprendžia Seimas.

Aiškinant nurodytas Konstitucijos nuostatas vien lingvistiškai, atsietai nuo kitų Konstitucijos nuostatų, įtvirtinančių apkaltos institutą, Seimo bei Konstitucinio Teismo įgaliojimus apkaltos procese, būtų galima teigti, esą Konstitucijoje yra nustatytas toks teisinis reguliavimas, kad Konstitucinis Teismas teikia išvadą, ar Respublikos Prezidento, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai, o galutinį sprendimą, ar Respublikos Prezidento veiksmai prieštarauja Konstitucijai, priima Seimas.

Tačiau toks nurodytų Konstitucijos nuostatų aiškinimas būtų konstituciškai nepagrįstas.

Pažymėtina, kad Konstitucijoje įtvirtintas valstybės valdžių padalijimo principas *inter alia* reiškia, kad, Konstitucijoje tiesiogiai nustačius konkrečios valstybės valdžios institucijos įgaliojimus, viena valstybės valdžios institucija negali iš kitos perimti tokių įgaliojimų, jų perduoti ar atsisakyti, kad tokie įgaliojimai negali būti pakeisti ar apriboti įstatymu.

Pagal Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalies 4 punktą Konstitucinis Teismas teikia išvadą, ar Respublikos Prezidento, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai. Konstitucijos 107 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad Konstitucinio Teismo sprendimai klausimais, kuriuos Konstitucija priskiria jo kompetencijai, yra galutiniai ir neskundžiami. Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalies 4 punkte nurodytos išvados pateikimas – vienas iš klausimų, kurie Konstitucijoje yra priskirti tik Konstitucinio Teismo kompetencijai. Taigi pagal Konstituciją Konstitucinio Teismo išvada, ar Respublikos Prezidento, kuriam pradėta apkaltos byla, veiksmai prieštarauja Konstitucijai, yra galutinė ir neskundžiama.

Minėta, kad pagal Konstitucijos 107 straipsnio 3 dalį, remdamasis Konstitucinio Teismo išvadomis, Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalyje nurodytus klausimus galutinai sprendžia Seimas. Vertinant Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalies 4 punkto ir 107 straipsnio 3 dalies nuostatų santykį, negalima neatsižvelgti į Konstitucijos 74 straipsnio nuostatas, pagal kurias Respublikos Prezidentą, šturkščiai pažeidusį Konstituciją arba sulaužiusį priesaiką, taip pat paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas, Seimas 3/5 visų narių balsų dauguma gali pašalinti iš užimamų pareigų.

Konstitucijos 107 straipsnio 3 dalies nuostata, kad Seimas Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalyje nurodytus klausimus galutinai sprendžia remdamasis Konstitucinio Teismo išvada, reiškia, kad tuo atveju, kai apkaltos procesas Respublikos Prezidentui pradamas dėl šturkštaus Konstitucijos pažeidimo, Seimas turi pareigą kreiptis į Konstitucinį Teismą prašydamas pateikti išvadą, ar Respublikos Prezidento veiksmai prieštarauja Konstitucijai. <...>

Konstitucijos 107 straipsnio 2 dalies nuostata, kad Konstitucinio Teismo sprendimai klausimais, kuriuos Konstitucija priskiria jo kompetencijai, yra galutiniai ir neskundžiami, reiškia ir tai, kad Seimas, sprenddamas, ar pašalinti Respublikos Prezidentą iš pareigų, negali paneigti, negali pakeisti, negali kvestionuoti Konstitucinio Teismo išvados, kad konkretūs Respublikos Prezidento veiksmai prieštarauja (arba neprieštarauja) Konstitucijai. Tokie Seimo įgaliojimai Konstitucijoje nenumatyti. Konstitucinio Teismo išvada, kad Respublikos Prezidento veiksmai prieštarauja (arba neprieštarauja) Konstitucijai, susaisto Seimą tuo atžvilgiu, kad pagal Konstituciją Seimas neturi įgaliojimų spęsti, ar Konstitucinio Teismo išvada yra pagrįsta ir teisėta – teisinį faktą, kad Respublikos Prezidento veiksmai prieštarauja (arba neprieštarauja) Konstitucijai, nustato tik Konstitucinis Teismas.

Pagal Konstitucijos 74 straipsnį už šturkštų Konstitucijos pažeidimą pašalinti Respublikos Prezidentą iš užimamų pareigų apkaltos proceso tvarka gali tik Seimas.

Vadinasi, Konstitucijoje yra nustatytos skirtingos Seimo ir Konstitucinio Teismo funkcijos apkaltos procese ir nustatyti šioms funkcijoms įgyvendinti reikalingi atitinkami įgaliojimai: Konstitucinis Teismas sprendžia, ar Respublikos Prezidento konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai, ir pateikia Seimui išvadą (Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalies 4 punktas), o Seimas, jeigu

Respublikos Prezidentas šiuurškčiai pažeidė Konstituciją, sprendžia, ar pašalinti Respublikos Prezidentą iš pareigų (Konstitucijos 74 straipsnis). Taigi Konstitucijos 107 straipsnio 3 dalies nuostata, kad Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalyje nustatytus klausimus galutinai sprendžia Seimas, susiejus ją su Konstitucijos 74 straipsnio nuostata, kad tik Seimas sprendžia Respublikos Prezidento pašalinimo iš pareigų apkaltos proceso tvarka klausimą, ir su Konstitucijos 107 straipsnio 2 dalies nuostata, kad Konstitucinio Teismo išvada yra galutinė ir neskundžiama, reiškia, kad pagal Konstitucijos 107 straipsnio 3 dalį Seimas turi įgaliojimus spręsti ne tai, ar konkretūs Respublikos Prezidento veiksmai prieštarauja Konstitucijai, bet tai, ar pašalinti Respublikos Prezidentą iš pareigų.

Pažymėtina, jog konstitucine nuostata, kad tik Konstitucinis Teismas turi įgaliojimus spręsti (teikti išvadą), ar Respublikos Prezidento konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai, Konstitucijoje yra įtvirtinta garantija Respublikos Prezidentui, kad jam nebus nepagrįstai taikoma konstitucinė atsakomybė. Vadinas, jeigu Konstitucinis Teismas padaro išvadą, kad Respublikos Prezidento veiksmai neprieštarauja Konstitucijai, Seimas negali apkaltos proceso tvarka pašalinti Respublikos Prezidento iš pareigų už šiuurškštą Konstitucijos pažeidimą.

Šiuurškštus Konstitucijos pažeidimas kaip apkaltos pagrindas (Konstitucijos 74 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 31 d. išvada

<...> pagal Konstituciją Konstitucinis Teismas teikia išvadą, ar Respublikos Prezidento konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai. Konstatavimas, kad Respublikos Prezidento veiksmai prieštarauja Konstitucijai, reiškia ir tai, kad yra konstatuojama, jog Respublikos Prezidentas pažeidė Konstituciją. Tačiau ne kiekvienas Konstitucijos pažeidimas savaime yra šiuurškštus Konstitucijos pažeidimas.

Pabrėžtina, kad sprendžiant, ar Respublikos Prezidento veiksmai šiuurškčiai pažeidė Konstituciją, kiekvienu atveju būtina įvertinti konkrečių Respublikos Prezidento veiksmų turinį ir jų atlikimo aplinkybes.

Konstitucinis Teismas 2003 m. gruodžio 30 d. nutarime yra konstatavęs, kad Konstitucija šiuurškčiai pažeidžiama visais atvejais, kai Respublikos Prezidentas sulaužo priesaiką.

Respublikos Prezidento veiksmais Konstitucija būtų šiuurškčiai pažeista tais atvejais, kai Respublikos Prezidentas nesąžiningai eitų savo pareigas, veiktų vadovaudamasis ne Tautos ir valstybės interesais, bet savo privačiais interesais, atskirų asmenų ar jų grupių interesais, veiktų turėdamas tokių tikslų ir interesų, kurie nesuderinami su Konstitucija ir įstatymais, su viešaisiais interesais, sąmoningai nevykdytų Respublikos Prezidentui Konstitucijoje ir įstatymuose nustatytų pareigų.

<...> pagal Konstituciją tik Konstitucinis Teismas turi įgaliojimus spręsti, ar Respublikos Prezidento konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai, taigi ar Respublikos Prezidentas pažeidė Konstituciją; Seimui tokie įgaliojimai Konstitucijoje nenumatyti. Seimas, neturėdamas įgaliojimų priimti sprendimo, ar Respublikos Prezidentas pažeidė Konstituciją, neturi ir konstitucinių įgaliojimų spręsti, ar Respublikos Prezidentas Konstituciją pažeidė šiuurškčiai. Konstitucijos pažeidimo nustatymas – tai teisinio, bet ne politinio vertinimo dalykas, todėl teisės klausimus – Konstitucijos pažeidimo faktą, taigi ir Konstitucijos šiuurškštaus pažeidimo faktą, gali nustatyti tik teisminės valdžios institucija – Konstitucinis Teismas. Aiškinimas, kad Konstitucijos šiuurškštaus pažeidimo faktą esą galėtų nustatyti ir Seimas, būtų konstituciškai visiškai nepagrįstas, nes tai reiktų, kad teisės klausimą, ar Respublikos Prezidentas pažeidė Konstituciją, ar Konstitucija pažeista šiuurškčiai, galėtų spręsti ne teisminės valdžios institucija – Konstitucinis Teismas, kuris, kaip ir visi kiti teismai, sudaromas tik profesiniu pagrindu, bet Seimas – valstybės valdžios institucija, savo prigimtimi ir esme politinio pobūdžio institucija, kurios sprendimuose atsispindi Seimo narių daugumos politinė valia, kurios sprendimai grindžiami politiniais susitarimais, įvairiais politiniais kompromisais ir pan. Akivaizdu, kad politinio pobūdžio institucija Seimas negali spręsti, ar Respublikos Prezidentas pažeidė Konstituciją, ar Konstitucijos pažeidimas yra šiuurškštus, t. y. negali spręsti teisės klausimo. Priešingu atveju Konstitucijos pažeidimo, taip pat ir Konstitucijos šiuurškštaus pažeidimo fakto, konstatavimas galėtų būti grindžiamas politiniais argumentais, o iš politiniais argumentais grindžiamo konstatavimo, kad Konstitucija buvo šiuurškčiai pažeista, galėtų kilti Respublikos Prezidento konstitucinė atsakomybė. Konstitucijoje įtvirtintas toks teisinis reguliavimas, kad tik Konstitucinis Teismas turi įgaliojimus spręsti, ar Respublikos Prezidentas pažeidė Konstituciją, ar

Konstitucijos pažeidimas yra šiurkštus. Nei Seimui, nei kuriai nors kitai valstybės valdžios institucijai arba kuriam nors valstybės pareigūnui tokie įgaliojimai Konstitucijoje nenumatyti.

Pažymėtina, kad konstitucinis reguliavimas, kai tik Konstitucinis Teismas turi įgaliojimus spręsti, ar Respublikos Prezidentas šiurkščiai pažeidė Konstituciją, Respublikos Prezidentui yra konstitucinė garantija, kad jam negalės būti nepagrįstai taikoma konstitucinė atsakomybė – pašalinimas iš pareigų už šiurkštų Konstitucijos pažeidimą.

<...> pagal Konstitucijos 74 straipsnį tik Seimas sprendžia, ar pašalinti iš pareigų Respublikos Prezidentą, jeigu jis šiurkščiai pažeidė Konstituciją, sulaužė priesaiką arba paaiškėjęs, jog padarytas nusikaltimas. Jeigu apkaltos pagrindas yra šiurkštus Konstitucijos pažeidimas, Seimas gali Respublikos Prezidento pašalinimo iš pareigų klausimą spręsti tik gavęs Konstitucinio Teismo išvadą, kad Respublikos Prezidentas šiurkščiai pažeidė Konstituciją. Respublikos Prezidentui tai yra konstitucinė garantija, kad jam nebus nepagrįstai taikoma konstitucinė atsakomybė.

Pabrėžtina, kad pagal Konstituciją apkaltos procese Seime sprendžiama ne tai, ar Respublikos Prezidento veiksmai prieštarauja Konstitucijai, ne tai, ar Respublikos Prezidentas šiurkščiai pažeidė Konstituciją. Pagal Konstituciją tai sprendžia tik Konstitucinis Teismas. Apkaltos procese Seime sprendžiamas tik Respublikos Prezidento konstitucinės atsakomybės klausimas, t. y. sprendžiama tik tai, ar už šiurkštų Konstitucijos pažeidimą pašalinti Respublikos Prezidentą iš pareigų. Respublikos Prezidento pašalinimas iš pareigų yra konstitucinė sankcija už šiurkštų Konstitucijos pažeidimą. Minėta, kad pagal Konstitucijos 74 straipsnį sprendimą dėl konstitucinės sankcijos taikymo, t. y. dėl Respublikos Prezidento pašalinimo iš pareigų, gali priimti tik Seimas.

Apkaltos procesas Seime (Konstitucijos 74 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 31 d. išvada

Pagal Konstitucijos 74 straipsnį apkaltos proceso tvarką nustato Seimo statutas. Konstitucijos 76 straipsnyje yra nustatyta, kad Seimo statutas turi įstatymo galią.

Pažymėtina, kad Seimas, nustatydamas apkaltos proceso tvarką, turi diskreciją, tačiau jis yra saistomas apkaltos konstitucinės sampratos (Konstitucinio Teismo 1999 m. gegužės 11 d. nutarimas). Todėl Seimo statute nustatyta apkaltos proceso tvarka turi būti tokia, kad būtų užtikrintas teisingas teisinis procesas, kad būtų galima tinkamai ištirti apkaltos bylos aplinkybes ir priimti teisingą sprendimą dėl asmens konstitucinės atsakomybės. Normos, reguliuojančios apkaltą, turi ne tik sudaryti galimybę pašalinti asmenį iš pareigų, bet ir užtikrinti asmens, kurio atžvilgiu vykdoma apkalta, teises.

<...>

<...> Pagal Konstitucijos 107 straipsnio 2 dalį Konstitucinio Teismo išvada yra galutinė ir neskundžiama, todėl akivaizdu, kad <...> apkaltos proceso dalis – tardymas, taip pat <...> tardymą reguliuojančios teisės normos gali būti taikomos tik tuomet, kai apkaltos pagrindas yra ne tai, kad šiurkščiai pažeista Konstitucija ar sulaužyta priesaika, bet kai apkaltos pagrindas yra „paaiškėjęs, jog padarytas nusikaltimas“, ir jeigu asmens, kuriam taikoma apkalta, atžvilgiu dar nėra įsiteisėjęs apkaltinamasis teismo nuosprendis. Atsižvelgiant į tai, kad pagal Konstitucijos 86 straipsnio 1 dalį Respublikos Prezidentas, kol eina savo pareigas, negali būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn, darytina išvada, kad tardymas, kaip apkaltos proceso dalis, galimas tik tuo atveju, jeigu Respublikos Prezidentas yra traukiamas konstitucinėn atsakomybėn esant Konstitucijos 74 straipsnyje nustatytam pagrindui – paaiškėjęs, jog padarytas nusikaltimas, taip pat kai šiuo pagrindu, t. y. paaiškėjęs, jog padarytas nusikaltimas, konstitucinėn atsakomybėn yra traukiami kiti Konstitucijos 74 straipsnyje nurodyti subjektai, ir jeigu jų atžvilgiu nėra įsiteisėjęs apkaltinamasis teismo nuosprendis. <...>

Konstitucinis Teismas 1999 m. gegužės 11 d. nutarime yra konstatavęs, kad apkaltos konstitucinė samprata suponuoja teisingą teisinį procesą, kuriame prioritetą teikiama asmens teisių apsaugai. Garantuojant asmens teisių apsaugą būtina paisyti pamatinių teisinės valstybės principų, kurie reikalauja, kad jurisdikcinės ir kitos teisės taikymo institucijos būtų nešališkos ir nepriklausomos, siektų nustatyti objektyvią tiesą ir sprendimą priimtų tik teisės pagrindu. Tai įmanoma tik jei procesas yra viešas, šalys turi lygias teises, o teisiniai ginčai, ypač dėl asmens teisių, sprendžiami užtikrinant šiam asmeniui teisę ir galimybę jas ginti. Teisinėje valstybėje asmens teisė ginti savo teises yra nekvestionuojama. Kadangi Seimas, spręsdamas asmens pašalinimo iš pareigų arba jo

mandato panaikinimo klausimą, veikia kaip jurisdikcinė institucija, apkaltos procesui taikomi tie patys reikalavimai. Konstitucinis Teismas minėtame nutarime yra pažymėjęs ir tai, kad sprendžiant konstitucinės arba kitokios teisinės atsakomybės klausimą teisinės valstybės principai realizuojami per asmens, kuriam ši sankcija taikoma, procesines teises ir jų garantijas. Asmens teisių pripažinimas – būtinas teisės viešpatavimo elementas. Vykdamt apkaltą Seime turi būti užtikrinta asmens, kurio konstitucinės atsakomybės klausimas sprendžiamas, teisė dalyvauti procese ir gintis. Seimas prieš priimdamas sprendimą turi išklausti ir kitą šalį (*audi alteram partem*).

Atsižvelgiant į tai, kad apkaltos proceso metu Seime yra sprendžiama ne tai, ar Respublikos Prezidento konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai, ar Respublikos Prezidentas Konstituciją pažeidė šurkščiai, – pagal Konstituciją tai gali spręsti tik Konstitucinis Teismas, – bet tik tai, ar už šurkštų Konstitucijos pažeidimą pašalinti Respublikos Prezidentą iš pareigų, darytina išvada, kad apkaltos proceso metu Seime tiriami ne įrodymai, pagrindžiantys ar paneigiantys tai, kad Respublikos Prezidentas atliko veiksmus, kuriais šurkščiai pažeidė Konstituciją, bet tik tokie įrodymai, kuriais pagrindžiama ar paneigiama būtinybė pašalinti Respublikos Prezidentą iš pareigų už šurkštų Konstitucijos pažeidimą. <...>

Konstitucinis Teismas pabrėžia, kad Respublikos Prezidento, kurio konstitucinės atsakomybės klausimas sprendžiamas apkaltos proceso tvarka Seime, teisė dalyvauti procese, pateikti savo paaiškinimus ir gintis neturi būti varžoma. Ši teisė turi būti užtikrinta.

Konstitucinio Teismo įgaliojimai tirti ir vertinti įrodymus apkaltos procese

Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 31 d. išvada

Pagal Konstituciją tik Konstitucinis Teismas turi įgaliojimus spręsti, ar Respublikos Prezidento, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai, ar Respublikos Prezidentas Konstituciją pažeidė šurkščiai. Taigi Konstituciniam Teismui nustatyta konstitucinė pareiga ištirti, ar Respublikos Prezidentas atliko konkrečius veiksmus, nurodytus jam pateiktame kaltinime, ir įvertinti, ar šie veiksmai prieštarauja Konstitucijai, ar Konstitucija pažeista šurkščiai. Tirdamas, ar Respublikos Prezidento konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai, ar Konstitucija yra pažeista šurkščiai, Konstitucinis Teismas tiria ir vertina tiek kartu su paklausimu Konstituciniam Teismui pateiktus įrodymus, tiek visus kitus bylos nagrinėjimo Konstituciniame Teisme metu gautus įrodymus, patvirtinančius ar paneigiančius, kad Respublikos Prezidentas atliko paklausime nurodytus konkrečius veiksmus, patvirtinančius ar paneigiančius, kad šie veiksmai prieštarauja Konstitucijai, kad Konstitucija yra pažeista šurkščiai.

Apkaltos samprata ir esminiai elementai (Konstitucijos 74 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2004 m. balandžio 15 d. nutarimas

Pagal Konstitucijos 74 straipsnį apkaltos proceso tvarką nustato Seimo statutas. Ši Konstitucijos nuostata suponuoja Seimo diskreciją Seimo statute nustatyti tai, kas inicijuoja apkaltą, kaip tai daroma, kokia tvarka vykdoma apkalta, kokia tvarka priimamas sprendimas dėl asmens pašalinimo iš pareigų ar Seimo nario mandato panaikinimo ir t. t.

Kartu pažymėtina, kad Seimas, reglamentuodamas apkaltos procesą, privalo paisyti Konstitucijos normų ir principų, nepažeisti apkaltos konstitucinės sampratos, asmens, kuriam taikoma apkalta, teisių.

<...>

Apkaltos esminiai elementai įtvirtinti Konstitucijos 74 straipsnyje. Apkalta yra ypatinga parlamentinė procedūra. Apkaltos proceso tvarka yra sprendžiamas Respublikos Prezidento, Konstitucinio Teismo pirmininko ir teisėjų, Aukščiausiojo Teismo pirmininko ir teisėjų, Apeliacinio teismo pirmininko ir teisėjų, Seimo narių konstitucinės atsakomybės klausimas. Šie asmenys apkaltos proceso tvarka gali būti pašalinti iš pareigų (panaikintas Seimo nario mandatas) už veiksmus, nustatytus Konstitucijoje: šurkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą, nusikaltimo padarymą.

Konstitucinis Teismas 1999 m. gegužės 11 d. nutarime konstatavo, kad pagal Konstitucijos 74 straipsnį apkalta taikoma tik Konstitucijoje nurodytiems asmenims; kad apkaltos procesą galima pradėti tik už šurkštų Konstitucijos pažeidimą, už priesaikos sulaužymą arba paaiškėjus, kad

padarytas nusikaltimas; kad apkaltos proceso tikslas – išspręsti nurodytų asmenų konstitucinės atsakomybės klausimą; kad apkaltą vykdo Seimas ir, kad asmuo būtų pašalintas iš pareigų ar būtų panaikintas jo Seimo nario mandatas, už tai turi balsuoti ne mažiau kaip 3/5 visų Seimo narių.

Su apkaltos institutu yra susiję ir kiti Konstitucijos straipsniai: 63 straipsnio 5 punktas, 86 straipsnio 2 dalis, 88 straipsnio 5 punktas, 89 straipsnio 1 dalis, 105 straipsnio 3 dalies 4 punktas, 108 straipsnio 5 punktas ir 116 straipsnis (Konstitucinio Teismo 1999 m. gegužės 11 d. nutarimas ir 2004 m. kovo 31 d. išvada).

Apkaltos konstitucinės sampratos įvairūs aspektai yra atskleisti Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje – Konstitucinio Teismo 1999 m. gegužės 11 d., 2000 m. kovo 30 d. nutarimuose ir 2004 m. kovo 31 d. išvadoje.

<...>

Apkaltos institutas Lietuvos konstitucinėje sistemoje sietinas ir su Konstitucijos preambulėje skelbiamu atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekiu, su konstituciniais asmens teisių ir laisvių apsaugos principais.

Apkaltos procese dalyvaujančios valstybės valdžios institucijos (Konstitucijos 74 straipsnis, 105 straipsnio 3 dalies 4 punktas)

Konstitucinio Teismo 2004 m. balandžio 15 d. nutarimas

<...> apkalta – tai Konstitucijoje numatyta ypatinga parlamentinė procedūra, kai sprendžiamas Respublikos Prezidento, Konstitucinio Teismo pirmininko ir teisėjų, Aukščiausiojo Teismo pirmininko ir teisėjų, Apeliacinio teismo pirmininko ir teisėjų, Seimo narių konstitucinės atsakomybės klausimas. Konstitucijos 74 straipsnyje nustatyta, kad minėtus asmenis pašalinti iš užimamų pareigų ar panaikinti Seimo nario mandatą gali tik Seimas.

Pažymėtina, jog pagal Konstituciją tam, kad konstitucinė atsakomybė būtų taikoma pagrįstai, jeigu apkaltos procesas Respublikos Prezidentui, Konstitucinio Teismo pirmininkui ir teisėjams, Aukščiausiojo Teismo pirmininkui ir teisėjams, Apeliacinio teismo pirmininkui ir teisėjams, Seimo nariams pradedamas dėl šurkštaus Konstitucijos pažeidimo ar priesaikos sulaužymo, Seimas privalo kreiptis į Konstitucinį Teismą, prašydamas pateikti išvadą, ar valstybės pareigūno, taip pat Seimo nario, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai. Šio asmens pašalinimo iš pareigų ar Seimo nario mandato panaikinimo klausimą Seimas gali spręsti tik gavęs Konstitucinio Teismo išvadą, kad valstybės pareigūno ar Seimo nario, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai (Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalies 4 punktas).

Taigi pagal Konstituciją įgaliojimus apkaltos procese turi tik dvi valstybės valdžios institucijos: Seimas ir Konstitucinis Teismas. Pagal Konstituciją Konstitucinis Teismas sprendžia (teikia išvadą), ar valstybės pareigūno ar Seimo nario, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai, ar šiais veiksmais Konstitucija pažeista šurkščiai, o Seimas apkaltos proceso tvarka sprendžia, ar pašalinti šį asmenį iš pareigų (panaikinti Seimo nario mandatą).

<...> pagal Konstitucijos 74 straipsnį vienas iš apkaltos pagrindų yra „paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas“. Pažymėtina, kad Seimo statute, paisant Konstitucijoje įtvirtintos apkaltos sampratos, galima nustatyti, kad tuo atveju, kai nusikaltimo padarymo faktas yra akivaizdus, jo buvimą vykdydamas apkaltą gali konstatuoti pats Seimas be teisinių institucijų tyrimo. Konstitucinis Teismas 1999 m. gegužės 11 d. nutarime konstatavo, kad „asmens pašalinimo iš pareigų ar jo Seimo nario mandato panaikinimas apkaltos proceso tvarka dėl įtarimo padarius nusikaltimą nesaisto teismo.“ Pažymėtina ir tai, kad tais atvejais, kai nusikaltimo padarymo faktas nėra akivaizdus, Seimas pagal Konstituciją negali vykdyti apkaltos nusikaltimo padarymo pagrindu tol, kol nėra priimtas ir įsiteisėjęs teismo apkaltinamasis nuosprendis.

Taigi Konstitucijoje yra įtvirtinta tokia apkaltos samprata, kai apkaltą vykdo Seimas, o Konstitucinis Teismas teikia išvadą, ar valstybės pareigūno ar Seimo nario, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai. Jokiams kitoms valstybės valdžios institucijoms Konstitucijoje nėra numatyti įgaliojimai dalyvauti vykdam apkaltą.

Jeigu Seimo statute, turinčiame įstatymo galią, būtų nustatytas toks teisinis reguliavimas, pagal kurį kokia nors kita valstybės valdžios institucija turėtų įgaliojimus dalyvauti vykdam apkaltą,

jeigu tai nėra numatyta Konstitucijoje, tai būtų įsiterpta į Seimo konstitucinius įgaliojimus vykdyti apkaltą. Pažymėtina, kad jei Konstitucijoje yra įtvirtinti kokios nors valstybės valdžios institucijos įgaliojimai, jokia kita institucija negali į juos įsiterpti. Taigi Seimo statute, turinčiame įstatymo galią, negali būti įtvirtintas toks teisinis reguliavimas, pagal kurį subjektai, nenumatyti Konstitucijoje, turėtų tokius įgaliojimus, kuriuos įgyvendindami sukeltų Seimui pareigą pradėti apkaltos procesą.

Apkaltos inicijavimas (Konstitucijos 74 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2004 m. balandžio 15 d. nutarimas

<...> pagal Konstituciją apkaltą vykdo Seimas, o Konstitucinis Teismas teikia išvadą, ar valstybės pareigūno ar Seimo nario, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai. Konstitucijoje jokioms kitoms valstybės valdžios institucijoms nėra numatyti įgaliojimai apkaltos procese.

Pirmoji apkaltos proceso stadija yra apkaltos inicijavimas. Konstitucijos 74 straipsnyje nustatyta, jog apkaltos proceso tvarką nustato Seimo statutas. Pagal Konstitucijos 76 straipsnį Seimo statutas nustato Seimo struktūrą ir darbo tvarką. <...> pagal Konstituciją apkaltos procedūra vyksta Seime, <...> jokios valstybės valdžios institucijos negali įsiterpti į Seimo konstitucinius įgaliojimus vykdyti apkaltą, jeigu tai nėra numatyta Konstitucijoje. Tai suponuoja, kad apkalta gali būti inicijuojama tik Seime, kad, pabrėžtina, apkaltos iniciatyva gali kilti tik iš Seimo narių. Pažymėtina, kad, atsižvelgiant į konstitucinio apkaltos instituto, kaip pilietinės Tautos savisaugos priemonės, kurią taiko Seimas, svarbą, taip pat į tai, kad apkalta gali būti taikoma aukščiausiesiems valstybės pareigūnams, teisę inicijuoti apkaltos procesą Seime gali turėti tik pakankamai didelė Seimo narių grupė. Kita vertus, nustčius pernelyg didelį tokią grupę sudarančių Seimo narių skaičių, būtų paneigta demokratinė apkaltos instituto prigimtis.

Pažymėtina, kad jeigu Seimo statute nustatant apkaltos inicijavimą būtų numatyta, kad apkalta gali būti inicijuojama ne Seime, kad apkaltos iniciatyva gali kilti ne iš Seimo narių, kad pradėti apkaltą gali siūlyti kitos valstybės valdžios institucijos, tai būtų nepaisoma konstitucinės apkaltos sampratos ir būtų įsiterpta į Seimo konstitucinę prerogatyvą vykdyti apkaltą.

Šiame kontekste pažymėtina ir tai, kad apkaltos inicijavimo teisinis reguliavimas Seimo statute pagal Konstituciją gali turėti ypatumų tuo atveju, kai asmens atžvilgiu yra priimtas ir yra įsiteisėjęs apkaltinamasis teismo nuosprendis. Konstitucinis Teismas 1999 m. gegužės 11 d. nutarime konstatavo, kad toks apkaltos procedūros reglamentavimas, kai tai daro patys Seimo nariai, nėra vienintelė įmanoma apkaltos proceso pradėjimo forma. Duodamas sutikimą patraukti asmenį baudžiamojon atsakomybėn, Seimas kartu apsisprendžia, kad bylos faktines aplinkybes tirs ne Seimo sudaryta specialioji tyrimo komisija, bet teisinės institucijos – tardymas ir teismas. Tai reiškia, kad jeigu teismas pripažins asmenį kaltu padarius nusikaltimą, vėliau nereikės pateikti atskiro siūlymo pradėti apkaltą dėl nusikaltimo padarymo. Formalus kaltinimo pareiškimas, kai tai atlieka patys Seimo nariai, kaip savarankiškas veiksmas šiuo atveju nėra būtinas apkaltos proceso elementas.

Pabrėžtina, kad Seime gavus įsiteisėjusį apkaltinamąjį teismo nuosprendį, jame vykdomos apkaltos proceso metu teismo nuosprendis bei kiti teismų nagrinėjant baudžiamąją bylą priimti sprendimai nesvarstomi ir dėl jų teisėtumo bei pagrįstumo nediskutuojama. Tokiu atveju Seime yra sprendžiamas tik valstybės pareigūno pašalinimo iš pareigų (Seimo nario mandato panaikinimo) klausimas.

Konstitucijoje *expressis verbis* nėra įvardytos valstybės valdžios institucijos, turinčios teisę siūlyti pradėti apkaltos procesą Respublikos Prezidentui, Konstitucinio Teismo pirmininkui ir teisėjams, Aukščiausiojo Teismo pirmininkui ir teisėjams, Apeliacinio teismo pirmininkui ir teisėjams, Seimo nariams.

Valstybės pareigūnų atsakomybė visuomenei; apkalta (Konstitucijos 74 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas

Jeigu valstybės pareigūnai savo funkcijas vykdo vadovaudamiesi Konstitucija, teise, veikdami Tautos ir Lietuvos valstybės interesais, jie turi būti apsaugoti nuo spaudimo ir nepagrįsto kišimosi į jų veiklą, sąžiningai eidami savo pareigas, jie neturi patirti grėsmės savo asmeniui, teisėms ir lais-

vėms. Valstybės pareigūnai turi turėti piliečių – valstybinės bendruomenės pasitikėjimą. Tačiau, kad piliečiai – valstybinė bendruomenė galėtų pagrįstai pasitikėti valstybės pareigūnais, kad būtų galima įsitikinti, jog visos valstybės institucijos, visi valstybės pareigūnai vadovaujasi Konstitucija, teise ir joms paklūsta, o Konstitucijai, teisei nepaklūstantys asmenys neitų tokių pareigų, kurioms būtinas piliečių – valstybinės bendruomenės pasitikėjimas, yra reikalinga vieša demokratinė valstybės pareigūnų veiklos kontrolė ir atsakomybė visuomenei, apimanti *inter alia* galimybę pašalinti iš užimamų pareigų tuos valstybės pareigūnus, kurie pažeidžia Konstituciją, teisę, asmeninius ar grupinius interesus iškelia virš visuomenės interesų, savo veiksmais diskredituoja valstybės valdžią. Viena iš šios viešos demokratinės kontrolės formų yra konstitucinis apkaltos institutas: už šiurkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą arba paaiškėjus, kad padarytas nusikaltimas, tam tikri aukščiausi valstybės valdžios pareigūnai – Respublikos Prezidentas, Konstitucinio Teismo pirmininkas ir teisėjai, Aukščiausiojo Teismo pirmininkas ir teisėjai, Apeliacinio teismo pirmininkas ir teisėjai – apkaltos proceso tvarka gali būti pašalinti iš užimamų pareigų, apkaltos proceso tvarka taip pat gali būti panaikintas Seimo nario mandatas. Konstitucijoje įtvirtintas apkaltos – ypatingos parlamentinės procedūros institutas, konstitucinės sankcijos – pašalinimo iš užimamų pareigų – taikymas Respublikos Prezidentui, Seimo nariams, Konstitucinio Teismo pirmininkui ir teisėjams, Aukščiausiojo Teismo pirmininkui ir teisėjams, Apeliacinio teismo pirmininkui ir teisėjams yra viena iš valstybinės bendruomenės – pilietinės Tautos savisaugos priemonių, toks jos gynimosi nuo minėtų aukščiausių valstybės valdžios pareigūnų, nepaisančių Konstitucijos ir teisės, būdas, kai jiems nebeleidžiama eiti tam tikrų pareigų, nes jie nevykdo savo įsipareigojimo besąlygiškai vadovautis Konstitucija, teise, Tautos ir Lietuvos valstybės interesais, savo veiksmais yra diskreditavę valstybės valdžią.

<...>

<...> apkalta – ypatinga parlamentinė procedūra, kai iš užimamų pareigų yra pašalinami Konstitucijos 74 straipsnyje nurodyti aukščiausi valstybės pareigūnai: pagal Konstitucijos 74 straipsnį apkaltos proceso tvarka iš užimamų pareigų gali būti pašalintas Respublikos Prezidentas, Konstitucinio Teismo pirmininkas ir teisėjai, Aukščiausiojo Teismo pirmininkas ir teisėjai, Apeliacinio teismo pirmininkas ir teisėjai, taip pat apkaltos proceso tvarka gali būti panaikintas Seimo nario mandatas. Pabrėžtina, kad apkalta galima tik esant Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytiems pagrindams: šiurkščiam Konstitucijos pažeidimui, priesaikos sulaužymui arba paaiškėjus, kad padarytas nusikaltimas.

Konstitucinis Teismas 2004 m. balandžio 15 d. nutarime konstatavo, kad pagal Konstituciją įgaliojimus apkaltos procese turi dvi valstybės valdžios institucijos – Seimas ir Konstitucinis Teismas. Kiekvienai iš šių valstybės valdžios institucijų Konstitucijoje yra nustatyti jos funkcijos apkaltos procese atitinkantys įgaliojimai: apkaltos byla gali būti pradėta tik Seimo narių siūlymu (iniciatyva); išvadą, ar asmens, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai, teikia Konstitucinis Teismas; jeigu Konstitucinis Teismas padaro išvadą, kad asmuo, kuriam pradėta apkaltos byla, šiurkščiai pažeidė Konstituciją, Seimas ne mažesne kaip 3/5 visų Seimo narių balsų dauguma gali tokį asmenį pašalinti iš užimamų pareigų, gali panaikinti jo Seimo nario mandatą.

Įgaliojimus spręsti, ar Konstitucijos 74 straipsnyje nurodyti asmenys, kuriems pradėta apkaltos byla, šiurkščiai pažeidė Konstituciją (atsižvelgiant į tai, kad šiurkštus Konstitucijos pažeidimas kartu yra ir priesaikos sulaužymas, – spręsti ir tai, ar jie sulaužė duotą priesaiką), pagal Konstituciją turi tik Konstitucinis Teismas. Konstitucinio Teismo išvada, kad asmuo šiurkščiai pažeidė Konstituciją (taigi ir sulaužė priesaiką), yra galutinė. Jokia valstybės institucija, joks valstybės pareigūnas, joks kitas subjektas tokios Konstitucinio Teismo išvados pakeisti ar panaikinti negali. Pagal Konstituciją tokia išvada negali būti pakeista ar panaikinta nei referendumo, nei rinkimų ar kuriuo nors kitu būdu.

Konstitucijos 2 straipsnyje nustatyta, kad suverenitetas priklauso Tautai. Konstitucijos 4 straipsnyje įtvirtinta, kad aukščiausių suverenią galią Tauta vykdo tiesiogiai ar per savo demokratiškai išrinktus atstovus. Pagal Konstitucijos 55 straipsnio 1 dalį Seimo nariai yra Tautos atstovai. Taigi pagal Konstituciją tik Seimas yra Tautos atstovybė, per kurią Tauta vykdo aukščiausių suverenią galią. Pabrėžtina, kad pagal Konstituciją negali būti ir nėra priešpriešos tarp aukščiausios suverenios galios, kurią Tauta vykdo tiesiogiai, ir aukščiausios suverenios galios, kurią Tauta vykdo per

savo demokratiškai išrinktus atstovus – Seimo narius. Taigi pagal Konstituciją negali būti ir nėra priešpriešos tarp Tautos ir jos atstovybės – Seimo: Seimas įgyvendina tuos įgaliojimus, kuriuos jam Tauta nustatė savo priimtoje Konstitucijoje.

Pagal Konstituciją tik Seimas turi įgaliojimus spręsti, ar apkaltos proceso tvarka pašalinti asmenį iš užimamų pareigų, ar panaikinti jo Seimo nario mandatą esant Konstitucijos 74 straipsnyje numatytiems pagrindams, – tokie klausimai negali būti sprendžiami referendumu ar rinkimais, jų negali spręsti kuri nors kita valstybės institucija, kuris nors valstybės pareigūnas ar kitas subjektas.

Seimas, kaip Tautos atstovybė, per kurią Tauta vykdo aukščiausią suverenią galią, veikia pagal Konstitucijoje jam Tautos nustatytus įgaliojimus. Vadinasi, Seimo, kaip Tautos atstovybės, sprendimas apkaltos proceso tvarka pašalinti tam tikrą Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytą valstybės pareigūną iš užimamų pareigų, panaikinti jo Seimo nario mandatą kartu yra Tautos suverenių galių vykdymas per jos demokratiškai išrinktus atstovus. Kadangi pagal Konstituciją tik Seimas gali spręsti, ar pašalinti tam tikrą Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytą valstybės pareigūną iš užimamų pareigų, ar panaikinti jo Seimo nario mandatą, toks Seimo sprendimas negali būti pakeistas ar panaikintas referendumu, rinkimų ar kuriuo nors kitu būdu. Vadinasi, jeigu Seimas, laikydamasis Konstitucijos, apkaltos proceso tvarka pašalina Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytą valstybės pareigūną iš užimamų pareigų, panaikino jo Seimo nario mandatą, toks Seimo sprendimas yra galutinis.

Respublikos Prezidentas – vienas iš Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytų valstybės pareigūnų, kuriuos Seimas apkaltos proceso tvarka gali pašalinti iš užimamų pareigų. Respublikos Prezidento apkalta Seime nėra Respublikos Prezidento – vienos iš valstybės valdžią vykdančių institucijų teisinis ginčas su Seimu – kita valstybės valdžią vykdančia institucija. Respublikos Prezidento apkalta – tai asmens, užimančio Respublikos Prezidento pareigas, konstitucinės atsakomybės Tautai būdas: Tauta per savo atstovybę – Seimą sprendžia, ar asmenį, užimančį Respublikos Prezidento pareigas, kuris šurkščiai pažeidė Konstituciją, sulaužė priesaiką, padarė nusikaltimą, pašalinti iš užimamų pareigų.

Šurkščiu Konstitucijos pažeidimu, priesaikos sulaužymu yra pakertamas pasitikėjimas Respublikos Prezidento institucija, kartu susilpninamas pasitikėjimas visa valstybės valdžia bei Lietuvos valstybe. Apkalta, kai asmuo, šurkščiai pažeidęs Konstituciją, sulaužęs priesaiką, pašalinamas iš Respublikos Prezidento pareigų, yra vienas iš Konstitucijoje numatytų valstybės, kaip bendro visos visuomenės gėrio, apsaugos būdų.

Pabrėžtina, jog pagal Konstituciją asmuo, kuriam Seimas, remdamasis Konstitucinio Teismo išvada, kad Respublikos Prezidentas šurkščiai pažeidė Konstituciją, sulaužė priesaiką, pritaikė konstitucinę sankciją – pašalino jį iš užimamų pareigų, konstitucinės atsakomybės negali išvengti nei naujais Respublikos Prezidento rinkimais, nei referendumu, nei kuriuo nors kitu būdu. Pabrėžtina ir tai, kad nei referendumas, nei nauji Respublikos Prezidento rinkimai negali būti ir pagal Konstituciją nėra piliečių pasitikėjimo ar nepasitikėjimo Seimu, apkaltos proceso tvarka pašalinusių Respublikos Prezidentą iš užimamų pareigų, pareiškimo būdas.

Pagal Konstituciją tik Seimas turi įgaliojimus spręsti, ar už šurkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą, nusikaltimo padarymą apkaltos proceso tvarka pašalinti Respublikos Prezidentą iš užimamų pareigų. Vertinant Konstitucinio Teismo ir Seimo konstitucinių įgaliojimų santykį apkaltos procese pažymėtina, jog Konstitucinio Teismo išvada, kad Respublikos Prezidento veiksmai prieštarauja (arba neprieštarauja) Konstitucijai, susaisto Seimą tuo atžvilgiu, kad pagal Konstituciją Seimas neturi įgaliojimų spręsti, ar Konstitucinio Teismo išvada yra pagrįsta ir teisėta, – teisinį faktą, kad Respublikos Prezidento veiksmai prieštarauja (arba neprieštarauja) Konstitucijai, nustato tik Konstitucinis Teismas (Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 31 d. išvada). Nors Seimo nariai, sprenddami, ar Respublikos Prezidentą pašalinti iš užimamų pareigų už šurkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą, balsuoja laisvai, tai nereiškia, kad Seimo nariai, sprenddami, ar už šurkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą apkaltos proceso tvarka pašalinti Respublikos Prezidentą iš užimamų pareigų, nėra saistomi savo duotos Seimo nario priesaikos, kuri įpareigoja Seimo narį savo veikloje vadovautis Konstitucija, valstybės interesais ir savo sąžine ir nebūti varžomam jokių mandatų. Konstitucijoje įtvirtintas Seimo nario laisvas mandatas negali būti suprantamas tik kaip leidimas veikti vien savo nuožiūra, veikti vadovaujantis vien savo

sąžine ir ignoruoti Konstituciją. Konstitucija suponuoja tokią Seimo nario nuožiūros ir tokią Seimo nario sąžinės sampratą, kurioje tarp Seimo nario nuožiūros bei Seimo nario sąžinės ir Konstitucijos reikalavimų, Konstitucijos saugomų ir ginamų vertybių neturi būti atotrūkio: pagal Konstituciją Seimo nario nuožiūra ir jo sąžinė turi būti orientuotos į Konstituciją, į Tautos ir Lietuvos valstybės interesus. Todėl Seimui, sprendžiančiam, ar apkaltos proceso tvarka pašalinti Respublikos Prezidentą iš užimamų pareigų už šiurkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą, tenka ypač didelė atsakomybė: demokratinėje teisinėje valstybėje asmuo, šiurkščiai pažeidęs Konstituciją, sulaužęs priesaiką, neturėtų išvengti konstitucinės atsakomybės – pašalinimo iš užimamų pareigų.

Draudimas asmeniui, pašalintam iš pareigų apkaltos proceso tvarka, užimti pareigas, kurias galima pradėti eiti tik davus priesaiką

Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas

Konstitucijoje nėra numatyta, kad praėjus kokiam nors laikui Respublikos Prezidentas, kurio veiksmai Konstitucinio Teismo buvo pripažinti šiurkščiai pažeidusiais Konstituciją, o jis pats – sulaužęs priesaiką, ir kuris už priesaikos sulaužymą, šiurkštų Konstitucijos pažeidimą Seimo buvo pašalintas iš užimamų pareigų, galėtų būti laikomas nesulaužiusiu priesaikos, nepažeidusiu šiurkščiai Konstitucijos. Respublikos Prezidentas, kurio veiksmus Konstitucinis Teismas pripažino šiurkščiai pažeidžiančiais Konstituciją ir kurį Seimas – Tautos atstovybė apkaltos proceso tvarka pašalino iš užimamų pareigų, pagal Konstituciją visada išlieka sulaužiusiu Tautai duotą priesaiką, šiurkščiai pažeidusiu Konstituciją ir už tai pašalintu iš Respublikos Prezidento pareigų.

<...> Konstitucijoje įtvirtinta tokia valstybės valdžią įgyvendinančių institucijų sąranga ir jų formavimo tvarka, kai visos valstybės valdžią įgyvendinančios institucijos, taip pat kitos valstybės institucijos, turi būti sudaromos tik iš tokių piliečių, kurie be išlygų paklūsta Tautos priimtai Konstitucijai ir kurie eidami savo pareigas besąlygiškai vadovaujasi Konstitucija, teise, Tautos ir Lietuvos valstybės interesais. <...> išrinktas Respublikos Prezidentas pagal Konstituciją gali pradėti eiti savo pareigas tik po to, kai prisiekia Tautai būti ištikimas Lietuvos Respublikai ir Konstitucijai, sąžiningai eiti savo pareigas ir būti visiems lygiai teisingas.

Asmuo, kuris buvo išrinktas Respublikos Prezidentu, davė Tautai Respublikos Prezidento priesaiką, po to ją sulaužė ir šitaip šiurkščiai pažeidė Konstituciją ir už tai apkaltos proceso tvarka Seimo – Tautos atstovybės buvo pašalintas iš užimamų pareigų, pagal Konstituciją negali dar kartą prisiekti Tautai, nes visada kiltų ir niekada neišnyktų pagrįsta abejonė dėl jo vėl duodamos priesaikos tikrumo ir patikimumo, taigi ir dėl to, ar priesaiką duodantis asmuo Respublikos Prezidento pareigas tikrai vykdys taip, kaip jas vykdyti įpareigoja priesaika Tautai, ar šis asmuo vėl nesulaužys Tautai duotos priesaikos, kitaip tariant, ar šio asmens vėl duodama priesaika Tautai nebus fiktyvi.

<...> apkalta yra viena iš valstybės pareigūnų viešos demokratinės kontrolės formų, valstybinės bendruomenės – pilietinės Tautos savisaugos priemonių, toks jos gynimosi nuo minėtų aukščiausių valstybės valdžios pareigūnų, nepaisančių Konstitucijos ir teisės, būdas, kai jiems nebeleidžiama eiti tam tikrų pareigų, nes jie nevykdo savo įsipareigojimo besąlygiškai vadovautis Konstitucija, teise, Tautos ir Lietuvos valstybės interesais. Minėta <...>, kad Respublikos Prezidentas, kurio veiksmus Konstitucinis Teismas pripažino šiurkščiai pažeidusiais Konstituciją ir kuris apkaltos proceso tvarka Seimo – Tautos atstovybės buvo pašalintas iš Respublikos Prezidento pareigų, visada išlieka sulaužiusiu Tautai duotą priesaiką, šiurkščiai pažeidusiu Konstituciją ir už tai pašalintu iš Respublikos Prezidento pareigų.

Respublikos Prezidento, kaip ir bet kurio kito Konstitucijos 74 straipsnyje nurodyto asmens, sulaužiusio priesaiką, šiurkščiai pažeidusio Konstituciją, pašalinimas iš užimamų pareigų apkaltos proceso tvarka nėra savitiksliis. Apkaltos instituto konstitucinė paskirtis yra ne tik vienkartinis tokių asmenų pašalinimas iš užimamų pareigų, bet daug platesnė – užkirsti kelią asmenims, šiurkščiai pažeidusiems Konstituciją, sulaužiusiems priesaiką, užimti tokias Konstitucijoje numatytas pareigas, kurių ėjimo pradžia yra susijusi su Konstitucijoje nurodytos priesaikos davimu. Apkaltos proceso tvarka pritaikytos konstitucinės sankcijos (konstitucinės atsakomybės) turinį sudaro ir asmens, šiurkščiai pažeidusio Konstituciją, sulaužiusio priesaiką, pašalinimas iš užimamų pareigų, ir iš to išplaukiantis draudimas tokiam asmeniui ateityje užimti tokias Konstitucijoje numatytas pareigas,

kurias asmuo gali pradėti eiti tik po to, kai duoda Konstitucijoje numatytą priesaiką. Nurodytas draudimas užimti tokias Konstitucijoje numatytas pareigas, kurias asmuo gali pradėti eiti tik po to, kai duoda Konstitucijoje numatytą priesaiką, yra ne asmens, šturkščiai pažeidusio Konstituciją, sulaužiusio priesaiką, pakartotinis nubaudimas, ne antra „bausmė“, skirta asmeniui už tą patį Konstitucijos pažeidimą, bet konstitucinės sankcijos – pašalinimo iš užimamų pareigų sudedamoji dalis ir apkaltos, kaip valstybinės bendruomenės – pilietinės Tautos savisaugos priemonės, konstitucinės atsakomybės giluminė prasmė, jos paskirtis ir tikslas – užtikrinti, kad asmuo, šturkščiai pažeidęs Konstituciją, sulaužęs priesaiką ir dėl to Seimo pašalintas iš užimamų pareigų, niekada neitų tokių pareigų, kurių ėjimo pradžia yra susijusi su Konstitucijoje nurodytos priesaikos davimu.

Konstitucijoje yra įtvirtintas toks teisinis reguliavimas, kad asmuo, kurį Seimas apkaltos proceso tvarka pašalino iš Respublikos Prezidento pareigų už priesaikos sulaužymą, šturkštų Konstitucijos pažeidimą, niekada negali būti renkamas Respublikos Prezidentu. Kitoks Konstitucijos nuostatų aiškinimas padarytų teisiškai beprasmį, betikslį patį konstitucinį apkaltos už šturkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą institutą, būtų nesuderinamas su konstitucinės atsakomybės už priesaikos sulaužymą, šturkštų Konstitucijos pažeidimą esme ir paskirtimi, su Konstitucijoje numatytos priesaikos, kaip konstitucinės vertybės, esme ir paskirtimi, su iš visuminio konstitucinio teisinio reguliavimo kylančiu reikalavimu, kad visos valstybės valdžią įgyvendinančios institucijos, taip pat kitos valstybės institucijos būtų sudaromos tik iš tokių piliečių, kurie be išlygų paklūsta Tautos priimtai Konstitucijai ir kurie, eidami savo pareigas, besąlygiškai vadovaujasi Konstitucija, teise, Tautos ir Lietuvos valstybės interesais. Kitoks Konstitucijos nuostatų aiškinimas būtų nesuderinamas ir su konstituciniu teisinės valstybės principu, su konstituciniu atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės imperatyvu.

<...>

<...> Konstitucijoje yra įtvirtintas toks teisinis reguliavimas, kai asmuo, kurio Seimo nario mandatas už šturkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą buvo panaikintas apkaltos proceso tvarka, taip pat asmuo, kuris už šturkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą buvo pašalintas iš Respublikos Prezidento, Konstitucinio Teismo pirmininko ir teisėjo, Aukščiausiojo Teismo pirmininko ir teisėjo, Apeliacinio teismo pirmininko ir teisėjo pareigų, pagal Konstituciją niekada negali būti renkamas Respublikos Prezidentu, Seimo nariu, negali užimti Konstitucinio Teismo teisėjo, Aukščiausiojo Teismo teisėjo, Apeliacinio teismo teisėjo, kito teismo teisėjo, Vyriausybės nario, valstybės kontrolieriaus pareigų, t. y. negali užimti tokių Konstitucijoje nurodytų pareigų, kurių ėjimo pradžia pagal Konstituciją yra susieta su Konstitucijoje numatytos priesaikos davimu. Kitoks Konstitucijos nuostatų aiškinimas padarytų teisiškai beprasmį, betikslį patį konstitucinį apkaltos už šturkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą institutą, būtų nesuderinamas su konstitucinės atsakomybės už priesaikos sulaužymą, šturkštų Konstitucijos pažeidimą esme ir paskirtimi, su Konstitucijoje numatytos priesaikos, kaip konstitucinės vertybės, esme ir paskirtimi, su iš visuminio konstitucinio teisinio reguliavimo kylančiu reikalavimu, kad visos valstybės valdžią įgyvendinančios institucijos, taip pat kitos valstybės institucijos būtų sudaromos tik iš tokių piliečių, kurie be išlygų paklūsta Tautos priimtai Konstitucijai ir kurie, eidami savo pareigas, besąlygiškai vadovaujasi Konstitucija, teise, Tautos ir Lietuvos valstybės interesais. Kitoks Konstitucijos nuostatų aiškinimas būtų nesuderinamas ir su konstituciniu teisinės valstybės principu, su konstituciniu atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės imperatyvu.

Nusikaltimas kaip apkaltos pagrindas (Konstitucijos 56 straipsnio 2 dalis, 74 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas

Vienas iš Konstitucijos 74 straipsnyje nustatytų pagrindų, kuriems esant tam tikras Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytas valstybės pareigūnas gali būti pašalintas iš užimamų pareigų, gali būti panaikintas jo Seimo nario mandatas, yra „papaiškėjus, kad padarytas nusikaltimas“. Atskleidžiant tai, kokie konstituciniai teisiniai padariniai asmeniui kyla dėl to, kad jis apkaltos proceso tvarka buvo pašalintas iš užimamų pareigų, buvo panaikintas jo Seimo nario mandatas už nusikaltimo padarymą, būtina atsižvelgti ir į Konstitucijos 56 straipsnio 2 dalyje įtvirtintą nuostatą, kad Seimo nariu negali būti renkamas asmuo, kuris nebaigė atlikti teismo nuosprendžiu paskirtos bausmės. Ši

konstitucinė nuostata reiškia ir tai, kad jeigu asmuo buvo teismo nuteistas už nusikaltimo padarymą ir atliko jam teismo nuosprendžiu paskirtą bausmę, jis gali būti renkamas Seimo nariu.

Šiame kontekste paminėtina, kad baudžiamajame įstatyme numatyti nusikaltimai gali būti ne tik sunkūs, bet ir nesunkūs, jie gali būti padaryti ne tik tyčia, bet ir dėl neatsargumo, jie gali būti labiau arba mažiau pavojingi, jie gali sukelti labai sunkius padarinius ir tokius padarinius, kurie nėra sunkūs, jie gali būti savanaudiški arba nesavanaudiški, susiję su einamomis pareigomis (tarnyba) arba su jomis nesusiję ir t. t. Nusikaltimo padarymas savaime nereiškia, kad asmuo kartu pažeidė Konstituciją ar sulaužė priesaiką, kad asmuo savo veikloje nesivadovavo Konstitucija, Tautos ir Lietuvos valstybės interesais ir pan. Kai kurie nusikaltimai gali būti ir tokio pobūdžio, kad jie tiesiogiai nėra susiję su Konstitucijoje numatytos priesaikos sulaužymu, su šurkščiu Konstitucijos pažeidimu. Todėl pačioje Konstitucijoje (56 straipsnio 2 dalis) yra *expressis verbis* nustatyta išimtis padarinių, kurie atsiranda dėl to, kad asmuo apkaltos proceso tvarka buvo pašalintas iš užimamų pareigų, buvo panaikintas jo Seimo nario mandatas už nusikaltimo padarymą, atžvilgiu. Iš Konstitucijos 74 straipsnio ir 56 straipsnio 2 dalies nuostatų kyla tai, kad nusikaltimas, kuriuo kartu nėra šurkščiai pažeista Konstitucija, sulaužyta priesaika, nesukelia tokių pačių konstitucinių teisinių padarinių, kaip nusikaltimas, kuriuo kartu yra šurkščiai pažeista Konstitucija, sulaužyta priesaika. Konstitucijos 56 straipsnio 2 dalis, pagal kurią asmuo, atlikęs teismo nuosprendžiu paskirtą bausmę, gali būti renkamas Seimo nariu, numatydamą išimtį padarinių, kylančių pritaikius Konstitucijos 74 straipsnyje numatytą sankciją už šurkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą, atžvilgiu, reiškia, kad Konstitucijoje ne tik nėra nustatyta, kad Seimo nariu negali būti renkamas asmuo, kuris apkaltos proceso tvarka buvo pašalintas iš Respublikos Prezidento pareigų už tokio nusikaltimo, kuriuo nebuvo šurkščiai pažeista Konstitucija, sulaužyta priesaika, padarymą, – Konstitucija, darydama minėtą išimtį, *expressis verbis* leidžia tokį asmenį rinkti Seimo nariu.

<...> demokratinėje teisinėje valstybėje asmuo, šurkščiai pažeidęs Konstituciją, sulaužęs priesaiką, neturėtų išvengti konstitucinės atsakomybės – pašalinimo iš užimamų pareigų. Todėl Seimui, sprendžiančiam, ar apkaltos proceso tvarka pašalinti asmenį iš užimamų pareigų, panaikinti jo Seimo nario mandatą už nusikaltimo padarymą, pagal Konstituciją tenka atsakomybė išsiaiškinti, ar nusikaltimo padarymu kartu nebuvo šurkščiai pažeista Konstitucija, sulaužyta priesaika.

Atsižvelgiant į tai, kad viena iš Konstitucijos 78 straipsnio 1 dalyje nustatytų sąlygų, kai asmuo gali būti renkamas Respublikos Prezidentu, yra „jeigu jis gali būti renkamas Seimo nariu“, konstatuotina, kad Konstitucijoje nėra nustatyta, kad Respublikos Prezidentu negali būti renkamas (yra nustatytas leidimas būti renkamam) asmuo, kurį Seimas apkaltos proceso tvarka pašalino iš užimamų pareigų, buvo panaikintas jo Seimo nario mandatas už tokio nusikaltimo, kuriuo nebuvo šurkščiai pažeista Konstitucija, sulaužyta priesaika, padarymą.

Valstybės pareigūnų priesaika

Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas

Pagal Konstituciją prisiekti turi ne tik Respublikos Prezidentas – valstybės vadovas, bet ir Seimo nariai, Vyriausybės nariai, Konstitucinio Teismo teisėjai, kitų teismų teisėjai, valstybės kontrolierius.

Konstitucijos 59 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad išrinktas Seimo narys visas Tautos atstovo teises įgyja tik po to, kai jis Seime prisiekia būti ištikimas Lietuvos Respublikai; Seimo nario priesaikos tekstas yra nustatytas Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos“ (kuris yra Konstitucijos sudedamoji dalis) 5 straipsnyje. Konstitucijos 59 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta, kad Seimo narys, įstatymo nustatyta tvarka neprisiekęs arba prisiekęs lygtinai, netenka Seimo nario mandato ir kad dėl to Seimas priima nutarimą. Konstitucijos 93 straipsnyje nustatyta, kad, pradėdami eiti savo pareigas, Ministras Pirmininkas ir ministrai Seime prisiekia būti ištikimi Lietuvos Respublikai, laikytis Konstitucijos ir įstatymų ir kad priesaikos tekstą nustato Vyriausybės įstatymas. Konstitucijos 104 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta, kad Konstitucinio Teismo teisėjai prieš pradėdami eiti savo pareigas prisiekia būti ištikimi Lietuvos Respublikai ir Konstitucijai. Konstitucijos 112 straipsnio 6 dalyje nustatyta, kad asmuo, paskirtas teisėju, įstatymo nustatyta tvarka prisiekia būti ištikimas Lietuvos Respublikai, vykdyti teisingumą

tik pagal įstatymą. Konstitucijos 133 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad valstybės kontrolierius, pradėdamas eiti pareigas, prisiekia ir kad priesaiką nustato įstatymas.

Taigi pagal Konstituciją Seimo nariai, Vyriausybės nariai, Konstitucinio Teismo teisėjai, kitų teismų teisėjai, valstybės kontrolierius prieš pradėdami eiti savo pareigas turi prisiekti. Kol nurodyti asmenys neprisiekia, jie negali pradėti eiti savo pareigų.

Atsižvelgiant į tai, kad pagal Konstituciją nurodytų valstybės pareigūnų teisinis statusas yra skirtingas, Konstitucijoje nustatytų šių asmenų priesaikų tekstai taip pat yra nevienodi, tačiau visų nurodytų valstybės pareigūnų priesaikų tekstuose įvairiais aspektais atsispindi tos pačios konstitucinės vertybės; kita vertus, priesaikų tekstuose yra pabrėžiamos būtent tos vertybės, kurias Tauta sieja su atitinkamomis pareigomis, su asmenų, užimančių šias pareigas, veikla.

Pažymėtina, kad ir Seimo nariai, ir Vyriausybės nariai, ir teisėjai – visi jie pagal Konstituciją turi prisiekti būti ištikimi Lietuvos Respublikai (nors, kaip minėta, dėl skirtingo Konstitucijoje nurodytų valstybės pareigūnų teisinio statuso jų priesaikų tekstai yra nevienodi). Taip pat pažymėtina, kad nors valstybės kontrolieriaus priesaikos tekstas Konstitucijoje nėra nustatytas (pagal Konstitucijos 133 straipsnio 3 dalį valstybės kontrolieriaus priesaiką nustato įstatymas), valstybės kontrolieriaus konstitucinis statusas suponuoja reikalavimą valstybės kontrolieriui prisiekti būti ištikimam Lietuvos Respublikai; reikalavimas prisiekti būti ištikimam Lietuvos Respublikai yra įtvirtintas valstybės kontrolieriaus priesaikoje, kurios tekstas nustatytas Lietuvos Respublikos valstybės kontrolės įstatymo 30 straipsnio 1 dalyje.

Ištikimybė Lietuvos valstybei yra neatsiejama nuo ištikimybės ir Konstitucijai; sulaužius priesaiką būti ištikimam Lietuvos Respublikai, kartu yra šiurkščiai pažeidžiama ir Konstitucija.

Pažymėtina, kad Seimo narių, Vyriausybės narių, Konstitucinio Teismo teisėjų, kitų teismų teisėjų, valstybės kontrolieriaus priesaika, kaip ir Respublikos Prezidento priesaika, nėra vien formalus ar simbolinis aktas. Atsižvelgiant į tai, kad nurodytų valstybės pareigūnų priesaikos institutas, priesaikos turinys yra įtvirtinti Konstitucijoje, šių asmenų duota priesaika turi konstitucinę teisinę reikšmę ir sukelia konstitucinius teisinius padarinius: kol asmuo nėra prisiekęs, jis negali pradėti eiti savo pareigų; atsisakymas prisiekti, priesaikos davimas su išlyga arba priesaikos teksto pakeitimas, atsisakymas pasirašyti priesaikos tekstą pagal Konstituciją reiškia, kad asmuo negali pradėti eiti savo pareigų: jeigu neprisiekia asmuo, išrinktas Seimo nariu, Seimas turi priimti nutarimą dėl Seimo nario mandato netekimo (Konstitucijos 59 straipsnio 3 dalis); jeigu neprisiekia asmuo, paskirtas Konstitucinio Teismo teisėju, Aukščiausiojo Teismo teisėju, Apeliacinio teismo teisėju, kito teismo teisėju, į šias pareigas turi būti skiriamas kitas asmuo; jeigu neprisiekia asmuo, paskirtas Vyriausybės nariu, į šias pareigas turi būti skiriamas kitas asmuo; jeigu neprisiekia asmuo, paskirtas valstybės kontrolieriumi, valstybės kontrolieriumi turi būti skiriamas kitas asmuo.

Nurodytų valstybės pareigūnų priesaikos aktas yra konstituciškai teisiškai reikšmingas ir dėl to, kad duodami priesaiką nurodyti asmenys viešai ir iškilmingai įsipareigoja veikti taip, kaip įpareigoja duota priesaika; nuo priesaikos davimo jiems atsiranda konstitucinė pareiga veikti tik taip, kaip įpareigoja duota priesaika, ir jokiais aplinkybėmis jos nesulaužyti. Pagal Konstitucijos 74 straipsnį priesaikos sulaužymas yra vienas iš pagrindų, kuriam esant apkaltos proceso tvarka ne tik Respublikos Prezidentas, bet ir Konstitucinio Teismo pirmininkas ir teisėjas, Aukščiausiojo Teismo pirmininkas ir teisėjas, Apeliacinio teismo pirmininkas ir teisėjas gali būti pašalinti iš užimamų pareigų, gali būti panaikintas Seimo nario mandatas.

Valstybės pareigūnų atsakomybė visuomenei; atsakingo valdymo principas

Konstitucinio Teismo 2004 m. liepos 1 d. nutarimas

Valstybės pareigūnai, vykdantys funkcijas įgyvendinant valstybės valdžią, turi atitinkamus įgaliojimus. Konstitucinis Teismas 2004 m. gegužės 25 d. nutarime konstatavo, kad jeigu valstybės pareigūnai savo funkcijas vykdo vadovaudamiesi Konstitucija, teise, veikdami Tautos ir Lietuvos valstybės interesais, jie turi būti apsaugoti nuo spaudimo ir nepagrįsto kišimosi į jų veiklą, sąžiningai eidami savo pareigas, jie neturi patirti grėsmės savo asmeniui, teisėms ir laisvėms.

Konstitucija yra valstybės valdžią ribojanti aukščiausioji teisė. Konstitucijoje yra įtvirtintas atsakingo valdymo principas.

Tai, kad pagal Konstituciją aukščiausią suverenią galią Tauta vykdo tiesiogiai ar per demokratiškai išrinktus savo atstovus, kad valdžios galias riboja Konstitucija ir kad valdžios įstaigos tarnauja žmonėms, suponuoja, kad valstybės pareigūnai, vykdantys funkcijas įgyvendinant valstybės valdžią, visi asmenys, priimančys visuomenei ir valstybei reikšmingus sprendimus, turi veikti vadovaudamiesi Konstitucija, teise, Tautos ir Lietuvos valstybės interesais. Pilietinė Tauta, bendrų reikalų tvarkymą, taip pat atstovavimą Tautai ir valstybei patikėjusi asmenims, dėl savo užimamų pareigų ar įgyto mandato priimantiems visuomenei ir valstybei reikšmingus sprendimus, turi būti apsaugota nuo valstybės pareigūnų savivalės, nuo jų veikimo ne Tautos ir Lietuvos valstybės, bet savo asmeniniais ar grupiniais interesais, nuo jų naudojimosi savo statusu savo ar sau artimų asmenų arba kitų asmenų privačiai naudai gauti. Konstitucinis Teismas 2004 m. gegužės 25 d. nutarime konstatavo: „Kad piliečiai – valstybinė bendruomenė galėtų pagrįstai pasitikėti valstybės pareigūnais, kad būtų galima įsitikinti, jog visos valstybės institucijos, visi valstybės pareigūnai vadovaujasi Konstitucija, teise ir joms paklūsta, o Konstitucijai, teisei nepaklūstantys asmenys neitų tokių pareigų, kurioms būtinas piliečių – valstybinės bendruomenės pasitikėjimas, yra reikalinga vieša demokratinė valstybės pareigūnų veiklos kontrolė ir atsakomybė visuomenei, apimanti *inter alia* galimybę pašalinti iš užimamų pareigų tuos valstybės pareigūnus, kurie pažeidžia Konstituciją, teisę, asmeninius ar grupinius interesus iškelia virš visuomenės interesų, savo veiksmais diskredituoja valstybės valdžią.“

Įstatymų leidėjas pagal Konstituciją turi pareigą teisės aktais nustatyti tokių teisinį reguliavimą, kad valstybės pareigūnai, vykdantys funkcijas įgyvendinant valstybės valdžią, visi asmenys, priimančys visuomenei ir valstybei reikšmingus sprendimus, galėtų tinkamai vykdyti savo įgaliojimus, kad būtų išvengta viešųjų ir privačių interesų supriešinimo, kad nebūtų sudarytos teisinės prielaidos valstybės pareigūnams, vykdantiems funkcijas įgyvendinant valstybės valdžią, visiems asmenims, priimančioms visuomenei ir valstybei reikšmingus sprendimus, veikti ne Tautos ir Lietuvos valstybės, bet savo asmeniniais ar grupiniais interesais, naudotis savo statusu savo ar sau artimų asmenų arba kitų asmenų privačiai naudai gauti, kad būtų galima veiksmingai kontroliuoti, kaip valstybės pareigūnai, vykdantys funkcijas įgyvendinant valstybės valdžią, visi asmenys, priimančys visuomenei ir valstybei reikšmingus sprendimus, laikosi šių reikalavimų, ir kad nurodyti valstybės pareigūnai ir kiti asmenys, jeigu jie nepaiso minėtų reikalavimų, būtų traukiami atsakomybėn pagal Konstituciją ir įstatymus.

4.5. VALSTYBINIAI APDOVANOJIMAI

Valstybiniai apdovanojimai

Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimas

<...> Už nuopelnus Lietuvos valstybei Lietuvos Respublikos piliečiams gali būti skiriami Lietuvos valstybės apdovanojimai (ordinai, medaliai ar kiti pasižymėjimo ženklai) <...>.

<...>

<...> Užsienio valstybių piliečiams ar asmenims be pilietybės, kurie yra nusipelnę Lietuvos Respublikai, <...> gali būti skiriami Lietuvos valstybės apdovanojimai (ordinai, medaliai, kiti pasižymėjimo ženklai).

Valstybiniai apdovanojimai

Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 12 d. nutarimas

Lietuvos Respublikos piliečiams, užsienio valstybių piliečiams, asmenims be pilietybės už nuopelnus Lietuvos valstybei gali būti skiriami Lietuvos valstybės apdovanojimai – ordinai, medaliai ar kiti pasižymėjimo ženklai (Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimas). Valstybinius apdovanojimus steigia Seimas (Konstitucijos 67 straipsnio 18 punktą), o juos skiria Respublikos Prezidentas (Konstitucijos 84 straipsnio 22 punktą). Valstybiniais apdovanojimais valstybės vardu yra pagerbiami asmenys, turintys nuopelnų Lietuvos valstybei, t. y. atlikę išskirtinius darbus, kuriems buvo reikalingos ypatingos pastangos ar net pasiaukojimas ir kurie Lietuvos valstybei, visuomenei ar tam tikroms šalies gyvenimo sritims davę ypatingą naudą.

<...>

Steigdamas valstybinius apdovanojimus (*inter alia* nustatydamas jų sistemą), Seimas turi plačią diskreciją, tačiau jis privalo paisyti konstitucinės valstybinių apdovanojimų sampratos, suponuojančios, kad valstybiniais apdovanojimais gali būti apdovanojama būtent už nuopelnus ir kad tie nuopelnai turi būti nuopelnai Lietuvai (Lietuvos valstybei, visuomenei, tam tikroms šalies gyvenimo sritims). Pagrindai, kuriems esant asmenys gali būti apdovanojami, turi būti aiškūs; jie turi būti nustatyti įstatymu. Įstatymu taip pat turi būti nustatyta, kokia tvarka asmuo teikiamas valstybiniam apdovanojimui.

Konstitucinės valstybinių apdovanojimų sampratos privalu paisyti ir skiriant valstybinius apdovanojimus. Respublikos Prezidentas turi gana didelę nuožiūros laisvę spręsti, apdovanoti pateiktą asmenį, ar ne. Pabrėžtina, kad Konstitucijoje Respublikos Prezidentui nėra nustatyta pareiga kurį nors asmenį ar asmenis (už kokius nors nuopelnus) apdovanoti koku nors valstybiniu apdovanojimu, tačiau skirdamas valstybinius apdovanojimus Respublikos Prezidentas turi paisyti *inter alia* Konstitucijos 82 straipsnyje įtvirtintų reikalavimų sąžiningai eiti savo pareigas ir būti visiems lygiai teisingas.

Kita vertus, įstatymu gali būti nustatyti ir tam tikri formalūs kriterijai, kurių neatitinkantis asmuo negali būti apdovanotas valstybiniais apdovanojimais arba, jeigu jis yra apdovanotas, turi netekti to valstybinio apdovanojimo.

Apdovanojimas kuriuo nors valstybiniu apdovanojimu – tai ne asmens, tegul ir turinčio neabejotinų nuopelnų Lietuvai, teisės ar teisėto lūkesčio įgyvendinimas, bet toks jo nuopelnų Lietuvai įvertinimas, kuris priklauso nuo Respublikos Prezidento nuožiūros ir valios.

<...> valstybinis apdovanojimas yra valstybės pagarbos asmeniui ženklas, todėl jis nėra siejamas su kokių nors materialinių, finansinių ar kitokių gėrybių (žinoma, išskyrus patį atitinkamą ordiną, medalį ir pan.), juo labiau privilegijų, teikimu apdovanojamajam. Konstitucija nesuponuoja, kad asmuo, kuris buvo apdovanotas kuriuo nors valstybiniu apdovanojimu, galėtų vien dėl to, kad yra apdovanotas, tikėtis, juo labiau reikalauti, dar kokių nors materialinių, finansinių ar kitokių gėrybių, privilegijų ar pan.

Valstybinių apdovanojimų konstitucinis teisinis institutas nėra tapatus kitiems konstituciniams institutams, *inter alia* susijusiems su Konstitucijoje numatyty (taigi konstituciškai pagrindžiamų ir privilegijomis nelaikytinų) paramos, globos, aprūpinimo, materialinių, finansinių ar kitokių gėrybių teikimu įvairiems asmenims.

<...>

Jeigu asmuo atitinka įstatyme nustatytas sąlygas ir yra įstatyme nustatyti pagrindai, valstybės materialinė, finansinė parama, kitokių materialinių ar finansinių gėrybių teikimas jam gali būti siejami ir su tais pačiais darbais (veikla), už kuriuos tas asmuo buvo apdovanotas tam tikru valstybiniu apdovanojimu. Tačiau pabrėžtina, jog vien tai, kad asmuo yra apdovanotas kuriuo nors valstybiniu apdovanojimu, savaime negali būti pagrindu skirti tam asmeniui valstybės materialinę, finansinę paramą, kitokias materialines ar finansines gėrybes ir t. t. Jeigu toks teisinis reguliavimas būtų nustatytas, jis būtų vertintinas kaip nukrypstantis nuo Konstitucijos 23 straipsnio 2 dalies, pagal kurią nuosavybės teisės, neišskiriant nė valstybės bei savivaldybių nuosavybės teisių, saugo įstatymas, o Konstitucijos 23 straipsnio 2 dalį aiškinant kartu su Konstitucijos 128 straipsnio 2 dalies nuostata, kad valstybinio turto valdymo, naudojimo ir disponavimo tvarką nustato įstatymas, – ir nuo Konstitucijos 128 straipsnio 2 dalies, taip pat nuo konstitucinio teisinės valstybės principo, konstitucinės valstybinių apdovanojimų sampratos.

Taigi pagal Konstituciją toks teisinis reguliavimas, kai asmeniui, kuris buvo apdovanotas kuriuo nors valstybiniu apdovanojimu, būtent dėl to, kad jis buvo juo apdovanotas, yra suteikiama dar ir tam tikra materialinė, finansinė gėrybė ar privilegija, yra negalimas.